

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 114 · 2012 / 4

Ny följd, årg 91. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Rickard Andersson*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Magnus Erlandsson*

REDAKTIONSRÅD *Karin Borevi*, Uppsala universitet, *Niklas Eklund*, Umeå universitet, *Mikael Gilljam*, Göteborgs universitet, *Mats Lindberg*, Örebro universitet, *Carina Lundmark*, Luleå tekniska universitet, *Ulf Mörkenstam*, Stockholms universitet, *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet, *Rickard Andersson*, Lunds universitet, litteraturredaktör, *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare, *Magnus Erlandsson*, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Bengt Lundell*

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2012 400 kr, enstaka nummer 110 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten) 046-222 10 71 (Lundell)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.se

TRYCK Mediatryck, Lund 2012

ISSN 0039-0747

**Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.se
Där finns bl. a.:**

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Uppsatser

- MATILDE MILLARES** Om offentligt och privat. I valet mellan välfärdsstat och välfärdssamhälle 499
- ANN-MARIE EKENGREN** Vargfrågan och politiska skiljelinjer. Intressemobilisering i Sverige 523
- RODNEY EDVINSSON** Den mänskliga naturens politiska ekonomi. Kropotkins tillämpning av evolutionsläran på samhället..... 553

Statsvetenskapliga förbundet

- MAGNUS ERLANDSSON** Förbundsredaktören har ordet 575
- Rapporter från arbetsgrupperna vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Växjö 2012 578

Litteraturgranskningar

- Pålsson, Anne-Marie. Knapptryckarkompaniet: rapport från Sveriges riksdag. Anmälan av Torbjörn Bergman 585
- Hadenius, Axel. USA – det annorlunda landet: Politiskt liv från George Washingtons tid till idag. Anmälan av Jacob Sohlberg 587
- Moberg, Erik. Statsvetenskap. Anmälan av Axel Hadenius 589
- REGISTER 2012** 593

Om offentligt och privat

I valet mellan välfärdsstat och välfärdssamhälle

Matilde Millares

Public or private: Choosing between a welfare state and a welfare society

In the quest for individualization and liberalization, policies within the Swedish public sectors have since the late 1980's been marked by market-like reforms. Despite earlier intense debates between Swedish parties on these reforms, parties across the political spectrum currently support the "choice agenda", as the reforms are known. To understand the process of how parties have come to mutually support choice reforms, I analyze the arguments of the Swedish Social Democratic and Conservative parties on private and public, in relation to the question of individual choice, from the late 1970s until today. The analysis reveals that the Social Democrats show continuity in the way that they attribute essential values to the state in regards of the state's capability of guaranteeing the desirable outcome (an equally distributed welfare), but a marked change in the instrumental values assigned to the market. Although the Conservatives show ambivalence regarding the desired functions of the state, it has not had the same impact on the conservative significance of the concept of choice and therefore the conservative ideology can appear as more coherent. For both parties, it seems, however, that the welfare society still requires a welfare state.

Det krävs inga skäl för frihet

Vi kan i dag konstatera att konkurrensutsättning och privata alternativ inte varit den mirakelmedicin som många hoppades. Därmed inte sagt att en fortsatt dominans av ett offentligt monopol i utförarledet skulle ha varit ett bättre alternativ (DN 2011-09-07).

Ovan slutsats presenterades på en debattsida i DN under sensommaren 2011 mot bakgrund av en rapport från SNS om konkurrensutsättningens konsekvenser inom den svenska välfärden (Hartman 2011). Slutsatsen, som kan tyckas vara relativt modest, orsakade en häftig debatt som på landets ledarsidor illustrerades med rubriksättningar så som "Det krävs inga skäl för frihet", "Valfrihet är viktigt i sig" och "Maktens sanning ifrågasätts till slut" (i tur och ordning, GP 2011-09-08, UNT 2011-09-08, Aftonbladet 2011-09-07). Reaktionerna ledde även till att forskningsledaren för rapporten, Laura Hartman, och ytterligare medarbetare sa upp sig i protest efter att reaktionerna mot rapporten lett till att

Matilde Millares är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: matilde.millares@statsvet.su.se

SNS vd tagit avstånd från rapportens slutsatser och försökt förmå forskningsledaren att avstå från att delta i den offentliga debatten.

Vad efterspelet till rapporten visar med all tydlighet är att konkurrensutsättning och valfrihet har kommit att bli oantastliga begrepp i den svenska välfärdspolitiska debatten och att det är högt kontroversiellt att överhuvudtaget ifrågasätta dess konsekvenser. Det kan framstå som paradoxalt mot bakgrund av den välfärdspolitiska historien och det traditionella (och inte alltför sentida) värnandet om den offentliga sektorn som bas för den svenska välfärdsmodellen. Hur har konkurrensutsättning och förekomsten av privata alternativ kommit att användas som synonymt med *frihet*, hur hamnade vi egentligen här? Denna artikel syftar till att begripliggöra denna process genom att studera och jämföra två centrala politiska aktörers (moderaterna och socialdemokraterna) syn på valfrihet i förhållande till deras syn på privatisering. Detta med utgångspunkt i de föreställningar och perspektiv som partierna ger uttryck för i frågan om offentligt och privat inom skola och hälso- och sjukvård. De huvudsakliga frågeställningarna är *för det första* hur partiernas argumentation kring privat och offentligt i relation till valfrihet har utvecklats utifrån tre olika privatiseringsdimensioner (produktion, reglering, finansiering)? För *det andra*, vad den utvecklingen betyder det för partiernas positioner kring valfrihetens innebörd?

Metodologiskt inspireras analysen av Michael Freedens ideologidefinition där ideologier betraktas som begreppsliga samband och relationer. De politiska begreppen är i Freedens ideologidefinition de "byggstenar" som var för sig och i olika konstellationer utgör en ideologi. När skiljaktiga ideologier antas konvergera handlar det inte om att de enbart "flyter samman", poängterar Freedom, eftersom det i konvergensen sker viktiga förändringar genom den dekontestation som sker i de ömsesidiga begreppsliga relationerna (1996: 4-6). En distinktion görs också mellan "centrala" och "perifera" begrepp (Freedom 2003: 54-55), där exempelvis frihetsbegreppet är ett centralt begrepp inom ett flertal ideologier, men frihetens innebörd bestäms genom hur begreppet kombineras med andra, mer perifera begrepp. Det är på samma vis som denna analys utgår från att föreställningarna om valfrihet i den svenska välfärdspolitiken kan förstås genom att utreda hur de relaterar till andra begrepp såsom exempelvis privat och offentligt (marknad och stat).

Materialet utgörs av partiernas idéproduktion från slutet av 1970-talet fram till 2010, dvs. idé- och partiprogram, valmanifest, skrifter, stämmomaterial, propositioner och följdmotioner. Moderaterna presenterade inget eget valmaterial för åren 2006 och 2010, därför ingår istället den borgerliga alliansens material för denna period. Likaså har moderaterna aldrig suttit ensamma i regeringsställning och därför kan propositioner från de borgerliga mandatperioderna inte betraktas som ett uteslutande "moderat" material, vilket kan anses problematiskt. Även om detta material bör betraktas som en kompromiss

mellan alliansens partier menar jag att man ändå kan utgå från att moderaterna står bakom alliansens idéer. Moderaterna har också varit det största partiet i det borgerliga blocket sedan 1970-talet och det parti som lett de två regeringar som formulerat och implementerat de valfrihetsreformer som här studeras.

I framskrivningen används en tidsmässig indelning när det talas om den "tidigare" och "senare" delen av den undersökta perioden. För moderaterna går det att urskilja en brytpunkt runt tiden för Fredrik Reinfeldts tillträde som partiledare 2003. För socialdemokraterna sker denna brytpunkt i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet och kan urskiljas genom partiets förändrade inställning till privat produktion.

Privatisering, decentralisering och valfrihet

Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet började de politiska mot-sättningarna kring välfärdsstaten och dess framtid öka i intensitet och omfattning (se exempelvis Kuhnle 2010). Liksom i omvärlden ökade i Sverige under denna period betoningen på marknadsliknande reformer. Stegvis, men med ökad intensitet och omfattning under de senaste femton åren har centrala välfärdsområden som exempelvis vård, skola och omsorg reformerats under ledord som "valfrihet, mångfald, konkurrensutsättning och privatisering". Inom skolpolitiken och inom hälso- och sjukvårdspolitiken har detta verkställts genom bland annat de valfrihetsreformer som introducerades under början av 1990-talet (och inom primärvården återigen 2010) liksom andra genomgripande förändringar såsom decentraliseringen av huvudmannaskap, övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning samt förändrade finansieringsreformer (Pierre 2007). Det är få politikområden som idag innefattar en lika komplex styrningsmodell som just skolan och hälso- och sjukvården.

Den svenska välfärdsmodellen har traditionellt baserats på en princip om den "högkvalitativa standardlösningen" som innebar att, genom att hålla kvaliteten på den offentliga servicen på en tillräckligt hög nivå, så skulle ingen efterfrågan på alternativa (och bättre) verksamheter uppstå. Inom ramen för ett sådant system var följaktligen "valfrihet" av ett begränsat värde eftersom servicen skulle vara lika var den än tillhandahölls (Rothstein 2002: 234-235). Mot bakgrund av den stora offentliga sektorn som den svenska välfärdsmodellen har byggts upp och ut genom har frågan om "alternativ" eller "alternativa verksamheter" i mångt och mycket kommit att handla om privata alternativ.

En övergång från offentligt till privat betecknas vanligen som en *privatisering*. I mer specifik och konkret betydelse bör begreppet förstås som beslut och handlingar som är fattade och utförda av demokratiskt ansvariga aktörer och organ i den offentliga sektorn i syftet att överföra *något* som ditintills varit under offentligt ansvar eller ägo över till den privata sektorn. Innebörden av

Figur 1. Olika former av privatisering.

Olika former av privatisering		
Produktion	Privat	Offentligt
Reglering	Privat	Offentligt
Finansiering	Privat	Offentligt

detta något är emellertid inte givet. Lennart Lundqvist har lyft fram olika former av privatisering i en modell som visar olika möjliga scenarion beroende på hur dessa olika former för privatisering kombineras (Lundqvist 1988). Detta är en förenklad version av denna modell (figur 1).

Modellen innefattar således för det första frågan om själva produktionen, vem som ska vara huvudman för (utföra) verksamheten. Den andra formen av privatisering handlar om reglering, om vem som ska fatta beslut om regler och kvalitetsnormer för verksamheten, liksom att övervaka att de fattade besluten efterlevs. Avreglering i dessa sammanhang innebär inte sällan exempelvis etableringsfrihet, men det kan även innefatta att fritt konsumtionsval införs inom den offentliga produktionen. Slutligen innefattas frågan om finansiering och i dessa sammanhang handlar det främst om skattefinansiering alternativt avgiftsfinansiering. Dessa tre olika inflytandeformer ger alltså en rad möjliga alternativa former som alla står mellan uteslutande "privat" eller uteslutande "offentligt". Privatisering sker vidare inte enbart till marknadsagerande producenter, utan även till kooperativ, folkrörelser och ideella organisationer liksom yrkesorganisationer och slutligen brukare.

En ytterligare dimension av "marknadiseringen" av den offentliga sektorn har emellertid även innefattat ett ökat fokus på *decentralisering* (se exempelvis Ferlie 1996, Pierre 2007, Pollitt, Bouckaert 2011). Decentralisering kan i övergripande termer beskrivas som en "förflyttning av politisk och/eller administrativ makt och formell kompetens från centrala institutioner till institutioner på lägre nivåer" (Pierre 2001: 107). Men det sammanfattar också olika föreställningar om lokalt självbestämmande och om småskalighet (Pierre 2001: 105-107). Decentralisering relateras dock även till förskjutning av *ansvar*. Krisåren under 1990-talet innebar att den svenska staten ansåg att dess ansvar för samhällsekonomin som helhet nödvändiggjorde ökad kontroll över kommunerna och särskilt gällandes de områden som påverkade den offentliga sektorns utgifter. Samtidigt som kommunerna vunnit större frihet så ingrep staten tydligare för att påverka politikens innehåll (Pettersson 2010: 84). Åke Bergmark och Renate Minas använder sig av begreppet *rescaling* för att beskriva just sådana processer där det sker en vertikal omfördelning av makt inom nationalstaten

(Bergmark, Minas 2007: 220–221). Från slutet av 1970-talet och början av 1980-talet har en rad reformer implementerats i Sverige baserade på olika idéer om decentralisering, effektivisering och demokratisering.¹

I jakten på ett välfärdssamhälle

I den moderata argumentationen återspeglas under perioden 1970- till 1990-talet en stark uppfattning om att den statliga versionen av välfärd urholkar medborgarnas moral, och därmed den *alternativa gemenskapen* som endast kan skapas på frivillig basis utanför statens gränser (Moderaterna 1986: 2). Under hela perioden, men med mer intensitet och frekvens under den tidigare delen av den undersökta perioden, återkommer den moderata kritiken att den socialdemokratiska synen på välfärd är elitistisk och särskilt deras jämlikhetssträvan då den ”bygger på förutsättningen att den politiska makten bättre än människorna vet hur livet skall levas” (Moderaterna 1987c: 22–24). På samma sätt som socialdemokratin sett och ser kommunerna som ett sätt att decentralisera beslutsfattandet har moderaterna framhållit marknaden som det främsta instrumentet för detsamma (1986: 2, Moderaterna 1984: 5). Därför fanns under framför allt den första halvan av perioden också ett tydligt formulerat *motstånd* mot offentlig produktion (Moderaterna 1990a: 25).

Centralt för moderaternas position var det sätt som ”att välja” uppfattades och framhölls vara en grundläggande mänsklig rättighet. Dessutom framfördes valfriheten som en förutsättning för att åstadkomma ett välfärdssamhälle snarare än en välfärdsstat. I följdmotionen till den första statsbidragspropositionen för fristående skolor som Färdinregeringen lade fram 1982/83 (prop. 1982/83:1 : 33–34), framhölls starkt rätten eller möjligheten att välja (i detta fall fristående skolor) just som en grundläggande frihet:

Föredragande har självfallet rätt att det inte föreligger någon *juridisk* skyldighet för det allmänna att på ekonomiskt eller på annat sätt direkt eller

1 Civildepartementet, som 1982 fick uppdraget (under en socialdemokratisk regering) att förnya den offentliga sektorn, var tongivande i debatten med ledord såsom demokrati, effektivitet och brukarinflytande (se exempelvis Norén 2003: 48ff). Inom vården gav den nya hälso- och sjukvårdslagen som trädde i kraft 1983 (1982:763) liksom den så kallade Dagmarreformen (prop. 1983/84:190) landstingen ytterligare ansvar och befogenheter att organisera vården efter lokala behov och förutsättningar liksom ett ökat fokus på lokala politiska nämnder och styrelser inom landstingen, tydligare rollfördelning mellan politiker och tjänstemän genom en övergång till mål- och resultatstyrning, MRS (Hallin, Siverbo 2003: 47–48). Genom den så kallade Styrpropositionen 1988/89:4, Kommunaliseringspropositionen 1989/90:41 och Ansvarspropositionen 1990/91:18 decentraliserades även ansvaret för skolverksamheten från staten till kommunerna och det skedde även en övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning. Denna målstyrningsfilosofi kan även beskrivas som en mjuk statlig styrning där staten talar om vad som ska åstadkommas och med vilka ekonomiska ramar, snarare än hur (Bennich-Björkman, Blomqvist 2008: 208). Decentraliseringsfrågan sammanfaller därmed med regleringsdimensionen i den ovan presenterade dimensionen, genom att den urskiljer frågeställningar kring var och hur makt, befogenheter och inte minst ansvar ska placeras (regleras) i ett visst system.

indirekt understödja [den fristående, egen anm.] skolan. Men mot bakgrund av att principerna om friheter för enskilda individer är ”en av grundpelarna” i det demokratiska svenska samhället kan man inte så lättvindigt som föredragande gör friskriva sig från det moraliska ansvaret för att friheten också kan utnyttjas. (motion 1982/83:39 : 2).

Friheten ”kunde” alltså utnyttjas genom utökade möjligheter till statsbidrag. På så vis knöts valfriheten som en demokratisk grundpelare på ett direkt sätt till frågan om privatisering av (i detta fall skol-)produktionen (se även exempelvis prop. 1991/92:95 : 8). Trots den starka kritiken mot det offentliga och därmed även politiska beslut som reglerade det offentliga, talade moderaterna samtidigt om kommunal demokrati som något betydelsefullt (Moderaterna 1991: 5). I linje med moderaternas förbehållsamma hållning gentemot staten under den tidigare delen av den undersökta perioden eftersökte de även en decentralisering av den politiska reglering som trots allt ändå var nödvändig från nationell till lokal nivå. I ett kommunalpolitiskt program från tidigt 1990-tal deklarerar exempelvis att partiets ”övertygelse om mångfaldens överlägsenhet” innebar att det var oacceptabelt att överhuvudtaget försöka fastlägga hur en enskild kommun skulle drivas (Moderaterna 1991: 3).

Det bör även lyftas fram att trots den allmänna retoriken om rätten att välja som en grundläggande mänsklig rättighet så framstår den borgerliga regeringens husläkarreform (i propositionstexten) under tidigt 1990-tal mer som en reform med instrumentella syften – som att bemöta tillgänglighet, kontinuitet, brist på allmänspecialister samt styra patienter till rätt vårdnivå – än som en ideologisk valfrihetsrevolution (se exempelvis prop. 1992/93:160 : 16-17, 27). På ett liknande sätt finns det även i propositionen som föregick friskolereformen visserligen skrivningar om att föräldrars rätt att välja utbildning för sina barn är en grundläggande rättighet i ett demokratiskt samhälle – men i huvudsak framstår reformen i propositionen som ett instrumentellt sätt att utveckla, förnya och förbättra skolväsendet (se exempelvis prop. 1991/92:95 : 8). Synen på valfrihetsreformer som ett effektiviseringsinstrument finns starkt i den moderata argumentationen inom såväl skolan som vården under hela perioden (1975:332-336, 1978:4, 1984:35, 1986:23-24, 1990a:47, prop. 1991/92:95: 8-9, 1993a:21-23, 1998:12, 2005a:41, prop. 2008/09:74: 32-33, 2009: 74).

Individualisering som privatisering [?]

Trots det starka betoningen på ”privat” framför ”offentligt” var det inte bara relationen mellan stat och marknad som stod i fokus för moderaterna. Under 1970- och 80-talen fanns en klar betoning i den moderata argumentationen på det *personliga* där begrepp som frivillighet, barmhärtighet och välgörenhet menades ge en oersättlig kvalitet som inte kunde överföras till de offentliga systemen (Moderaterna 1987a: 33-34). I början av 1990-talet

lanserade moderaterna begreppen stora och lilla världen som sen kom att bli ett återkommande argument om distinktionen mellan politiska och civila sfärer. Mot slutet av 1990-talet försvinner begreppsparet ut ur den moderata retoriken, men värnandet (och hyllandet) av den civila gemenskapen levde kvar en bit in på 2000-talet (se exempelvis Moderaterna 2001: 24). Därefter, under senare delen av den undersökta perioden likställs emellertid ”individualisering” och liknande synonymer i allt större utsträckning med privatisering och marknad snarare än med civilsamhället. Marknaden och dess privata aktörer framställs som en förutsättning för individuellt självbestämmande. Ett exempel på denna hållning kan exempelvis finnas i denna moderata motion från tidigt 2000-tal:

Vår utgångspunkt är att skolans problem inte är vare sig dess elever eller dess lärare. Inte heller är det läroplanen eller andra mål skolan har. Problemet är i stället skolans monopolistiska organisation som styr och låser. Medarbetarnas kraft tas inte till vara. Lösningen ligger därför i en förnyelse av varje skola på ett sätt som frigör kraften. Det är en sådan lösning vi nu vill introducera. (motion 2001/02:Ub15).

Det är över huvud taget en stark kontinuitet i moderaternas problemindentifikation, att det är de offentliga monopolerna som är verksamheternas (och medborgarnas) största problem. Under 1980- och 1990-talet drev moderaterna också starkt frågan om att avskaffa landstingen till förmån för ett försäkringsbaserat system (Moderaterna 1987b: 10). I likhet med dagens diskussion kring separationen mellan beställare och utförare anförde moderaterna argument för att ett försäkringsbaserat system skulle möjliggöra att beslutsmakten förflyttades från politisk nivå till verksamhetsnivå (Moderaterna 1990b: 274-275). I försäkringssystemet skulle patienter välja såväl försäkringsgivare som vårdgivare (Moderaterna 1983: 53) och därmed skulle *full* frihet för patienterna uppnås (se även exempelvis Moderaterna 1993a: 77-78).

Men samtidigt som moderaterna eftersträvade ett avskaffande av landstingen för att uppnå en ”full frihet”, beskrevs det föreslagna försäkringssystemet som ett system där anslutning var obligatorisk, avgiftsnivåer var inkomstproportionella, inga medborgare skulle kunna nekas försäkring och avgifterna skulle inte heller påverkas av uppfattat vårdbehov hos den enskilde. Grundåtagandet i den obligatoriska försäkringen var också tänkt motsvara det dåvarande landstingsåtagandet, varför en kompletterande försäkring inte skulle vara nödvändig (Egardt 2011). Därmed innefattade även detta system för finansiering ett offentligt ansvar och eftersom det heller inte gick att välja bort försäkring *per se* innefattade modellen inte heller valfrihet i relation till finansiering i den bemärkelsen.

Här ser vi hur moderaternas argumentation i mångt och mycket utgick från en idealiserad bild över hur marknaden fungerar och kritik mot vad de

karakteriserade som ett paternalistiskt argument mot privatisering. I riksdagstrycket framfördes dock i större utsträckning de privata alternativen som "kompletterande" och trots att det inte fanns något principbeslut att frångå ambitionen om att avskaffa landstingen föreslogs inga förändringar i exempelvis Husläkarpropositionen (1992/93:160). Under 2000-talet slutade partiet att mer aktivt driva frågan om ett avskaffande av landstingen, men partistyrelsen tog inte direkt avstånd från strävan att avskaffa landstingen förrän 2007 i samband med deras partistämman i Gävle (Moderaterna 2007: 52, 76).

Trots detta sena styrelsebeslut uttalade partiledaren Fredrik Reinfeldt redan på 2005 års stämma att moderaterna "[t]ror på att en skattefinansierad välfärd har stora fördelar, för att den utjämnar livschanser" och att en väl fungerande och skattefinansierad skola ger möjligheter till alla människor att komma till sin rätt och att "behoven och aldrig plånboken ska styra rätten till sjukvård i Sverige" (Moderaterna 2005b: 8-9). Värnandet om det skattefinansierade systemet är klart motsägelsefullt i förhållande till den tidigare kritiken gentemot vad moderaterna ansåg vara menlösa (socialdemokratiska) försök att genom ett skattesystem institutionalisera samhällelig gemenskap. Det står också i klar motsatsställning till de tidigare ställningstagandena kring att det var genom en privatisering av finansieringen (åtminstone inom vården) som den reella valfriheten realiserades.

I alliansens valmanifest från 2010 anges vidare att "en utvecklad välfärd är för alliansen en fråga om rättvisa" (Alliansen 2010b: 6) samtidigt som de också i såväl 2006 som 2010 års valmanifest uttalar att skolan och vården ska förnyas genom valfrihet, mångfald, konkurrens och ökad tillgänglighet (Alliansen 2006, 2010b), ambitioner som återkommit konsekvent. Valfrihet framhålls i alliansens utbildningsrapport som ett sätt att även minska segregation och "klyftor" (Alliansen 2010a: 10). Det som kan utläsas i de "nya" moderaternas argumentationslinje innefattar en delvis ny problembeskrivning då man anför att den traditionella socialdemokratiska politiken leder till större segregation och orättvisa. De lösningar som formuleras för dagens problem är emellertid i likhet med tidigare, valfrihet, etableringsfrihet och konkurrens. Att framhålla valfrihetssystemen som en rättvisereform inom skolan förekom dessutom redan under den tidigare delen av perioden (se exempelvis Moderaterna 1987b, 1993b: 4-5), även om det under 2000-talet blev allt mer återkommande att argumentera för valfriheten som ett sätt att motverka utslagning. Det är därför ett konsekvent förhållningssätt som reflekteras i såväl idéerna om vilka mål som identifieras och hur dessa ska nås.

Därför kan det även ifrågasättas huruvida det "nya" i nya moderaterna de facto bör utläsas som ett diskursivt och ideologiskt skifte snarare än en stark kontinuitet i problemdefinitioner och uppfattade önskade och mål i dessa sammanhang. Det skulle kunna argumenteras för motsatsen mot bakgrund av att moderaterna de facto lämnat ambitionen om att privatisera

finansieringssystemet inom vården, och att den valfrihet de numera förespråkar är inom ramen för ett i grunden offentligt finansierat och reglerat system. Men genom att det försäkringssystem som förespråkades på 1990-talet ändå innefattade inkomstproportionerliga avgifter, obligatorisk anslutning och gemensamt grundåtagande motsvarande landstingsåtagandet, är det svårt att se hur det skiftet skulle kunna tolkas som ett radikalt systemskifte. Det är mot den bakgrunden jag menar att det är kontinuitet snarare än systemskifte som karakteriserar den moderata positionen i detta sammanhang.

Så här långt kan det fastställas att den moderata argumentationen grundas i ställningstagandena att individuell frihet och reell välfärd möjliggörs genom frånvaron av politiska beslut som reglerar verksamhetens innehåll, och till viss del form, i standardiserande riktning. Detta är knappast en revolutionerande slutsats, att moderaterna förespråkade marknad och civilsamhälle framför stat och kommun. Vad som emellertid är intressant är den paradox i argumentationen som här benämns ”frigörelse genom reglering” och som också illustrerar en förskjutning över tid i den moderata synen på den *lokala* politiska nivån, som ska belysas vidare i det följande.

Frihetens paradox

Under den tidigare delen av den undersökta perioden är moderaterna, utöver värnandet av ”mångfaldens överlägsenhet” i relation till den lokala nivån, också explicita kring att politikernas uppgift ska vara att ange vilka mål som ska nås inom de olika verksamheterna, men inte hur dessa mål ska nås (se exempelvis motion 1988/89:Ub4 : 4). En likartad hållning kan också identifieras en bit in på 2000-talet då moderaterna framhöll hur det var nödvändigt att ”minska det politiska inflytandet över vårdens verksamhet och utformning” eftersom politiken ofta gör ”större skada än nytta” (Moderaterna 2005a: 39). I alliansens vådrapport uttalas även att ”utan etableringsfrihet blir det ingen *reell valfrihet* [egen kursiv] för medborgarna utan bara valfrihet på politikernas villkor” (Alliansen 2010c: 15). Den reella valfriheten förutsätter således etableringsfrihet för aktörerna och den avreglering som eftersträvas är därmed av medlen, det vill säga *hur:et*.

Denna linje kan sägas ha frångåtts genom vårdvalsreformen 2010, då den borgerliga regeringen stipulerade ett obligatoriskt införande av vårdvalssystem i samtliga landsting. I den proposition som föregick reformen omnämns det faktum att primärvården ”hittills präglats av olikhet över landet” i negativa ordalag och att en *nationellt reglerad* vårdvalsmodell skulle ge bättre förutsättningar för ”en mer enhetlig primärvård med större likhet över landet” (prop. 2008/09:74 : 21). Förvisso lagstiftades det om att landstingen skulle få möjlighet att regionalt utforma olika aspekter av valfrihetsmodellerna – men med obligatorium kring dess faktiska införande

och att systemen skulle införas med etableringsfrihet för vårdgivare och med en *per capita* finansiering (individuell ”peng”). Istället för att stanna vid att stipulera vad som ska uppnås, har de sålunda stipulerat även *hur*. Det är inte en orimlig tolkning att se det som resultatet av en ”realiteternas eftergivelse”, att moderaterna och den borgerliga regeringen konstaterat att valfrihetssystemen inte implementerats på frivillig basis i den utsträckning som partiet (och regeringen) eftersträvat.

Inom utbildningssektorn har som bekant den fria etableringen liksom finansieringssystemets utformning sen friskolereformens genomförande på 1990-talet skett genom den nationella nivån. Genom 2010 års skollag (2010:800) stärks också statens makt, bland annat genom att Skolinspektionen getts ökade sanktionsmöjligheter. Exempelvis kan de förelägga en huvudman att åtgärda brister och också förena ett sådant föreläggande med vite. På så vis återspeglas även på skolans område den ”rescaling” av den nationella nivåns makt som lyfts fram i relation till regleringen på vårdens område. Dessa ”omcentraliseringsprocesser” förutsätter närvaron av den *likriktande* staten som moderaterna själva konsekvent kritiserat och klandrat.² Rörelsen mot centralisering av regleringen återspeglar därmed ofrånkomligen en ambivalens i det moderata förhållningssättet och inte minst i relation till den konsekventa moderata kritiken gentemot statens politiska ambitioner om att ”lägga till rätta”.

En invändning kan vara att ställa frågan hur man annars skulle gå till väga? Alla marknader är reglerade i någon form och inte minst de marknader som berör offentlig sektor. Min poäng här är istället att den reglering som moderaterna efterfrågar innefattar en marknadsstyrning som nödvändiggör *central* styrning – snarare än *lokal* – det vill säga förekomsten av den nationella och likriktande staten som partiet själva konsekvent kritiserat och klandrat socialdemokraterna för att förespråka och värna. Det är *detta* jag menar ofrånkomligen återspeglar en ambivalens i det moderata förhållningssättet. Den borgerliga regeringen fattar politiska beslut på nationell nivå, om att inte fatta politiska beslut på lokal nivå, eftersom det visat sig att den lokala nivån inte valt de medel (etableringsfrihet och per capita finansiering) som regeringen vill se för att uppnå det identifierade målet (valfrihet). Den presenterade utvecklingen kan beskrivas genom matrisen i figur 1.1.

Moderaterna har rört sig från en position under den tidigare delen av den undersökta perioden där de eftersträfvade privatisering inte bara av produktionen av skola och vård men även delvis av finansieringen av vården, till att idag omfamna och försvara den skattefinansierade välfärdsmodellen inom såväl

2 Likaså får staten en mer framträdande roll under slutet av den undersökta perioden genom den ökade betoningen på utvärdering och kvalitetsjämförelser för att tillförsäkra den kvalitetsutveckling som tidigare i större utsträckning förväntades åstadkommas kanske mer ensidigt genom konkurrens och konsumentval.

Figur 1.1. Utvecklingen av den moderata synen på privatisering

	Tidig position		Sen position	
Produktion	Privat		Privat	Offentligt
Reglering	Privat	Offentligt/ <i>lokal</i>	Privat	Offentligt/ <i>central</i>
Finansiering	Privat			Offentligt

skola som vård. En förskjutning har även skett i såväl synen på produktionen som regleringen, från att ha mer entydigt försvarat privat produktion och på ett direkt sätt kopplat den privata produktionen till förutsättningarna för det önskade innehållet i verksamheterna, finns idag ett något mer öppet förhållningssätt till offentlig produktion där det snarare är konkurrens och mångfald som presenteras som de främsta ledorden. När det gäller regleringsdimensionen finns en kontinuitet i hur moderaterna eftersträvar avreglering (och sedermera reglering om avreglering) inom såväl skola som vård, men en förskjutning i hur de ser på relationen mellan den lokala och den nationella politiska nivån.

(Val)frihet genom det starka samhället

Valfrihet som begrepp och värde har till stora delar kommit att uppfattas som ett i huvudsak liberalt och borgerligt begrepp och moderaterna har också varit angelägna om att proklamera sig som valfrihetens främsta förkämpar. Socialdemokraterna har emellertid tidigt positionerat sig emot en sådan bild, genom att framhålla hur begreppet valfrihet hela tiden har varit ett socialdemokratiskt projekt. Det var Tage Erlander som 1962 lanserade idén om valfrihet genom "det starka samhället" där socialdemokraternas syfte beskrevs som "att ge människor möjligheter att forma sitt liv så att de bäst tillvaratar sina anlag och förutsättningar" (Erlander 1962: 8). Socialdemokraterna har också framhållit hur det är genom starka samhället, framväxten av folkhemmet med omfattande sociala rättigheter, som verklig individuell valfrihet kan åstadkommas (se exempelvis Socialdemokraterna 1984: 68-69).

Då kritiken mot den offentliga sektorn växte under sent 1970-tal och tidigt 1980-tal visar det dåtida materialet att det inom socialdemokratien fanns en återkommande uppfattning om att man på olika sätt behövde hitta vägar för att öka medborgares delaktighet i skolan och vården snarare än att grundproblemet var att medborgarna inte fick "välja" serviceleverantör. Det handlade om att öka inflytandet *genom* politiska processer, inte inflytande utanför politikens ramar. Ett återkommande grepp i den socialdemokratiska argumentationen var även att benämna den politiska nivån som "samhället" och

politiker som "folkvalda" eller "förtroendevalda" snarare än just politiker (se även exempelvis Socialdemokraterna 1978: 529, 1987b: 5, prop. 1988/89:4 :12, 2009c: 47-48, 2009a: 4). På så vis betonades politikernas roll och uppgift som *medborgarnas företrädare* och det kan även förmodas att betoningen syftar till att tona ned bilden av politiker som byråkrater styrda av byråkratins egna mål och värden snarare än de av medborgarna formulerade mål och värden.

I argumentationen från 1970-tal och in på större delen av 1980-talet framträder också synen på att efterfrågan på den borgerliga versionen av valfrihet skapats av näringslivets intresse av att skapa nya marknader snarare än av medborgarna (se exempelvis Socialdemokraterna 1985b: 2). Dessutom framhölls att ett sådant system knappast skulle öka mångfalden (och därmed valfriheten för medborgarna), utan snarare att verksamheterna skulle strömlinjeformas (ibid, se även Socialdemokraterna 1984: 10, 1985b: 25, 1985a: 2, 1988a). I den mån privata alternativ omskrevs i positiva termer under denna tidigare del av den undersökta perioden är det i bemärkelsen *komplement* till den offentliga sektorn. Viktigt att framhäva är också att det i argumentationen låg en betoning på just samarbete framför konkurrens och att de privata alternativen aldrig fick "bli ett hinder för insyn och demokratisk kontroll" (Socialdemokraterna 1988b). Det var, återigen, den form av valfrihet som endast kunde åstadkommas då *demokratin* var överordnad marknaden (Socialdemokraterna 1984: 10). Detta synsätt kommer att utgöra en viktig jämförelse för att kunna urskilja den omsvängning socialdemokraterna har gjort i synen på betydelsen av vilken typ av aktör som utför produktionen (se exempelvis Socialdemokraterna 1978: 528, 1979a, 1982b: 19, 1984: 10-11, 1990: 131-132, 1994: 18).

Att lägga makten "nära"

Till stora delar gjordes under den tidigare delen av den undersökta perioden ingen distinktion mellan privat produktion och privat finansiering i den socialdemokratiska argumentationen och det fanns en ganska grundläggande skepticism gentemot vilka fördelar valfrihetssystem med privata aktörer skulle kunna tänkas ha. Under denna period framkommer också stödet för den tidigare nämnda principen om den "högkvalitativa standardmodellen", genom uttalanden såsom att "målet är att [vård]verksamheten ska vara så bra överallt, att man inte behöver byta!" (Socialdemokraterna 1989: 201).

Eftersom medborgarinflytande skulle möjliggöras och genomföras genom politiska processer var målet om allas deltagande i det politiska arbetet en ytterligare stark röd tråd i den socialdemokratiska argumentationen under framför allt 1970- och 80-talet. På samma sätt som moderaterna argumenterat för att marknaden är det mest decentraliserade beslutsfattandet var *kommunerna* i den socialdemokratiska ideologin

frigörelse- och demokratiseringsplattformar. Det var genom kommunerna, och den kommunala självstyrelsen, som socialdemokratin hade kunnat "lägga beslutanderätten" så nära medborgaren som möjligt (se exempelvis Socialdemokraterna 1979b: 26, 1982a: 50-52, 1984: 64, 1987b: 5, 1987a: 3, 1988a: 17-18,). Att socialdemokraterna talade om att lägga beslutanderätten "nära" (Socialdemokraterna 1988a) medborgarna istället för "hos" medborgarna, som moderaterna uttrycker (se exempelvis Moderaterna 1983: 12, 1990a: 53, 1990b: 280-281, 1999: 5, 1997: 223) bör ses som en signifikativ skillnad. Det kan också tilläggas att partiet i det så kallade *90-talsprogrammet* under slutet av 1980-talet argumenterade för att behovet av valfrihet inom den offentliga sektorn var mindre än inom den privata, eftersom möjligheter att påverka den offentliga sektorn redan fanns genom att "rösta och arbeta politiskt" (Socialdemokraterna 1989: 194). Detta illustrerar alltså återigen synen att påverkan genom politiken var överordnad.

Under samma period uttryckte socialdemokraterna vidare sitt motstånd gentemot så kallade pengsystem (som är en del av NPM-idéerna) mycket tydligt genom att hävda att de syftade till att dölja en övergång till ökad avgiftsfiansiering av offentlig service och vård "som enbart kan gynna de rika", och att de innebar att debatten överfördes från den politiska (demokratiska) arenan till den (privata) marknaden, i syftet att undvika en fördelningspolitisk debatt (Socialdemokraterna 1982b: 35-36). De NPM-idéer som kom starkt under denna period utnämndes också av socialdemokraterna som del av en "nyliberal väckelsevåg" (Socialdemokraterna 1982b: 34). Detta trots att den socialdemokratiska regeringen alltså införde mål- och resultatstyrning i samband med kommunaliseringen av skolan. Tonläget i riksdagstrycken under samma period var också något annorlunda. I den så kallade styrpropositionen från 1988/89 presenterades valfrihet som ett sätt att förnya skolsektorn och det utfärdades ett löfte om att det i framtiden skulle "finnas goda möjligheter för fristående skolor, som erbjuder alternativ till grundskolan, att bli godkända och få statsbidrag för sin verksamhet" (prop. 1988/89:4 : 52).

Fram till slutet av 1980-talet finansierades skolan genom ett öronmärkt statsbidrag och den ekonomiska styrningen var på så vis en mycket viktig del av statens styrning av skolan och syftade till att alla skolor och dess elever skulle få jämlika ekonomiska förutsättningar. Maria Jarl och Linda Rönnberg framhåller hur det var socialdemokraterna som initierade marknadsreformerna under 1980-talet genom en rad beslut som möjliggjorde friskolors etablering med offentliga bidrag, framför allt genom Finansdepartementet under Kjell-Olof Feldts initiativ ³ (Jarl, Rönnberg 2010: 75).

3 För en vidare diskussion kring Finansdepartementets och Utbildningsdepartementets roll i kommunaliseringen av skolan, se även Ringarp (2011).

Samtidigt kan man inte entydigt säga att det var socialdemokraterna som var initiativtagare till förändringarna, exempelvis har det tidigare avsnittet redovisat hur Fälldinregeringen diskuterade en förändring av statsbidragssystemet i en proposition redan 1982. Men framför allt kan den socialdemokratiska reformpolitiken (eller frånvaron av återställare på skolans område under 1990-talet), och därmed diskrepansen mellan handling och tal, betraktas som en reaktion på det dåvarande debattläget och omvärldssituationen. Det är också under brytpunkten mellan 1980- och 1990-talet som socialdemokraterna börjar tala om förekomsten av privata alternativ i något mer positiv bemärkelse. I en avhandling om kommunaliseringen av skolan anför Johanna Ringarp hur reformen passade väl med såväl Finansdepartementets "ekonomiska perspektiv", det vill säga staten hade ett stort offentligt underskott samtidigt som kommunernas ekonomi var god, som med Göran Perssons "kommunala vision" (Ringarp 2011: 69-99) om den "nära" demokratin som urskiljts i det här presenterade materialet.

Till skillnad från husläkarreformen valde den socialdemokratiska regeringen alltså att inte riva upp 1990-talets friskolereform då de återvunnit regeringsmakten 1994. I propositionen *Fristående skolor mm.* (1995/96:200), som socialdemokraterna då lade fram framstår det också som tydligt att målbilden om ökade möjligheter till lokala lösningar och prioriteringar, ökade möjligheter för lärare, skolledare, elever och föräldrar att i samspel med politiker påverka skolans villkor (prop. 1989/90:41 : 6), i hög grad liknade den moderata målbilden. Den signifikanta skillnaden är emellertid hur vardera parti såg vägen dit, där moderaterna eftersträvade privatisering och marknadisering eftersökte socialdemokraterna decentralisering genom de politiska processerna och nivåerna. Rothstein påpekar, liksom Lundqvist, att det sällan handlar om "antingen eller" när marknad kontra stat diskuteras (Rothstein 2002: 243, Lundqvist 1988). Under denna tidiga period utgick emellertid den socialdemokratiska argumentationen från, och förordade, en ganska renodlad offentlig linje när det gällde såväl reglering som produktion och finansiering.

Här återfinns en tydlig sammanlänkning mellan form och innehåll, då det i argumentationen framträder tydligt att det endast var genom en offentligt organiserad verksamhet som "rättvisa, solidaritet och kvalitet i vård och omsorg" kunde uppnås (Socialdemokraterna 1987a: 3). Den offentliga sektorn hävdades ha "varit det viktigaste instrumentet för att skapa ökad frihet för de stora medborgargrupperna" (Socialdemokraterna 1982a: 50-52). Medborgerlig emancipation förutsätter här ett oberoende av det civila samhället där välfärden inte fördelas som en välgörenhet utan just som en medborgerlig rättighet (Socialdemokraterna 1989: 14). Följaktligen är välfärdssektorernas organisering i allra högsta grad betraktad som en ideologisk fråga. Exempelvis uttryckte Socialdemokraterna i explicita

termer att "sättet att organisera samhället blir av stor betydelse för människornas möjligheter att påverka välfärden. Politikens innehåll kan inte skiljas från organisationen i stat och kommun." (Socialdemokraterna 1986: 2). På så vis illustras sålunda hur "hur:et" i högsta grad också är en fråga om *vad*.

Ny tid, ny socialdemokrati?

Den socialdemokratiska positionen kommer emellertid att förskjutas. Under början av 2000-talet började socialdemokraterna omtala friskolesystemet och privata aktörer i mer uttalad positiv bemärkelse och då främst i propositions-text. I propositionen *Fristående skolor* från 2001/02, som bl.a. syftade till att förtydliga skollagens villkor för godkännande och rätt till bidrag för fristående skolor talade de för första gången om mångfald i relation till friskolor på ett sätt som liknade den tidigare moderata argumentationen (prop. 2001/02:35 : 29). Vad socialdemokraterna avsåg med mångfald i dessa sammanhang var svårfrånkomligen en privatisering av delar av produktionen. I kontrast till de tidigare uttalandena om att "sammhällsbehovet" av förnyelse genom friskolor kunde minskas genom att i större utsträckning satsa på de offentliga skolorna (se exempelvis motion 1991/92:Ub62), framstår ett sådant uttalande som en tydlig indikation på en positionsförskjutning. Även inom vården (om än något senare) kan denna förändring i fråga om privatiseringens omfattning gällande produktionen skönjas, "för oss är driftsformen inte ett självändamål. Det centrala är kvaliteten och att resurserna används efter behov" (Socialdemokraterna 2009a: 12). Uttalandet måste ses som anmärkningsvärt i jämförelse med de tidigare ställningstagandena om den offentliga produktionen som en förutsättning för ett rättvist innehåll.

En definitiv tvekan kvarstår dock hos partiet som kan utläsas i flera aspekter. I friskolepropositionen betonades exempelvis fortsatt det politiska ansvaret för reglering och uppföljning, liksom hur utbildningen "skall huvudsakligen bedrivas i offentlig regi" (prop. 2001/02:35 : 29-30) samt hur "privata vinstintressen påverka sjukvårdens kvalitet eller likvärdighet" (Socialdemokraterna 2009a: 12). I Välfärdsrådslagets rapport föreslås också en lag om investerings-skydd som ska tillse att "skattemedel avsedda för välfärd inte går till orimliga vinstuttag i privata företag" (Socialdemokraterna 2009b: 14-15). Trots ovan beskrivna förskjutning i synen på val mellan producenter, tycks det likaså finnas en stark kontinuitet i vilket typ av alternativa aktörer socialdemokraterna *helst* ser. Det är ideella, kooperativa och andra "sammanslutningar utan vinstsyfte" (Socialdemokraterna 2009c: 47-48).

När det gäller det skolpolitiska området har mycket vatten flutit under broarna sedan socialdemokraterna aktivt tog ställning mot ett integrerande av privata skolor i det offentliga systemet och det finns också en samsyn kring

mål- och resultatstyrning som det centrala styrsystemet inom skolan. I jämförelse med utvecklingen inom hälso- och sjukvården har socialdemokraterna inte heller protesterat mot den ökade nationella regleringen som på skolans område tillkommer bland annat genom den nya skollagen (2010:800). Istället efterfrågade socialdemokraterna i följdmotionen till propositionen för den nya skollagen att staten ska sätta upp principer för kommunernas resursfördelningsmodeller (motion 2009/10:Ub15). Dessutom efterfrågade de skärpta kvalitetskrav i skollagen, liksom nationella riktlinjer för "kvalitetsarbetets genomförandeprocess" (motion 2009/10:Ub15). Socialdemokraterna vill även införa "ett nationellt system med jämförelsetal som är enhetliga för alla skolor och alla kommuner och särskilda regler för hur skolor får marknadsföras" för att garantera att valet av skola grundar sig på "sakliga överväganden". (Socialdemokraterna 2009b: 38-39).

Vad som framstår av detta är att det även hos socialdemokraterna finns en strävan om stärkt nationell reglering och kontroll, där värdet och betydelsen av den *lokala demokratin* tonas ned. Den förändrade synen på privat produktion, från att betona vikten av vem som utför verksamheten till att framhålla att det är det kvalitativa innehållet, blir därmed också ett sätt att tyda förskjutningarna i den socialdemokratiska positionen kring reglering i avvägningen mellan lokal och nationell nivå. Annorlunda uttryckt kan förskjutningen inom produktionsdimensionen förklara förskjutningen i regleringsdimensionen med avseende synen på relationen mellan det lokala och det nationella. När politiken inte längre kan garantera välfärdens "output" genom att själva producera välfärden, blir det allt viktigare att fastställa dess former och ramverk, liksom att kontrollera dess resultat.

Socialdemokraterna uppvisar således dels en kontinuitet i de *instrumentella* värden som tilldelas staten när det gäller tilltron till staten som garant för ett önskvärt utfall (välfärd, deltagande, jämlikhet) dels en markant förändring i de *instrumentella värden* som tilldelas marknaden (effektivitet, valfrihet, kreativitet, mångfald). Ett sätt att förstå socialdemokraternas uppfattade ideologiska otydlighet de senaste åren kan då vara med utgångspunkt i denna förskjutning. I fråga om finansiering har socialdemokraternas position inte förändrats under den undersökta perioden med avseende privat kontra offentlig finansiering, vilket matrisen nedan också illustrerar. I den mån frågan är levande i dag handlar det om förekomsten av privata försäkringar inom hälso- och sjukvården där socialdemokraterna även i dag tydligt markerar motstånd till så kallade "gräddfiler" i vården, som också menas utmana det offentliga systemet.

Utifrån kategorisering av olika privatiseringsformer kan den socialdemokratiska utvecklingen av synen på privatisering illustreras genom följande matris (figur 1.2).

I jämförelse med den tidigare delen av den undersökta perioden omtalas alltså marknaden i fråga om produktion av vård och skola i långt mer positiv

Figur 1.2. Utvecklingen av den socialdemokratiska synen på privatisering

	Tidig position		Sen position	
Produktion		Offentligt	Privat	Offentligt
Reglering		Offentligt/ lokal		Offentligt/ central
Finansiering		Offentligt		Offentligt

bemärkelse under den senare delen av perioden. Samtidigt kvarstår en problematiserande hållning kring marknaden i de tre olika aspekterna av privatisering och ett värnande om den politiska nivåns förutsättningar och möjligheter att styra verksamheterna. Å ena sidan visar detta avsnitt hur socialdemokraterna numera framhåller hur det är innehållet i vården eller utbildningen som är betydelsefullt, inte vem som utfört den, vilket tydligt skiljer sig från hur de under den tidigare perioden såg offentlig produktion som en förutsättning för det önskvärda innehållet. I det perspektivet kan socialdemokraterna numera anses bejaka den form av valfrihet (mellan serviceproducenter) som moderaterna länge eftersträvat. Å andra sidan kan de olika förbehåll kring etableringsbestämmelser och vinstmöjligheter som hittills presenterats, tolkas som ett omständigt sätt att uttrycka att valfrihet och mångfald (i betydelsen privata aktörer) är bra om det framför allt fungerar som komplement, på marginalen. Detta på ett sätt som liknar den argumentation som socialdemokraterna förde på 1970–80-talet. Därför uppvisar socialdemokraterna under 2000-talet en hållning gentemot marknadens funktioner som i hög grad kan sägas präglas av en ambivalens.

Röd och blå politisk ideologi, från kollision till konvergens [?]

I den offentliga debatten refereras det återkommande till frågan om huruvida socialdemokraterna och moderaterna närmade sig varandra ideologiskt och politiskt och många har också en bestämd uppfattning om dess svar. Mot bakgrund av den genomförda analysen här framstår ett antal punkter som centrala, och som även bidrar till att belysa de inledande frågeställningarna ovan om valfrihetens innebörd.

Analysen har visat hur socialdemokraterna konsekvent betraktat och argumenterat för välfärd(-sstat)en som ett gemensamt, solidariskt projekt med syftet att åstadkomma ett jämlikare, och därmed friare, samhälle – medan moderaterna å andra sidan argumenterat för att just "staten" i sammanhanget är det största hindret för att åstadkomma ett "genuint" välfärdssamhälle med "reell" individuell frihet. Därför har också frågan om *privat* kontra *offentligt* haft en

central plats i bägge partiers syn på valfrihet. Till skillnad från socialdemokraterna som betraktat kommunerna som plattformar för den "nära demokratin" där medborgare frigörs genom att delta i de lokala politiska processerna, har moderaterna konsekvent framhåvt marknaden som det mest decentraliserade beslutsfattandet. Medan den socialdemokratiska ambitionen varit att lägga beslutsrätten så "nära" medborgarna som möjligt genom lokala politiska nivåer, har den moderata varit att lägga beslutsrätten "hos" medborgarna.

Socialdemokraternas position initialt i den undersökta perioden baserades på en ganska grundläggande skepticism gentemot samtliga former av privatisering, det vill säga reglering, produktion och finansiering. Dessutom likställdes till stor del privatisering av produktion och finansiering. Det vill säga, socialdemokraterna ansåg att privatisering av produktionen oundvikligen skulle leda till en större andel privat finansiering, vilket i sin tur skulle underminera ambitioner om en jämlik fördelning av välfärden. Det fanns således en tydlig sammanlänkning mellan form och innehåll, det var endast genom offentlig produktion, finansiering och reglering som det önskade utfallet om en jämlik välfärd kunde nås. I fråga om de tre olika formerna för privatisering så kan det konstateras att för socialdemokraterna formerades valfrihetens omfattning och innebörd i en inramning av frigörelse *genom* politiken. På så vis tilldelas staten och kanske mer specifikt den lokala politiska nivån i den socialdemokratiska politiska ideologin såväl instrumentella som essentiella värden, snarare än valfrihet i termer av val mellan välfärdstjänster.

Moderaterna å andra sidan innehade under den första delen av den undersökta perioden i princip en spegelvänd position i relation till socialdemokraterna. Det fanns ett tydligt formulerat motstånd mot såväl offentlig planering och organisering av välfärdstjänsterna, som mot offentlig produktion. I ett teoretiskt sammanhang relaterar decentralisering till överföring av makt och ansvar till lägre *politiska* och *organisatoriska* nivåer, inte till individer utanför dessa. I den moderata politiska ideologin handlar emellertid decentralisering om decentralisering till individen, ett perspektiv som kan förstås genom deras strävan att särskilja beställar- och utförarfunktionen. Det vill säga, genom att produktionen "frigörs" kan verksamheterna utvecklas på ett för individen attraktivt sätt vilket i sin tur innebär en överföring av makt och ansvar *till individen*. Det är därigenom som decentraliseringen till individen, i den moderata positionen, inte stannar vid valet av utförare, utan också innefattar ett ökat inflytande över verksamheternas innehåll. Därför blir också en privatisering av produktionen en förutsättning för medborgarnas möjligheter att välja välfärdstjänster efter de egna preferenserna.

Inom värden sträcker sig valfrihetens omfattning under den tidigare delen av den undersökta perioden till en strävan om att privatisera finansieringen. Även detta illustrerar en slags strävan efter att "frigöra" produktionen genom att göra vårdens institutioner självstyrande och förflytta beslutandemakt från

politisk nivå till konsumentnivå. På så vis sammanbinds form och innehåll även i den moderata politiska ideologin. I den moderata ideologin får marknaden och den "valfrihet" marknaden innebär således ett grundläggande värde genom att den möjliggör olika individers definitioner av grundläggande värden i det egna livet liksom att den tillförsäkrar den grundläggande mänskliga rättigheten *att välja*.

Moderaternas hållning i fråga om reglering är emellertid något dubbeltydig. Trots att de framhållit kommunal demokrati och bestämmanderätt (i förhållande till staten) som något betydelsefullt har de emellertid, genom den borgerliga regeringen, i de valfrihetsreformer som genomförts utformat modellerna med starkare *nationell* politisk reglering än tidigare. Det sker således en "rescaling", en vertikal omfördelning av makt inom staten. Å ena sidan är den enhetlighet och likhet som moderaterna eftersträvar en form som syftar till att skapa "mångfald" i bemärkelsen fler nya producenter på marknaden. Å andra sidan bör det betraktas som en förskjutning från det tidigare ställningstagandet att politikens roll var att formulera mål men inte medel, varför förskjutningen således också innefattar en förskjutning i synen på den nationella politiska nivåns uppgifter i fråga om reglering. I relation till de olika privatiseringsdimensionerna och innebörden för synen på valfrihet så sker förskjutningen i detta avseende således inte från privat till offentligt, utan från lokal till nationell inom den offentliga sfären. Den uppenbara invändningen att det är svårt att se hur den borgerliga regeringen annars skulle ha gått till väga när det gäller tillskapandet av dessa valfrihetsmodeller har redan nämnts. Landsting och kommuner hade (uppenbarligen) inte på frivillig basis fattat sådana beslut och den moderata ambitionen var och är att alla medborgare ska ha samma förutsättningar oavsett läns- och kommuntillhörighet. Det är likväl en tydlig paradox att det moderata välfärdssamhället uppenbarligen inte går att förverkliga utan en välfärdsstat och i detta avseende kan det kan skönjas en förändring i de instrumentella värden som moderaterna tilldelar *staten*.

Även socialdemokraternas initiala position förändras under den senare delen av den undersökta perioden. Å ena sidan är de tydliga med att det är de politiska nivåernas (i dessa sammanhang landsting och kommuner) möjligheter att lämpligast organisera vården och utbildningsverksamheten enligt de lokala förutsättningarna som ska prioriteras. Å andra sidan börjar de söka upphäva sammanlänkningen mellan välfärdens form och innehåll, genom att framhålla att det är den producerade kvaliteten som har betydelse, inte huvudmannen. I relation till det senare sker därmed även en förskjutning i fråga om *valfrihetens omfattning*, där en partiell privatisering av produktionen numera innefattas i det socialdemokratiska valfrihetsbegreppet. Ett sätt att karaktärisera förskjutningen är att socialdemokraterna numera tilldelar marknaden instrumentella värden som tidigare ansågs uteslutande tillhöra den offentliga sektorn på ett liknande sätt som moderaterna numera tilldelar staten instrumentella

vården. För socialdemokraterna innefattar detta även en förskjutning i synen på privatiseringens gränser och därtill en förändring i synen på valfrihetens innebörd. Det socialdemokratiska valfrihetsbegreppet innefattar alltjämt synen på valfrihet som valmöjligheter i livet i en bredare bemärkelse. Men det kombineras med ett tillerkännande av värdet att kunna välja mellan olika producenter av utbildning och vård (givet att det sker under jämlika förutsättningar och under offentlig reglering och finansiering).

Samtidigt återfinns, i likhet med moderaterna, i den socialdemokratiska argumentationen en tendens att sträva efter ökade nationella befogenheter och ansvar. Trots att de konsekvent framhållit sig värna den lokala nivåns handlingsutrymme välkomnas nu ett stärkande av den nationella nivån och de efterfrågar en vidare reglering gällande bland annat finansieringsmodeller, återreglering av vinster, tillsynsmöjligheter etc. Detta är en tendens som urskiljs starkare inom skolpolitiken än inom vården, men analysen visar att utvecklingen på vårdområdet till mångt och mycket har följt utvecklingen inom skolområdet med några års eftersläpning. Som tidigare argumenterats kan detta ses som ett resultat av den förskjutning som skett i den socialdemokratiska positionen i produktionsdimensionen. Då de kommit att acceptera privat produktion så blir också frågan om offentlig reglering allt viktigare för att på så vis tillförsäkra det önskvärda utfallet.

Utvecklingen under den undersökta perioden kan sålunda karakteriseras som en utveckling mot en ökad konvergens när det gäller synen på privatiseringens omfattning, där bägge partier numera säger sig bejaka en delvis privatisering av produktionen, men med fortsatt offentlig finansiering. Moderaterna har således rört sig från en mer nyliberal position i fråga om synen på välfärdens finansiering och i det avseendet konvergerat med den socialdemokratiska positionen. När det gäller regleringsdimensionen kvarstår motsättningarna i fråga om reglering av etablering och modeller för finansiering, liksom hur aktörernas möjligheter att göra vinstuttag ska regleras. Här finns en kontinuitet i skiljelinjen där moderaterna eftersträvar avreglering (och sedermera reglering om avreglering) inom såväl skola som vård och den socialdemokratiska ambitionen om att värna de politiska, och framför allt lokala politiska, nivåernas agerandetrymme. I den dimensionen kvarstår alltså en grundläggande skiljelinje mellan partierna i, ytterst, synen på hur välfärden bör organiseras. Däremot har partierna konvergerat i den ökad betoning som läggs vid tillsyn och utvärdering som ett styrmedel där också (den nationella) staten har fått en mer framträdande roll inom bägge partiers ideologier.

Det har argumenterats att socialdemokraterna i praktiken banade väg för privatiseringen inom åtminstone skolväsendet genom kommunaliseringen av huvudmannaskapet och att de framför allt inte gjort mycket konkret för att stävja den pågående utvecklingen. Det kan och bör tolkas utifrån deras ambivalenta förhållningssätt till marknaden som inte minst urskiljs i den nutida

argumentationen där socialdemokraterna numera anser sig bejaka den formen av valfrihet (mellan serviceproducenter) som moderaterna länge förespråkade och eftersträvat, samtidigt som socialdemokraterna presenterar en rad olika förbehåll där en ökad offentlig kontroll över reglering, finansiering och delvis produktionen eftersträvas. Ett sätt att förstå socialdemokraternas uppfattade ideologiska otydlighet, som kritiserades starkt inte minst i 2010 års valrörelse, är just ur detta perspektiv. Alltså, den förskjutning eller kanske snarare det gränsöverskridande som skett i den socialdemokratiska argumentationen kring marknadens instrumentella värden i relation till de essentiella och instrumentella värden som tilldelas staten (politiken) så har en diskrepans uppstått i den politiska ideologin. Moderaternas ambivalens i fråga om statens uppgifter i regleringsdimensionen har inte påverkat övriga privatiseringsdimensioner och inte heller haft samma konsekvenser för den moderata innebörden av valfrihet, därför framstår också den moderata ideologin som mer koherent.

Referenser

- Bennich-Björkman, Li & Blomqvist, Paula (red.), 2008. *Mellan folkhem och Europa: svensk politik i brytningstid*, 1. uppl. Lib. Malmö: Liber.
- Bergmark, Åke & Minas, Renate, 2007. "Decentraliserad välfärd eller medborgerska rättigheter? Om omfördelning av makt och ansvar mellan stat och kommun", *Socialvetenskaplig tidskrift*, vol. 2-3, s. 220.
- Erlander, Tage, 1962. *Valfrihetens samhälle*. Stockholm: Tiden.
- Ferlie, Ewan (red.), 1996. *The new public management in action*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeden, Michael, 2003. *Ideology: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeden, Michael, 1996. *Ideologies and political theory: a conceptual approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Hallin, Bo & Siverbo, Sven, 2003. *Styrning och organisering inom hälso- och sjukvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Hartman, Laura (red.), 2011. *Konkurrensens konsekvenser: vad händer med svensk välfärd?*, 1. uppl.. Stockholm: SNS förlag.
- Jarl, Maria & Rönnerberg, Linda, 2010. *Skolpolitik: från riksdagshus till klassrum*, 1. uppl.. Stockholm: Liber.
- Kuhnle, Stein, 2010. "Turning Point for the European Social Model?", *Current History*, vol. 109, nr. 725, s. 99-104.
- Lundqvist, Lennart, 1988, "Privatization: Towards a Concept for Comparative Policy Analysis", *Journal of Public Policy*, vol. 8, nr. 1, s. 1-19.
- Norén, Lars, 2003. *Valfrihet till varje pris: om design av kundvalsmarknader inom skola och omsorg*. Göteborg: BAS.
- Petersson, Olof, 2010. *Den offentliga makten*, 3., [aktualiserade] uppl. Stockholm: SNS förlag.
- Pierre, Jon, (red.), 2007. *Skolan som politisk organisation*, 1. uppl. Malmö: Gleerup.
- Pierre, Jon, 2001. "Decentralisering, governance och institutionell förändring", i *Politik som organisation: förvaltningspolitikens grundproblem*, Rothstein, Bo & Ahlback Öberg, Shirin (red.), 3. uppl. Stockholm: SNS förlag.
- Pollitt, Christopher & Bouckaert, Geert, 2011. *Public management reform: a comparative*

analysis: new public management, governance, and the neo-Weberian state. 3 ed. Oxford: Oxford University Press.

Ringarp, Johanna, 2011. *Professionens problematik: lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling.* Stockholm: Makadam.

Rothstein, Bo, 2002. *Vad bör staten göra?: om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*, 2., [rev.] uppl. Stockholm: SNS förlag.

MATERIAL

Aftonbladet 2011-09-07, "Maktens sanning ifrågasätts till slut".

Alliansen 2010a, "Alliansens arbetsgrupp för utbildning. Slutrapport". Tillgänglig via alliansen.se

Alliansen 2010b, "Jobbmanifestet. Valmanifest 2010". Tillgänglig via alliansen.se

Alliansen 2010c, "Vårdvalet 2010. Köfri, säker och jämlik vård med fokus på hälsa". Tillgänglig via alliansen.se

Alliansen 2006, "Fler i arbete – mer att dela på. Valmanifest 2006". Tillgänglig via alliansen.se

DN 2011-09-07, "Privatiseringar i välfärden har inte ökat effektiviteten" (Hartman, Laura).

Egardt, Peter, 2011, Intervju 12 september 2011.

GP 2011-09-08, "Det krävs inga skäl för frihet".

Moderaterna 2009, "Arbetsstämma". Västerås 27-30 augusti 2009, Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 2007, "Partistämman". Gävle 25-28 oktober 2007, Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 2005a, "Arbetsstämma". Örebro 25-28 augusti 2005. Proposition 3: Rätt vård i tid, Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 2005b, Reinfeldt, Fredrik. "Inledningsanförande av Fredrik Reinfeldt 26 augusti vid arbetsstämman i Örebro 25-28 augusti 2005", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 2001, "Verklighetens Sverige – ett diskussionsunderlag inför partistämman", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1999, Lundgren, Bo. "Anförande av partiordförande Bo Lundgren den 4 september vid partistämman i Stockholm 2-5 september 1999", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1998, "Skola", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1997, "Partistyrelsens förslag och yttranden. Partistämman 1997, 28-31 augusti 1997", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1993a, "1993:års handlingsprogram". Tillgänglig via moderat.se

Moderaterna 1993b, "Skall sossarna få riva upp rätten att välja skola?", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1991, "Kommunalprogram", Riksarkivet.

Moderaterna 1990a, "Dagiskö, vårdkö... Här finns alternativen!", Riksarkivet.

Moderaterna 1990b, "Partistyrelsens förslag och yttranden", Partistämman i Linköping, Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1987a, "Förändring och förankring – ett manifest om framtiden", Fastställt av Moderata samlingspartiets stämman i Malmö 23-26 oktober, Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1987b, "Kommunalprogram", Riksarkivet.

Moderaterna 1987c, "Propositioner. Partistämman i Malmö", Moderaternas kansliarkiv.

Moderaterna 1986, "Frihet och ansvar ett samråd om välfärd", Riksarkivet.

Moderaterna 1984, "1984:års Handlingsprogram", Tillgänglig via moderat.se.

Moderaterna 1983, "Möjligheternas samhälle", Moderaternas kansliarkiv.

- Moderaterna 1978, "1978:års Idéprogram", Tillgänglig via moderat.se
- Moderaterna 1975, "Partistämman 8-11 oktober - 75, Norrköping", Moderaternas kansliarkiv.
- Motion 1982/83:39 Skolor med enskild huvudman m.m. (prop. 1982/83:1). Av Ulf Adelsohn m.fl. (m).
- Motion 1988/89:Ub4 med anledning av prop. 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning. Av Carl Bildt m.fl. (m).
- Motion 1991/92:Ub62 med anledning av prop. 1991/92:95 Valfrihet och fristående skolor. Av Lena Hjelm Wallén m.fl. (s).
- Motion 2001/02:Ub15 med anledning av prop. 2001/02:35 Fristående skolor. Av Beatrice Ask m.fl. (m).
- Motion 2009/10:Ub15 med anledning av prop. 2009/10:165 Den nya skollagen - För kunskap, valfrihet och trygghet, Marie Granlund m.fl.
- Prop. 1982/83:1 om skolor med enskild huvudman m.m.
- Prop. 1983/84:190 om vissa ersättningar till sjukvårdshuvudmännen, m.m.
- Prop. 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning.
- Prop. 1989/90:41 om kommunalt huvudmannaskap för lärare, skolledare, biträdande skolledare och syofunktionärer.
- Prop. 1991/92:95 om valfrihet och fristående skolor.
- Prop. 1992/93:160 om husläkare m.m.
- Prop. 2001/02:35 Fristående skolor.
- Prop. 2008/09:74 Vårdval i primärvården.
- Socialdemokraterna 2009a, "Hälsa- och sjukvårdspolitiskt program. En politik för kvalitet och jämlik vård, Antaget av partistyrelsen 29 maj 2009". Tillgänglig via socialdemokraterna.se
- Socialdemokraterna 2009b, "Investera i vår välfärd. Välfärdsrådslagens rapport till Socialdemokratiska partistyrelsen". Tillgänglig via socialdemokraterna.se
- Socialdemokraterna 2009c, "Politiska riktlinjer. Antagna av Jobbkongressen 2009", Stockholm 2009-11-01. Tillgänglig via socialdemokraterna.se
- Socialdemokraterna 1994, "Rättvisa, omsorg och omtanke. Socialdemokraternas välfärdspolitik samt fyra debattinlägg om hur vi arbetar med välfärden", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1990, "Socialdemokraternas partiprogram, Antaget på socialdemokraternas 31:a kongress 1990", Arbetarrörelsens arkiv.
- Socialdemokraterna 1989, "90-talsprogrammet. En debattbok om arbetarrörelsens viktigaste frågor under 90-talet", Tidens förlag, Stockholm.
- Socialdemokraterna 1988a, "Kommunal demokrati - i utveckling", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1988b, "Offentlig sektor och demokrati. Valfrihet, inte bara för dem som har råd!", SAP 6, Arbetarrörelsens arkiv.
- Socialdemokraterna 1987a, "Remiss <En offensiv för rättvisa>. "Demokratin i framtids-samhället", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1987b, Socialdemokraternas partikongress 1987. Partistyrelsens förslag 9. Riktlinjer: Demokratin i framtids-samhället, Arbetarrörelsens arkiv.
- Socialdemokraterna 1986, "Nu går vi vidare! Ett diskussionsunderlag om den offentliga sektorns förnyelse", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1985a, "Den nya svenska modellen", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1985b, "Partiskolan - kommunalpolitik", Brevskolan, Stockholm, Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1984, "Framtiden i folkets händer. Socialdemokratiskt program för medborgarskap och valfrihet", Tidens förlag, Stockholm.
- Socialdemokraterna 1982a, "Kommunal demokrati", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1982b, "Den mänskliga sektorn", Riksarkivet.
- Socialdemokraterna 1979a, "Inför 80-talet! Hälsa- och sjukvård. Fortfarande återspeglar sig klass-samhället i sjukdomar och ohälsa", Arbetarrörelsens arkiv.

Socialdemokraterna 1979b, "Partiskolan 4. Kommunalpolitik", Brevskolan, Stockholm, Riksarkivet.

Socialdemokraterna 1978, "Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis 27:e kongress 1978. Protokoll, första delen", Arbetarrörelsens arkiv.

UNT 2011-09-08, "Valfrihet är viktigt i sig".

Vargfrågan och politiska skiljelinjer

Intressemobilisering i Sverige

Ann-Marie Ekengren

The Wolf Debate and Political Cleavages. Interest mobilization in Sweden

The overarching purpose with this study is to contribute to the discussion on realignment along political cleavages in Swedish politics. Civil society organizations, active in the wolf debate in Sweden, are investigated to unfold their strategic interest in mobilizing along the cleavages Urban-rural or Centre-periphery. Interviews have been conducted with persons active in hunter's and environmentalist organizations. The results show that the cleavage Centre-periphery has a mobilizing potential, while the cleavage Urban-rural has a more limited potential.

1. Inledning

Möten där vargfrågan diskuteras lockar stora deltagarskaror och följs av polemiska debattinlägg. Rubriker som "Nu återstår bara konflikt om de svenska vargarna" (DN-debatt 2011-09-06) och "Naturen behöver en konstruktiv jägarorganisation" (DN-debatt 2011-09-07) tecknar tillsammans med inlägg på debatt- och bloggsidor bilden av en sakfråga som väcker starka känslor till liv (ex. Jägarförbundets blogg 2011-03-22, Arbetarbladet 2011-08-23, Svenska Dagbladet Brännpunkt 2011-08-26, Naturskyddsföreningens blogg 2011-08-28, Newsmill 2011-09-08).

Oenigheten mellan vargförespråkare och vargmotståndare gäller grundläggande verklighetsbeskrivningar som hur många vargar det finns, vilka levnadsmönster de har, hur mycket de påverkar människor som bor på landsbygden och vad människor på landsbygden tycker om vargens vara eller inte vara i den svenska faunan. Givet sina olika utgångspunkter är de inte heller eniga om hur själva viltförvaltningen skall ordnas, eller om EU:s ställningstaganden som ledde fram till att regeringen valde att stoppa den svenska licensjakten hösten 2011 bör förkastas eller applåderas. Tidigare forskning om vargfrågan framhåller att det har skett en polarisering mellan olika

Ann-Marie Ekengren är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
E-post: Ann-Marie.Ekengren@pol.gu.se

ståndpunkter om vargen över tid i Sverige (Karlsson och Thoresson 2001, Sjölander-Lindqvist 2006, Cinque 2008:1ff, Darpö 2011).

Givet intensiteten i åsikter och att vargfrågan kännetecknas av tydligt utmejslade intressegrupper är frågan hur vargfrågan förhåller sig till de politiska skiljelinjer som strukturerar det partipolitiska livet i Sverige. Forskning visar att skiljelinjen mellan arbete och kapital, manifesterad i vänster-högerdimensionen, är den mest centrala för väljarnas åsikter i Sverige (Oscarsson 1998). Väljardata visar att skiljelinjen stad-land, som ett uttryck för olika boendeort och livsstil, har betydligt mindre betydelse för väljarnas åsikter. Samtidigt som motsättningen mellan olika åsikter alltså ökat i vargfrågan och debattörerna lyfter fram åsiktsskillnader mellan stad och land, förefaller inte aggregerade väljardata stödja uppfattningen att skiljelinjen stad och land är särskilt central generellt sett.

Viktigt att notera är dock att i ett par sakfrågor med bäring på exempelvis förvaltning av djur och natur strukturerar sig de svenska partierna inte nödvändigtvis längs den dominerande vänster-högerdimensionen. Det går därför inte att enkelt dra slutsatsen att skiljelinjen stad-land är oviktig för vargfrågan (Uddhammar 2010, Berg och Solevid 2011).

Hypotetiskt vore det möjligt att tänka sig att aktörer som företräder landsbygdens intressen om möjligt mobiliserar ytterligare längs denna skiljelinje för att motverka effekterna av landsbygdens minskade makt, till exempel att landsbygdens representation i riksdagen minskar (Riksdag och Departement 2009-04-14). Om aktörer som företräder landsbygdens intressen lyckas rama in sina frågor på ett sätt som vinner gensvar finns möjlighet att också ändra den politiska agendan till sin egen fördel. Till det kommer att EU är en ny aktiv aktör i vargfrågan och bidrog till att stoppa licensjakten (Darpö 2011: 2ff). Potentiellt skulle även andra skiljelinjer, exempelvis den mellan centrum och periferi, som ett uttryck för närhet/avstånd till centralmakten, kunna användas för att strategiskt vinna uppmärksamhet för sin position i vargfrågan. Företrädare för landsbygden skulle potentiellt kunna vilja framställa sig som företrädare för maktens periferi gentemot maktens centrum i Bryssel.

Tidigare forskning har visat att skiljelinjen stad-land är av mindre betydelse i Sverige än skiljelinjen mellan arbete och kapital (Oscarsson och Holmberg 2008). Vi vet också att det har skett en strukturell maktförskjutning längs skiljelinjen stad-land i Sverige (Riksdag & Departement 2009-04-14), där framförallt landsbygden har varit förlorare, men att skiljelinjen stad-land fortsatt strukturerar partiernas ståndpunkter i vissa frågor rörande djur och natur, som till exempel vargfrågan (Berg och Solevid 2011). Vilka konsekvenser det höga tonläget och de stora åsiktsskillnaderna i vargfrågan liksom EU:s inträde i vargfrågan kommer att få för olika grupperns försök att mobilisera längs skiljelinjerna stad-land eller centrum och periferi har vi begränsad empirisk kunskap

om. Och vi vet heller inte vilka uttryck försöken att mobilisera längs någon av dessa skiljelinjer kommer att ta sig.

Det övergripande syftet med studien är att bidra till diskussionen om vilka politiska skiljelinjer som strukturerar det politiska livet i Sverige. Mer specifikt studeras aktörers, aktiva i djur- och naturfrågor, strategiska intresse att mobilisera och politiskt exploatera skiljelinjen stad-land eller andra alternativa skiljelinjer som centrum och periferi. För det första undersöks om det pågår en re-mobilisering, dvs. ett försök att göra skiljelinjerna stad-land eller centrum-periferi mer centrala såväl internt (inåt mot den egna organisationen) som externt (utåt mot det omgivande samhället med beslutfattare i spetsen). För det andra studeras på vilket sätt skiljelinjen stad-land, eller andra alternativa skiljelinjer som centrum och periferi, är viktiga för aktörer som är aktiva i djur- och naturfrågor.

Genom att studera vargfrågan i svensk politik förväntas studien bidra till den pågående diskussionen om vilka politiska skiljelinjer som är viktiga eller har potential att vara viktiga i Sverige. Det i sin tur har stor betydelse för partisystemets utformning och vilka politiska alternativ som erbjuds de svenska väljarna.

2. Skiljelinje och konfliktdimensioner som centrala begrepp

Denna studie hämtar sin teoretiska inspiration från begreppet skiljelinje, vilket utvecklades i Seymour M Lipset och Stein Rokkans bok *Party Systems and Voter Alignments*, samt Stein Rokkans bok *Citizens Elections Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*.

Lipset och Rokkans ambition var att förklara varför partisystemen i Västeuropa strukturerades på ett visst sätt. Förekomsten av vissa partier (dock inte deras styrka eller interna sammanhållning) kunde teoretiskt grundas i förekomsten av vissa sociala skiljelinjer (Rokkan 1970:130ff). Deras uppfattning var mer precis att partisystemen återspeglade fyra politiska skiljelinjer som grundades i samband med den nationella och den industriella revolutionen. Skiljelinjerna mellan centrum-periferi och kyrka-stat etablerades i samband med den nationella revolutionen och skiljelinjerna mellan stad-land och arbete-kapitel i samband med den industriella revolutionen. Tanken är att den politiska eliten på olika sätt förhåller sig till de skiljelinjer som finns och utnyttjar dessa för att skapa politiska plattformar (Manza och Brooks 1999). Det är inte självklart att alla skiljelinjer politiseras hela tiden (Zielinski 2002) och om de inte politiseras alls tenderar de att till slut försvinna (Bornshier 2010). Det är samtidigt rimligt att tro att förekomsten av etablerade skiljelinjer med en tydlig politiseringsnivå minskar möjligheterna att mobilisera väljare längs nya skiljelinjer; en viss tröghet förväntas i systemet (Bornshier 2010).

Att nya skiljelinjer uppstår kan på sikt innebära att andra blir mindre viktiga. Samtidigt är det inte givet. Teoretiskt är det möjligt att tänka sig att ett antal motkrafter mobiliseras när aktörer som profilerat sig på en viss position längs en konfliktdimension upplever ett hot mot sina intressen och sin identitet. Empiriska belägg för en minskad betydelse för en skiljelinje borde sökas i om partier som profiterat på en viss konfliktdimension inte längre överlever, om väljares åsikter i en sakfråga inte längre struktureras längs en viss konfliktdimension eller om politiska aktörer inte längre förhåller sig till dessa.

På basis av några av de sociala skiljelinjerna etableras ideologiska konfliktdimensioner. Partier etableras som på något sätt placerar sig själva och sitt budskap längs med dessa konfliktdimensioner. Självklart kan ett parti förhålla sig till flera skiljelinjer, eller i alla fall tvingas att göra det. Men tanken är att någon skiljelinje är mer viktig och bidrar till att strukturera partiets syn på sig själv och omvärlden.

Studiens mest centrala teoretiska begrepp skiljelinje konkretiseras med hjälp av partiteoretikerna Stefano Bartolinis och Peter Mairs bok *Identity, competition and electoral availability* (1990)¹:

1. För det första måste det finnas någon form av social skillnad mellan grupper av människor. Denna sociala skillnad har utvecklats utifrån förekomsten av någon form av materiell grund, t.ex. att sociala grupper hemmahörande på landsbygden har haft vissa intressen av att skydda och bevara sina möjligheter till fortsatt utkomst av ex. jordbruk och djurhållning.

2. För det andra skall grupper känna någon form av kollektiv identitet. Denna kollektiva identitet förväntas bygga på en medvetenhet om att det finns en värdeskillnad i förhållande till andra grupper som befinner sig längs samma skiljelinje. Det kan till exempel ta sig uttryck i att människor som har sin inkomst från jordbruksrelaterade verksamheter känner en värdegemenskap med andra personer som befinner sig i samma sits, oavsett om man någonsin träffar dessa personer. Människor med annan identitet uppfattas som avvikande från den egna gruppen.

3. För det tredje skall denna medvetenhet om den egna gruppen ta sig någon form av organiserat uttryck, d.v.s. att grupper av människor med kollektiv identitet formaliserar sina kontakter. Det skulle till exempel kunna ske genom bildandet av ett parti som företräder landsbygdsintressen, eller genom andra politiska påtryckningsgrupper som landsbygdsorganisationer, jakt- och fiskeorganisationer eller naturskyddsorganisationer. Tanken är att även andra organisationer än partier bidrar till vilket utrymme som finns att skapa elektoralt stöd längs en viss skiljelinje. För att på bästa sätt studera på vilket sätt skiljelinjen stad-land är fortsatt viktig bör man därför inte

1 Statsvetaren Marie Demkers partistudier (Demker 2011) är ett exempel på när Bartolini och Mairs kriterier har tillämpats på nya skiljelinjer.

bara inkludera partier, utan även andra intressegrupper. Först då kan man upptäcka om en alternativ rörelse växer fram som försöker mobilisera stöd för en viss uppfattning (Rokkan 1970:78).

Den här studien ger ett empiriskt bidrag till forskningen om skiljelinjer genom att studera intressegruppers försök att mobilisera längs en skiljelinje.² Oavsett om det är partier eller andra aktörer kan Lipset och Rokkans tänkande inspirera till komparativa studier (Rokkan 1970:138ff), i det här fallet handlar det om en inom-nationell studie, men där flera aktörer längs en och samma skiljelinje studeras.

I praktiken har olika skiljelinjer varit olika viktiga i olika europeiska länder. För att nämna några näraliggande exempel så har till exempel skiljelinjen mellan stad-land varit starkare i Danmark än Sverige. Och i Norge har centrum-periferi varit en stark skiljelinje, vilket inte har någon tydlig motsvarighet i vare sig Danmark eller Sverige. Vänster-höger är en viktig skiljelinje i alla de nordiska länderna, men kanske mest betydelsefull i Sverige (Holmberg och Oscarsson 2004, Demker och Svåsand 2005).

En tendens finns att blanda samman skiljelinjerna centrum-periferi och stad-land. Och rent empiriskt kan man naturligtvis tänka sig att enskilda individer uppfattar dessa som uttryck för samma sak, eller att de två skiljelinjerna förstärker varandra när det gäller exempelvis människors attityder till varg (Berg och Solevid 2011).

Men teoretiskt är det ändå möjligt att hävda att skiljelinjen centrum-periferi, genom att den skapades under den nationella revolutionen, i första hand handlar om maktens fördelning. Centralmakten förväntas försöka samla makt, medan periferin kämpar för att decentralisera densamma. Detta kan sägas utgöra flernivådemokratins huvudproblem. I vargfrågan tar sig detta uttryck i att vissa personer förespråkar att makten över antal vargar och avskjutning skall avgöras så lokalt som möjligt, medan andra menar att detta måste regleras och styras nationellt. Ytterligare andra skulle kunna hävda att djurpopulationer inte kan bedömas ens på nationell nivå, utan borde vara en fråga för EU eller andra globala organisationer.

Skiljelinjen stad-land däremot, som alltså skapades under den industriella revolutionen, handlar om primärnäringens kamp mot sekundärnäringen och försöken att bibehålla möjligheten att ägna sig åt den näringsverksamhet och livsstil som man vill. I vargfrågan kan det ta sig uttryck i att det nationella intresset om biologisk mångfald kommer i konflikt med

2 För en översiktsartikel om begreppet skiljelinje se Kevin Deegan-Krauses kapitel "New Dimensions of Political Cleavage" i Oxford Handbook of Political Science, eds. R Dalton och H-D Klingemann. I översiktsartikeln lanseras begreppet 'full cleavage' som motsvarar Lipset och Rokkans samt Bartolini och Mairs idéer om begreppet, men även andra alternativa definitioner diskuteras och som måste karaktäriseras som ganska stora avsteg från Lipset och Rokkans föreställningar om vad en skiljelinje är.

landsbygdsbefolkningens näringsverksamhet som fårskötsel och annan djurhållning.

2.1 SKILJELINJER I EN GLOBALISERAD VÄRLD

Med utgångspunkt i Lipset och Rokkans tänkande har forskningsprogrammet MIM (Makt, identitet, modernitet) argumenterat för att globaliseringen har medfört att vi idag kan tala om ytterligare en revolution, den kommunikationella revolutionen (Bjereld et al 2005, Bjereld et al 2009). Den kommunikationella revolutionen förväntas ge upphov till nya skiljelinjer, till exempel där utbildning, kunskapsproduktion och kunskapskonsumtion blir viktiga ingredienser. Kunskap-marknad samt transnationella nätverk-nationalstat har förts fram som exempel på nya skiljelinjer. Givet dessa skiljelinjer kan man förvänta sig nya grupper av vinnare och förlorare i samhället, vilket på sikt kan leda till ökad mobilisering (Bjereld och Demker 2005, 2008, Kriesi et al 2006). Ett illustrerande exempel ges av statsvetaren Rune Stubager som, med grund i analyser av danska väljardata, dragit slutsatsen att utbildning blir en identitetsskapare, den bidrar till att värdekonflikter uppfattas på ett visst sätt och även till att vissa partier uppfattas som mer attraktiva (Stubager 2009).

Men det finns en del som talar för att människors uppfattning om den egna platsen, det konkreta territorium där man lever, har stor betydelse för människors inställning i vissa frågor. Att människors attityder i vissa frågor har ett slags "territorialitet" kan tolkas som att det har uppstått en mot-mobilisering mot de globaliseringseffekter som diskuteras inom MIM-programmet. Globaliseringen förväntas ju bland annat innebära en avterritorialisering, att gränsöverskridandet blir norm, och att makten inte längre med nödvändighet är knuten till territoriet. Vargfrågan är eventuellt en fråga där territoriet fortfarande skulle kunna ha stor betydelse och där man till och med kan tala om en re-territorialisering. Ett empiriskt stöd för territoriets fortsatta betydelse för vargfrågan är att attityder till varg har visat sig vara beroende av boendeort (Heberlein och Ericsson 2005, Berg och Solevid 2010).

I enlighet med Bartolini och Mairs extraherade kriterier ovan kan vi konstatera att vargen bara finns inom ett visst territorium vilket innebär att denna "naturresurs" är förknippad med en viss lokalitet. I och med att vargen uppfattas som en konkurrent till människan om bytesdjur och även river tamdjur skapas förutsättningar för gemensamma intressen och identiteter hos människor som lever på landsbygden. Människor i städerna förväntas inte dela dessa erfarenheter, utan baserar sina intressen och identiteter på andra materiella förutsättningar. Vargfrågans livskraft kommer i så fall från att den är förknippad med ett visst territorium och att människors sätt att leva på detta territorium påverkas av och uttrycks genom vargens existens.

Intressant att notera är att miljöfrågor setts som en symbol för globalisering i termer av att frågor blivit allt mer gränsöverskridande till sin karaktär.

Föroreningar som ej stannar vid statsgränser, koldioxidutsläpp, globala företag som skräpar ned gemensamma naturresurser och krav på globala förhandlingslösningar är bara några av de inslag som dominerat miljöfrågan under de senaste åren. En vanlig missuppfattning är att alla miljöfrågor därför kan och bör betraktas som globala. Det är snarare rimligt att anta att vissa naturfrågor är mer förknippade med en resurs som är förankrad i ett visst territorium, vilket jag alltså argumenterat för gäller just vargfrågan. I sådana fall, där resursen är knuten till ett visst territorium, tenderar människor som befolkar territoriet att hävda att frågan berör dem på ett unikt sätt och att de borde ha mer att säga till om i denna specifika fråga.

Det faktum att Sverige som medlem i EU också har att hantera det gemensamma regelverket kring utrotningshotade djur sätter territorialiteten i ett ansträngt läge. Regionala regelverk gäller över landgränser och även om Sverige skulle besluta om en viss politik, så måste denna vara i linje med det överstatliga regelverket. Det faktum att den mest centrala maktutövaren, EU-kommissionen, har att säkerställa att Sverige faktiskt följer exempelvis habitatsdirektivet från 1992 innebär att Sverige inte kan hantera vargfrågan efter eget gottfinnande.³ Ansvarsutkrävandet kring rovdjurspolitiken blir självfallet något mer svåröverskådligt när regeringen kan ha en linje, men tvingas överge den av hänsyn till EU:s påtryckningar.

2.2 SKILJELINJER I SVERIGE

I Sverige visar analyser av väljardata från perioden 1956–2006 att klass (byggd på olika yrkesklassificeringar) respektive stad-land (boendeort) uppvisar allt svagare samband med partival, dvs. hur människor väljer att rösta. Samtidigt är undersökningsperioden relativt lång i ett statsvetenskapligt perspektiv. Det är kanske inte så förvånande att den förändrade samhällsstrukturen i Sverige under motsvarande tid, exemplifierad i omflyttning från landsbygd till tätorter och förändring av yrkeslivet, har påverkat betydelsen av centrala skiljelinjer som arbete-kapital respektive stad-land (Oscarsson och Holmberg 2008: 236ff).

När vi tittar närmare just på klassröstningen, dvs. sambandet mellan klass och partival, ser vi samma trend i stora delar av den industrialiserade världen. Vårt att notera är även att den riktigt stora försvagningen av nämnda samband ägde rum för över 40 år sedan, så även om vi fortfarande kan notera en minskande andel klassröstare är förändringstakten låg (Oscarsson och Holmberg 2008:239). Skiljelinjen mellan stad och land, som vid sidan av klass, varit mycket central i svenskt politiskt liv har också den minskat i betydelse. Samtidigt kan förändringen beskrivas som tämligen måttlig och för vissa

3 Jan Darpö, professor i miljö rätt, menar att om Sverige inte hade ändrat ställning i frågan om licensjakt så hade kommissionen tagit frågan till domstol där Sverige skulle ha blivit dömd för brott mot habitatsdirektivet från 1992 (Jan Darpö vid seminarium på SIEPS 2011-09-29).

partier finns det fortfarande ett tydligt samband mellan väljarnas boendeort och partival. Mest tydligt är att centerpartiet, ett parti som dragit nytta av skiljelinjen mellan stad och land, fortfarande har en överrepresentation av väljare på landsbygden, liksom kristdemokraterna och Sverigedemokraterna (Oscarsson och Holmberg 2006:247ff). Några tecken på en re-mobilisering, dvs. att skiljelinjen blivit mer central, kan vi alltså inte finna om vi bara studerar väljardata, dvs. vad väljarna själva bedömer är viktigt. Inte heller att alternativa skiljelinjer, som centrum och periferi, skulle vara särskilt viktiga.

Om vi rör oss från den representativa demokratin till medieområdet finner vi stöd för uppfattningen att boendegeografien har fortsatt stor betydelse för vilka nyheter människor tar del av. Kultur, utrikes- och debattmaterial är innehåll som storstadsbor i mycket större utsträckning konsumerar. Människor boende på landsbygden läser i betydligt större utsträckning lokalt präglad material, som t.ex. insändare, familjenyheter och lokala nyheter om brott och straff (Nilsson och Weibull 2005:335).

Enligt närallgiggande medieforskning uppfattar svenska folket medierapporteringen kring staden som alltför positiv, dvs. storstäder syns i huvudsak i samband med positiva nyheter. Vilka egenskaper förknippas med staden, om du frågar svenska folket? Globalt engagemang och öppenhet för nya idéer är de två främsta företeelserna, medan lokalt engagemang och medmännisklighet är företeelser som ganska sällan förknippas med staden. Medierapporteringen kring landsbygden uppfattas av svenskarna som överdrivet negativ. Enligt svenska folket förknippar de landsbygden med hög livskvalitet, lokalt engagemang, medmännisklighet och arbetsmoral. Även de som bor i storstäder uppfattar att dessa företeelser framförallt förknippas med landsbygden, snarare än med staden. Medievetaren André Jansson menar att landsbygden tenderar att uppfattas "som en lokalt förankrad idyll och staden som ett kosmopolitiskt centrum" (Jansson 2009:125). Eventuellt kan den diskrepans som svenska folket uppfattar finns mellan hur stad respektive landsbygd presenteras i media och deras egen uppfattning om desamma utgöra ytterligare en grund för en tänkbar politisering av frågor som befinner sig längs skiljelinjen stad-land.

På basis av aggregerade väljardata kan vi alltså dra slutsatsen att skiljelinjen mellan stad-land fortsatt strukturera väljares positioner i viss utsträckning, men att dess betydelse långsamt minskat över tid. Någon re-mobilisering när det gäller skiljelinjens betydelse för partival kan inte beläggas. Men samtidigt kan det finnas anledning att förvänta sig att skiljelinjen stad-land kan ha blivit mer betydelsefull när det gäller mer livsstilsinriktade fenomen som ex. vilka nyheter man konsumerar och vilka åsikter man har i mer specifika sakfrågor, som till exempel vargfrågan. Argumentet för det sistnämnda är en tänkbar reterritorialisering med förankring i det lokala territoriet, vilket i så fall fungerar som en motkraft till globaliseringens upplevda gränslöshet.

2.3 VARGFRÅGAN OCH DESS BETYDELSE FÖR VÅR FÖRSTÅELSE AV POLITISKA SKILJELINJER

Tidigare studier av vargfrågan har inte negligerat betydelsen av skiljelinjen mellan stad och land eller mellan centrum och periferi. Men unikt med denna studie är att låta begreppet skiljelinje stå i centrum. Tidigare studier har haft en tendens att fokusera på, absolut inte oviktiga, förvaltningspolitiska eller opinionsmässiga aspekter av vargfrågan. Tidigare studier om lokala gruppers syn på varg och vargfrågan är viktiga även för denna studie då de bidrar till vår förståelse av vilka kategorier av svar som vi kan förvänta oss.

Anneli Lindqvist-Sjölanders studie om lokalbefolkningens syn på vargen i områden där varg förekommer fokuserar på vad som händer när grupper av människor upplever att deras sätt att leva är hotat. Bristande förtroende för myndigheterna kan i vissa fall bli en faktor som bidrar till mobilisering. Spänningen mellan lokala traditioner och de uppfattningar som finns om vargen illustreras i studien med olika exempel (Lindqvist-Sjölander 2006). Serena Cinques avhandling om tjänstemännens handlingsutrymme i vargfrågan är uppbyggd kring ett antal fallstudier. Cinques avhandling har en utpräglat förvaltningssteoretisk utgångspunkt och är tänkt att illustrera hur stort handlingsutrymme tjänstemännen både får och tar sig i en fråga som vargfrågan (Cinque 2008).

I Norge finns det också exempel på studier som både kartlägger lokalbefolkningens inställning till varg- och rovdjur och studier som intar ett mer utpräglat förvaltningspolitiskt perspektiv. Ketil Skogens m.fl. studie om lokalbefolkningens syn på varg och rovdjur i områden där dessa djur förekommer har visat vilka resonemang som ligger bakom lokalbefolkningens varierande grad av skepsis mot vad man upplever är ett för stort antal vargar. Känslan av att inte bli tagen på allvar av myndighetspersoner, att deras kunskap inte blir tillvaratagen vid förvaltningen av rovdjur, att forskning och myndigheter samverkar på ett sätt som inte är till gagn för lokalbefolkningen, otillräcklig information och att människor i staden vill styra naturen i en riktning som passar deras friluftsentressen är några centrala förklaringar till lokalbefolkningens skepsis (Ketil mfl 2003).

Resultaten från tidigare studier kan med hjälp av den begreppsapparat som nu introducerats ges en tolkning om en upplevd skiljelinje mellan stad och landsbygd. Att leva på landsbygden uppfattas som en särskild livsstil och att människor i staden inte förstår nödvändigheten av att begränsa de skadliga verkningar som rovdjuren har för människors utkomst. En ytterligare tänkbar konfliktlinje går mellan myndigheterna som administrerar vargförvaltningen och de individer som bor i områden där förvaltningen sker. Myndighetens företrädare uppfattas då inte företräda landsbygdens intressen i tillräckligt stor utsträckning, utan uppfattas som företrädare för ett maktcentrum långt från den plats där konsekvenserna av maktutövningen äger rum. Skiljelinjen mellan

stad och land kan alltså samvariera med skiljelinjen mellan centrum och periferi, precis på det sätt som visat sig vara fallet när det gäller den allmänna opinionen (Berg och Solevid 2011). Det skall dock inte självklart tolkas som ett stöd för att skiljelinjen stad och land ytterligare mobiliseras, utan som en alternativ konfliktdimension.

2.4 MOBILISERING OCH RE-MOBILISERING LÄNGS ALTERNATIVA SKILJELINJER

Som slogs fast redan i inledningen undersöks två saker: För det första undersöks om det pågår en re-mobilisering, dvs. ett försök att göra skiljelinjerna stad-land och centrum och perifer mer centrala såväl internt (inåt mot den egna organisationen) som externt (utåt mot det omgivande samhället med beslutsfattare i spetsen). För det andra studeras på vilket sätt skiljelinjen stad-land, eller andra alternativa skiljelinjer som centrum och periferi, är fortsatt viktig för aktörer som är aktiva i djur- och naturfrågor.

Med utgångspunkt från Bartolini och Mairs försök att precisera Lipset och Rokkans skiljelinjebegrepp letas indikatorer på upplevd social skillnad, identitet samt medvetenhet om den gemensamma identiteten bland vargförespråkare och vargmotståndare. För att dra slutsatsen att det pågår försök att göra skiljelinjen stad-land fortsatt viktig i vargfrågan bör aktörer som mobiliserar längs denna skiljelinje ha elaborerade funderingar kring sitt engagemang i vargfrågan som kan tolkas med hjälp av att det finns olika intressen och identiteter på landsbygden och i staden samt att det finns en värdekonflikt mellan landsbygden och staden som leder till att landsbygdens livsstil är förfördelad (Stubager 2009).

För att dra slutsatsen att aktörer försöker dra nytta av skiljelinjen mellan centrum och periferi måste landsbygden definieras och beskrivas som en maktens periferi och att viktiga beslut i vargfrågan fattas långt från dem som är berörda. Samhörighet med grupper som befinner sig långt från makten bör synliggöras för att skapa en gemensam identitet.

För att dra slutsatsen att det pågår en re-mobilisering längs någon skiljelinje, i första hand stad och land eller centrum och periferi, bör vi även finna att aktörer som förväntas mobiliseras längs dessa skiljelinjer har en uppfattning att just dessa blir allt viktigare över tid och att dessa överväganden fyller ett strategiskt syfte (att få uppmärksamhet i media, vinna opinionen eller få inflytande över politiska beslut). Uppfattningar om opinionen används här som en indikator på om intressegrupperna tänker kring dess betydelse på ett strategiskt sätt för att på sikt göra skiljelinjen tydligare eller mer central för olika beslutsfattare. Frågorna nedan bidrar till att fånga den upplevda erfarenheten av skiljelinjen stad-land eller centrum och periferi.

- Har stad och land olika intressen i vargfrågan? Om så är fallet, hur beskrivs dessa och vad gäller de?

- Är landsbygdens intressen representerade i sammanhang där vargfrågor diskuteras?
- Har människor som lever på landsbygden en gemensam identitet? Om så är fallet, hur beskrivs denna?
- Uppfattar intresseorganisationer i vargfrågan att skiljelinjen stad-land eller centrum och periferi blivit mer central för vargfrågan över tid?
- Vilken betydelse har opinionens utveckling i vargfrågan för viljan att exploatera nya skiljelinjer?

3. Metodologiska överväganden

3.1 VARGFRÅGAN SOM FALL

Potentialen för ökad exploatering av skiljelinjen stad och land, eller andra alternativa skiljelinjer, undersöks genom att studera vargfrågan i svensk politik. Mitt första argument för att studera just vargfrågan är att aktörers förhållningssätt till skiljelinjen stad-land har goda förutsättningar att bli tydlig i en sakfråga där *motsättningen mellan stad och land har både materiell och idémässig grund*. Den materiella grunden i denna fråga utgörs av att antalet vargar är mycket större på landsbygden och att vargen där utgör ett hot mot landsbygdsbefolkningens möjligheter att bedriva näringsverksamhet ex. renskötsel samt hålla annan tamboskap. Till exempel uppskattade Rovdjursutredningen (SOU 2007:89) att 20 procent av de svenska samernas renar blir dödade varje år av olika rovdjur. Den idémässiga grunden utgörs av att det är möjligt att argumentera för att det finns olika gruppidentiteter på landsbygden och i staden. Båda dessa delar ligger också till grund för framväxten av en skiljelinje.

Mitt andra argument för att studera just vargfrågan är det argument som lyfts redan i inledningen, dvs. att rovdjursfrågan inte är någon traditionell vänster-högerfråga, som många andra politiska frågor i Sverige (Berg och Solevid 2011). Rovdjursfrågan brukar definieras som frågan om antalet rovdjur och deras utbredning, samt djurägares rätt att freda tamdjur och hundar (Sandström och Ericsson 2006). Politiskt finner vi att den borgerliga alliansen är splittrad på nationell nivå när det gäller antalet rovdjur, men eniga om hur förvaltningen skall ordnas. De nuvarande riksdagspartierna som befinner sig till vänster på den traditionella vänster-högerskalan är å andra sidan eniga om antalsmål, men splittrade i frågan om hur förvaltningen skall ordnas. Och både alliansens och de f.d. samarbetspartiernas sympatisörer är djupt splittrade och uppvisar i vissa delar av landet uppfattningar som avviker från den rådande partilinjen. I exempelvis Dalarna och Jämtland finns stora minoritetsgrupper som inte delar sina respektive partiers uppfattningar i just rovdjursfrågan (Sandström och Ericsson 2006, Cinque 2008). Vare sig partierna eller sympatisörerna följer alltså en tydlig vänster-högerdimension i denna fråga, utan

strukturerar sig sannolikt längs med någon annan konfliktdimension. Linda Berg och Maria Solevid har visat att opinionen i vargfrågan i större utsträckning får sin näring från alternativa konfliktdimensioner, som beror på olika livsvillkor (stad-land) eller olika närhet till makten (centrum-periferi) (Solevid och Berg 2010, Berg och Solevid 2011).

I andra länder än Sverige har vissa djurfrågor, som exempelvis fiske- och jaktfrågor, lett till så stor mobilisering bland väljarna längs andra konfliktdimensioner än vänster-höger att nya partier har bildats. Landsbygden har bland annat i Medelhavsländer som Frankrike (genom bland annat partiet Chasse, Pêche, Nature, Traditions på eng. Hunting, Fishing, Nature, Tradition), Italien, Grekland och Spanien ansetts ha så unika intressen att man måste tillvarata dessa i organiserad form.

Inte heller i Norge, där skiljelinjen mellan centrum och periferi varit särskilt central, förväntas vargfrågan följa den etablerade vänster- och högerdimensionen. Samtidigt har inte rovdjursfrågorna haft den centrala ställning att nya partier bildats som ett resultat av just dessa. De etablerade partierna har snarare redan från börjat byggt på skiljelinjen mellan centrum och periferi.

Den logik som varit vägledande för valet av vargfrågan som studieobjekt är alltså att om vi inte ser några försök att mobilisera eller re-mobilisera i denna fråga, trots att så mycket talar för det, kommer vi sannolikt inte att se någon mobilisering i andra frågor med bäring på skiljelinjen stad-land heller. Och om vi ser en re-mobilisering här kan vi lättare studera vilka uttryck denna tar sig.

3.2 INTERVJUER MED NATURSKYDDSFÖRENINGEN, SVENSKA JÄGARFÖRBUNDET OCH SVENSKA ROVDJURSFÖRENINGEN

I undersökningen studeras deltagare i intressegrupper som varit involverade i vargfrågan. Anneli Lindqvist-Sjölanders studie om lokalbefolkningens syn på vargen i områden där varg förekommer har bidragit genom att peka ut de organisationer som varit särskilt aktiva i vargfrågan (Lindqvist-Sjölander 2006:7). Bland de intressegrupper som varit mest kritiska mot vargen genomförs intervjuer med representanter för Svenska Jägarförbundet och bland de intressegrupper som varit mest positiva genomförs intervjuer med representanter för Naturskyddsföreningen och Svenska Rovdjursföreningen.

Givet tanken om skiljelinjernas materiella och identitetsmässiga bas studeras intressegruppernas regionala och lokala uppfattningar om stad-landskiljelinjen enligt frågeställningarna ovan i de län där vargen har en utbredd förekomst. I praktiken innebär det Dalarnas, Värmlands, Västra Götalands samt Örebro län (jfr Cinque 2008:78). Det finns vargar även i andra län, men i mindre utsträckning (Sjölander-Lindqvist 2006:13). Det är alltså bland aktiva personer i regionala och lokala intressegrupper som undersökningen äger rum.

Intervjuerna kan beskrivas som ett samtal, där jag som intervjuare har haft ett antal färdiga frågor som jag ställer till intervjupersonen (se appendix A).

Samtidigt innebär samtalsformen att jag har försökt att fortlöpande ställa uppföljande frågor till den intervjuade. Syftet är att både följa upp spår som de själva tycker är intressanta, och att be dem utveckla sina tankegångar, samt komma åt förklaringar till vissa resonemang. Uppföljande frågor har varit beroende av samtalet och har därför varierat mellan intervjuerna och redovisas ej i appendix.

Inspirerad av etnografiska intervjuer håller jag med om det positiva i att den intervjuade känner förtroende för intervjuaren. Huruvida man uppnår det är naturligtvis svårt att veta. Om man misslyckas med detsamma kommer dock sannolikt intervjuerna att ge ett magert resultat med få, outvecklade svar (jmf. Boholm 1983, Sjölander-Lindqvist 2006). Intervjupersonerna har jag letat upp på förhand genom olika organisationers hemsidor. Sammanlagt har 10 personer intervjuats. Intervjuerna har varat mellan 30 och 90 minuter. Alla intervjupersoner har i förväg fått information om projektets syfte och i vilket större forskningsprogram projektet genomförs samt erbjudits möjlighet att ta del av resultaten

Personerna som är intervjuade har alla en mer formell position i organisationen genom att företräda organisationen i regionala och lokala sammanhang. Med methodspråk kan de genomförda samtalsintervjuerna i första hand beskrivas som informantintervjuer, d.v.s. jag har varit intresserad av att samtala med just dessa personer på grund av deras regionala och lokala position inom organisationerna. I andra hand finns det även inslag av respondentintervjuer då jag är intresserad av deras berättelser om vargfrågan (Esaiasson m. fl. 2012).

I den empiriska redogörelsen har jag varit generös med citat för att belägga hur olika aktörer har resonerat. Citaten avslutas med en referens till vilken intervju som avses, NR=Naturskyddsförening eller Svenska Rovdjursföreningen och J=Svenska Jägarförbundet. Citaten har renskrivits för att vara läsbara.

4. Resultatredovisning

4.1 VARGFRÅGAN SOM KONFLIKT. LIVSSTILS- OCH MAKTFÖRKLARINGAR

Vargfrågan uppfattas som en fråga präglad av konflikt, där starka intressegrupper och där känslor mer än fakta står emot varandra. Oenighet om grundläggande verklighetsbeskrivningar lägger grunden för konflikten; hur stort är antalet vargar, hur svag är stammen genetiskt, vilka revir finns, vilket livsmönster uppvisar friska och sjuka vargar, hur skygg är den, behöver vargstammen inplantering av ytterligare djur utifrån för att överleva på sikt, tål stammen jakt, hur går jakt till, är licensjakt nödvändig och räcker skydds jakt, är några av de mest grundläggande punkterna.

Vargfrågan handlar om en konflikt kring hur man uppfattar situationen; det handlar om antal, hur ofta man träffar varg och revirtäthet. Jägarna överdriver antalet, räknar samma vargar flera gånger, räknar samma revir flera gånger och talar om stort antal vargar på samma revir. Det går inte. Ett revir innebär att det bara lever ett par vargar på reviret åt gången, såvida det inte handlar om valpar. Och trots att man ytterst sällan ser varg så pratar man om att det finns så många och att många människor är rädda för att träffa vargarna i skogen (Intervju NR2).

Men sedan spreds ju även bilden av alla jägare mot några få vargar. Det var ju en helt felaktig bild och bygger på okunskap om hur jakt faktiskt bedrivs (Intervju J4).

Det handlar om en väldigt känslsam debatt där man spelar mer på känslor och där man inte kan hålla ordning på fakta. Det är svårt att förhålla sig objektiv. Det gäller även politiken eller medierna (J2).

Båda sidor ger en tämligen samstämmig beskrivning av oenigheten som råder kring verklighetsbeskrivningen av vargfrågan, dvs. man är hyfsat överens om vad man inte är överens. När man övergår till att beskriva konfliktens kärna, bland annat om vilka konsekvenser vargen har för människor som lever på landsbygden, skiljer sig beskrivningarna åt mer (se tabell 1).

Både företrädare för jägarsidan och för naturskyddsföreningar och rovdjursföreningar beskriver konflikten i vargfrågan i termer av livsstil d.v.s. att människor som lever på landsbygden inte kan leva på det sätt som de önskar. En viktig skillnad föreligger dock mellan typen av livsstilsargument som förs fram mellan företrädare för jägarna och företrädarna för naturskyddsföreningar och rovdjursföreningar. Medan jägarsidan menar att vargen innebär en stor inskränkning i människors sätt att leva, arbeta och jaga på landsbygden, är det främst jägarnas jakt som förväntas påverkas enligt företrädare för naturskydd och rovdjursföreningar.

Egentligen är det många konflikter som döljer sig i en och samma fråga. Folk på landet vill kunna leva som man alltid har gjort. Man vill kunna jaga på samma sätt som man alltid har gjort (Intervju J3).

I grunden är det en värdegrundsfråga. Det handlar om vilken inställning man har till grundläggande naturvärden. Är man en betraktare eller är man en brukare. Är man en brukare är man jägare, lantbrukare, skogsägare eller liknande. Och man använder marken. Är man betraktare så sitter man i storstaden och iakttar och har synpunkter (Intervju J2).

Jägarna upplever att det blir konkurrens om bytet. /.../ Man vill skydda sin hund (Intervju NR1).

Men konflikten kokar ner till att gälla kampen om älgkött och kanske att jägarna vill ägna sig åt löshunds jakt (Intervju NR3).

Mycket svarta pengar när det handlar om jakt. Man säljer kött svart till exempel rådjurs sadel. Vill inte förlora de pengarna. Har explicit talat om att man

Tabell 1. Vad handlar konflikten kring vargfrågan om? Sammanställning över livsstilsargument från företrädare för jägarsidan och för naturskydds- och rovdjursföreningar

Jägarsidan	Naturskydds- och rovdjursidan
<p><i>Livsstil – allmänt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Allmänheten är rädd att röra sig ute - Människor på landsbygden vill kunna leva som man alltid har gjort - Svårt att leva med vargen precis där man bor - Rädsla för det nya, vilket innebär att man inte har hunnit anpassa sitt sätt att leva efter nya omständigheter 	<p><i>Livsstil – allmänt</i></p>
<p><i>Livsstil – arbete</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Värdegrundsfråga, antingen är man brukare eller så är man betraktare - Tamdjursägare drabbas hårt 	<p><i>Livsstil – arbete</i></p>
<p><i>Livsstil – jakt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Vargen tar jakthundar och påverkar möjligheten att jaga på det sätt man alltid gjort 	<p><i>Livsstil – jakt</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Jägarna vill kunna bedriva löshunds jakt - Den handlar om att jägarna vill skydda sina hundar - Konkurrens om bytesdjur, i första hand älgkött - Svarta pengar i jakten som jägarna inte vill mista

kommer att göra det 'the italian way' om det är så att man får större begränsningar (Intervju NR2).

Jägarsidan framhåller att vargens existens påverkar möjligheten att leva på det sätt man önskar om man lever på landsbygden, både när det gäller en mer generell livsstil och att ha specifika yrken liksom möjligheter till jakt. Allmänheten beskrivs som rädd för att vistas ute. Att kunna upprätthålla traditioner inom jordbruket och att kunna ägna sig åt djurhållning på det sätt jägare och tamdjursägare alltid har gjort, lyfts fram som viktiga inslag i konflikten. Sammantaget kan dessa argument tolkas som ett uttryck för uppfattningar som har med skiljelinjen stad och land att göra; företrädare för jägarsidan argumenterar för att vargfrågan handlar om livsstil och att kunna förverkliga både sig själv (individualisering) och sina intressen (landsbygdens kollektiva intressen).

Det är en mer begränsad inverkan på livsstilen som företrädare för naturskydd och rovdjursföreningar målar upp. De fokuserar på att jägarna själva bidrar till konflikten, att de har en (överdriven) omsorg om att kunna bedriva jakt på det sätt som de vill och att vargen uppfattas som en stark konkurrent om jaktbytet. Jägarna målas inte upp som företrädare för landsbygden, utan betraktas snarare som ett särintresse med enbart intresse för jakt. Jägarnas livsstil bidrar till konflikten, men uppfattas inte som en del av en pågående konflikt mellan stad och landsbygd.

Den andra kategorin av argument som används för att beskriva konflikten

Tabell 2. Vad handlar konflikten kring vargfrågan om? Sammanställning över maktargument från företrädare för jägarsidan och för naturskydds- och rovdjursföreningar

Jägarsidan	Naturskydds- och rovdjursidan
<i>Landsbygden som maktens periferi</i> <ul style="list-style-type: none"> - Stockholm bestämmer över landsbygden - Landsbygdens motpart befinner sig långt från människorna som bor där 	<i>Landsbygden som maktens periferi</i>
<i>Jägarna som maktens centrum</i>	<i>Jägarna som maktens centrum</i> <ul style="list-style-type: none"> - Jägarnas auktoritet på natur och vilt är ifrågasatt - Jägarna är duktiga lobbyister i förhållande till våra politiker - Ekologi står mot jakt
<i>Bristande förtroende för maktens centrum</i> <ul style="list-style-type: none"> - Politikerna har svikit, bristande förtroende för politiken - Skepsis mot politiken, håller ej sina löften 	<i>Bristande förtroende för maktens centrum</i>

i vargfrågan handlar om *makt att bestämma och påverka hanteringen av vargfrågan*. Även här råder oenighet mellan företrädare för jägarsidan och för naturskyddsföreningar och rovdjursföreningar. Kan konflikten beskrivas i termer av att centrala maktcentra, som landsbygdens människor inte själva är en del av, beslutar i frågan utan förankring med de människor som är direkt berörda, eller handlar det om att definiera vargen som en del av ett ekologiskt allmänintresse? Se tabell 2.

Även när det gäller hur skillnader i makt beskrivs finns stora skillnader mellan företrädare för jägarsida respektive företrädare för naturskydd och rovdjursvänner. Enligt företrädare för jägarsidan drabbas människor på landsbygden två gånger av vargens existens. Först genom att de inte kan leva på det sätt de skulle vilja eller på det sätt på vilket de har levt av tradition. Därefter sviker politikerna landsbygdsmänniskorna genom att inte lyssna på deras upplevelser eller genom att frånga de löften som givits tidigare i vargfrågan när det gäller jakt och begränsning av vargens utbredning. Vargfrågan uppfattas därför som en symbol för vilka svårigheter som landsbygdsbor har att leva kvar på landsbygden överhuvudtaget och för att de är missgynnade i förhållande till människor i staden, här definierat som maktens centrum. Makten och inflytandet över landsbygdsbons liv reduceras alltså både av vargens härjningar och av politikernas agerande. Dessutom finns känslan av att det bara är de som själva lever på landsbygden som fullt ut kan förstå hur det är. 'Betraktarna' i staden kan inte sätta sig in i den situation som råder för landsbygdsbon.

Det stora problemet är att många människor känner sig svikna av politikerna. Jag har varit runt och förankrat den förda politiken på många platser. Jag har

investerat min trovärdighet i frågan. Jag har argumenterat för och fått med mig folk till och med på inflyttning av varg för att säkra en bra genetisk variation. Men nu när man har bestämt som man har gjort med vargjakten känner man en ökad politikermisstro bland de människor jag träffas. Vi jägare känner att vi bara ger och ger i den här frågan, men vi får inget tillbaka (Intervju J3).

Det är inte vargen i sig som uppfattas som en motpart, det är politikerna och myndigheterna. Myndigheternas beslut har orsakat problemen. Det handlar framförallt om en skepsis mot länsstyrelsen och Naturvårdsverket (Intervju J4).

Företrädarna för naturskydd och rovdjursvänner använder sig också av maktargument, men de skiljer sig kraftigt åt från jägarnas. De handlar inte om att landsbygdens makt har urholkats. Snarare är det så att jägarna beskrivs som de mäktiga aktörerna genom sina kontakter med politiker och att politiker och tjänstemän ofta själva är jägare eller markägare med särskilda intressen i frågan.

Jag tror att det handlar om att jägarnas auktoriteter har ifrågasatts. De har länge sett sig själva som auktoriteter på natur och vilt. Men det har ifrågasatts. Idag väger jägarnas intressen lika mycket som naturvårdens. Där finns det också experter. De har kunnat bedriva jakten på sina egna villkor (Intervju NR4).

De [jägarna] är duktiga lobbyister (Intervju NR1)

Naturen eller den ekologiska balansen har inte samma starka företrädare, enligt denna argumentationslinje.

Politiken och politiker beskrivs av företrädare för jägarsidan som det maktcentrum som landsbygden har att förhålla sig till. Stockholm blir en upplevd symbol för att makten inte finns hos dem som är berörda på landsbygden. Överhuvudtaget beskriver dessa argument en känsla av övergivenhet och utsatthet, eftersom de som innehar makten inte håller sina löften, eller man upplever att man blivit sviken på något sätt. Bristande makt är alltså vid sidan av att sättet att leva påverkas, grundbulten i konflikten enligt jägarsidans argumentation.

Företrädarna för naturskydd och rovdjursvänner ger en bild av jägarna som de mäktiga och i allians med politiker. Naturintressena däremot har inte samma mäktiga företrädare, medan jägarna ofta lyckas framställa sina intressen som viktiga. Till det skall läggas att jägarna uppfattas som skickliga i att framställa sig som auktoriteter på naturfrågor, men att denna auktoritet långsamt urholkats över tid, vilket bidragit till att skärpa konflikten.

Sammantaget beskrivs en tydlig värdekonflikt mellan stad och land respektive centrum och periferi enligt en av parterna, Svenska Jägarförbundet. Den andra sidan uppfattar inte samma värdekonflikt mellan stad och land, men däremot mellan centrum och periferi. Maktens centrum och periferi definieras på vitt skilda sätt; enligt företrädare för jägarsidan är det staden som utgör

maktens centrum och landsbygden periferin, medan företrädare för naturskydd och rovdjursvänner menar att jägarna är en del av maktens centrum, medan naturen är en del av periferin. Förutsättningarna för att mobilisera längs skiljelinjen stad och land finns, men är tydligare längs skiljelinjen centrum och periferi där båda parter beskriver en värdekonflikt.

4.2 LANDSBYGDENS REPRESENTATION. CENTRUM-PERIFERI SOM CENTRAL SKILJELINJE

Frågan om hur människor som lever på landsbygden skall kunna få sina intressen representerade är central i diskussionen om vargfrågan. Men även när det gäller frågan kring behovet av landsbygdens representation skiljer sig argumentationen åt mellan företrädare för jägarsidan och företrädare för naturskydd och rovdjursvänner. Jägarsidan har elaborerade argument kring att landsbygden saknar representation i vargfrågan, medan företrädare för naturskydd och rovdjursvänner menar att jägarna felaktigt tar på sig representantrollen och att det egentligen är det ekologiska allmänintresset som saknar god representation (tabell 3).

Jägarförbundet förmedlar uppfattningar som kretsar kring politikens misslyckande att representera landsbygdens intressen. Givet de olika intressen som finns på landsbygden och i staden så borde någon aktör försöka bidra till att representera de mindre mäktiga på landsbygden. Svaren förmedlar känslan av att inte vara viktig, att inte räknas lika mycket som andra och att partierna/regeringen/politikerna i större utsträckning riktar sig till EU och till människor i staden.

Det är inte politikerna i alla fall. Landsbygdens frågor är ej tillräckligt viktiga för politikerna. De släpper landsbygden mer och mer för det är viktigare att vinna städerna. Det är helt enkelt fler människor i städerna. Och politikerna vågar inte ta striden med EU (Intervju J3).

Många som kommer fram till oss och menar att jägarförbundet måste hjälpa dem med att få ordning på vargproblemet. Det är många som drar sig för att vända sig till myndigheterna eller till politiker. De tror inte att de kan få någon hjälp (Intervju J4).

Det förekommer även uppfattningar att politiker och riksdag egentligen är goda representanter, men att de har kompromissat så mycket i frågan att landsbygden av det skälet inte längre har någon representation. Även landshövdingen kan i vissa delar av landet uppfattas som en god representant för landsbygden, men det beskrivs som helt personberoende och kan därför variera från län till län.

De företräds bra av länsstyrelser och Sveriges riksdag. Vi har kompromissat och kompromissat i denna fråga. Natursidan är inte intresserad av

Tabell 3. Hur beskrivs landsbygdens representation? Sammanställning över maktargument från företrädare för jägarsidan och för naturskydds- och rovdjursföreningar

Jägarsidan	Naturskydds- och rovdjursidan
<p><i>Landsbygden har bristande representation</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Det är inte politikerna som representerar landsbygden - Politikerna vill inte försöka representera landsbygden p.g.a. strategiska bedömningar av väljarbasens fördelning mellan stad och landsbygd - Riksdagen och länsstyrelsen representerar landsbygden, men de har alltför mycket kompromissat om en överenskommen position - Det finns utrymme för ett landsbygdsparti 	<p><i>Landsbygden har bristande representation</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Självklart har människor olika intressen och kanske representeras olika väl av olika grupper - Jägarna vill representera hela landsbygden, men det gör de inte. Alla landsbygdsbor är inte jägare, eller tycker som jägarförbundet - Jägarna, LRF och centerpartiet försöker framstå som att de representerar landsbygden [underförstått att de inte gör det] - Det är de ekologiska intressena på landsbygden som har bristande representation
<p><i>Landsbygden har tillräcklig/god representation</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - I vissa delar av landet är det landshövdingen som gör det - Jägarförbundet representerar befolkningen på landsbygden 	<p><i>Landsbygden har tillräcklig/god representation</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Det är ingen skillnad i intressen, människor på landsbygden är delade i sina uppfattningar - Det är jägarförbundet som försöker måla upp en större motsättning mellan stad och land som inte finns - I viltförvaltningsdelegationerna sitter bara människor från landsbygden, det betyder att de har mycket god representation - Politikerna i viltförvaltningsdelegationerna är själva jägare, så de representerar inte allmänintresset
<p><i>Landsbygden finns långt från maktens centrum</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Politikerna vågar inte ta striden med EU 	<p><i>Landsbygden finns långt från maktens centrum</i></p>

kompromisser alls. De kompromissar inget alls. Det finns egentligen stora gemensamma intressen i denna fråga. Vanligt folk ser att jägarförbundet har varit kompromissvilliga (Intervju J2).

Det finns uppfattningar som antyder att något riktigt alternativ inte finns inom den reguljära politiska sfären. Både uppfattningen att jägarförbundet kan fungera som en alternativ representant och att de inte kan det förekommer.

Det är inte andra organisationer heller. Vi i jägarförbundet fick ju också mycket stryk för att vi ansågs gå för mycket i politikernas ledband. Vi har verkligen ansträngt oss för att göra den tidigare politiken gångbar även här (Intervju J3).

Bland företrädare för naturskydd och rovdjursvänner uppfattas Svenska Jägarförbundets retorik bidra till att skapa en motsättning mellan stad och land som inte har någon reell eller materiell grund. Den bristande representation som jägarförbundet ger uttryck åt hos landsbygden uppfattas som en konstruktion som vilar på strategiska bedömningar hos jägarförbundet, snarare än en bedömning av att det verkligen är så. Företrädare för naturskydd och rovdjursvänner betonar att det finns en enighet mellan stad och land i att alla tjänar på

en ekologisk balans; det är ett allmänintresse som bör lyftas fram mer och som sällan har så god representation. Särintressena tenderar att vinna.

Ofta vill jägarna säga att det är o8:orna som tycker en viss sak och att människor på landsbygden minsann inte vill ha några vargar. Det är dom som försöker måla upp en motsättning mellan landsbygden och stan (Intervju NR1).

Jägarna har etablerat begreppet landsbygdens folk. De skapar en motsättning mellan stad och landsbygd som inte finns (Intervju NR2).

Och om man tittar på vilka politiker som sitter i viltförvaltningsdelegationen så skall ju dom företräda allmänintresset. Men det verkar som att partierna har valt personer som själva är jägare. Ta ett exempel från den delegationen som jag är med i. En person är med från Folkpartiet och dom som har röstat på honom är ju lärare i storstaden. Men själv är han jägare och skogsägare. Han bryr sig inte om att representera sina väljares åsikter utan mest sina intressen hemmavid. Så det är snarare landsbygden som har många som talar för dom intressena, medan allmänintresset är sämre företrätt. Vi partsföreträdare förväntas ju företräda våra intressen (Intervju NR5).

Uppfattningen att landsbygden inte alls lider av en underrepresentation förekommer också eftersom de lätt kommer till tals i viltförvaltningsdelegationen. Återigen är det snarare allmänintresset som åsidosätts. Intresseorganisationer som jägarförbundet och LRF liksom centern försöker framställa det som att de är särskilt lämpade att företräda landsbygdens intressen, men det uppfattas som tveksamt av företrädare för naturskydd och rovdjursvänner. Alla landsbygdsbor är inte jägare och sympatiserar helt enkelt inte med den linje som jägarförbundet företräder. Kanske är det befolkningen själv som företräder sig bäst, undrar någon retoriskt?

Företrädare för jägarsidan beskriver en tämligen väl sammanhållen problembild med att få landsbygden representerad i den reguljära politiken. Politiken, politiker och EU uppfattas som maktens centrum som inte med nödvändighet är särskilt intresserade av att försöka representera landsbygden. Landsbygden beskrivs som en periferi i förhållande till de centra dit makten är koncentrerad. Huruvida intresseorganisationer kan utgöra en alternativ representationskanal är omtvistat.

Företrädare för naturskydd och rovdjursvänner har en mindre homogen uppfattning om representationsproblematiken än jägarsidan. Stad och land uppfattas som en konstruerad motsättning, liksom landsbygdens underrepresentation. Vidare uppfattas många aktörer vilja företräda landsbygden, men dessa uppfattas inte som några goda representanter. Detta kan antas hänga samman med att man inte uppfattar att landsbygden har några särskiljande intressen på det sätt som de aktörer som just vill företräda dem vill hävda, samt att jägare beskrivs som en grupp tillhörighet som inte omfattar alla.

Sammantaget kan man hävda att på samma sätt som när konfliktens grundval definierades, menar företrädare för naturskydd och rovdjursvänner att

landsbygden utmålas som en maktens 'periferi' på ett sätt som inte motsvarar verkligheten. Landsbygden har mäktiga aktörer, som representerar centrum, på sin sida och dessa aktörer uppfattas som delaktiga i att hantera vargfrågan, medan ekologiska helhethänsyn inte har samma representation. Företrädare för jägarsidan däremot menar att landsbygden är att betrakta som långt från maktens centrum i vargfrågan. Givet de olika uppfattningar som finns när det gäller landsbygdens representation finns följaktligen mobiliseringspotential när det gäller skiljelinjen centrum och periferi.

4.3 OPINIONENS BETYDELSE FÖR RE-MOBILISERING AV SKILJELINJEN STAD-LAND

Likheten mellan båda sidors resonemang om opinionens betydelse är avsevärt större än på de tidigare beskrivna områdena. Både företrädare för jägarsidan och företrädare för naturskydd och rovdjursvänner beskriver betydelsen av att vinna opinionen, eftersom politiker tenderar att uppmärksamma starka opinioner. Politiken beskrivs som opinionsdriven. Opinionen blir därför ett medel för att få med sig politikerna. Om opinionen beskrivs gå i samma riktning som det man själv önskar har man följaktligen större chans att få gehör för sin egen linje. Intressant nog uppfattas överensstämmelsen mellan den egna uppfattningen och den allmänna opinionens som stor på båda sidor (tabell 4).

Problemet enligt företrädare för jägarförbundet är att politikerna inte fullt ut håller fast vid den linje som opinionen, riksdagen och jägarförbundet är överens om, utan kompromissar med andra intressen. Problemet enligt företrädare för naturskydd och rovdjursvänner är att jägarsidan uppfattas uppvigla en liten högljudd opinion på landsbygden som skrämmer människorna där från att torgföra sina åsikter om de inte håller med jägarkollektivet. Det innebär alltså att den opinion som hörs på landsbygden inte alltid är så representativ för de åsikter som finns där. Man uppfattar läget som att det finns en stor tyst majoritet på landsbygden som gärna lever nära vargen.

Opinionen är viktig. Men i vargfrågan så handlar det mycket om att det är en liten högljudd opinion på båda sidor i denna fråga. Inte minst natursidan. De speglar inte opinionen. Opinionsundersökningar visar ju om och om igen att svenska folket har samma inställning som Jägarförbundet. De vill begränsa och reglera vargstammen. De vill ha skydds jakt. 85 procent av Sveriges riksdag vill också samma sak som vi. Det är EU som inte tycker som vi. EU har låtit sig påverkas av medierna och den lilla högljudda opinionen som företräds av Naturskyddsföreningen (Intervju J2).

Vi är lite dåliga i jägarförbundet på att jobba aktivt för att stärka opinionen. För det handlar mycket om känslor. Vi jobbar med fakta istället. Vi jobbar med fakta och vi jobbar demokratiskt. Många andra är duktiga på att jobba med känslor och det påverkar opinionen mer. Ta säljakten som en parallell (Intervju J3).

Tabell 4. Hur beskrivs opinionens betydelse? Sammanställning över opinionsargument från företrädare för jägarsidan och för naturskydds- och rovdjursföreningar

Jägarsidan	Naturskydds- och rovdjursidan
<p><i>Opinionens betydelse för politiken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Opinionen är viktig att vinna - Opinionen är viktig att vinna därför att politiker lyssnar på opinionen - Vi jobbar mer med fakta än känslor och det är känslor som övertygar opinionen - Vår sida är dålig på att jobba med opinionen 	<p><i>Opinionens betydelse för politiken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Opinionen är viktig att vinna och vinnas med goda argument - Regeringens beslut baseras på opinionen
<p><i>Vad tycker opinionen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Opinionen tycker som jägarförbundet - Opinionen tycker som jägarförbundet och som Sveriges riksdag - Opinionen är egentligen tyst och bryr sig inte så mycket 	<p><i>Vad tycker opinionen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Opinionen är positivt inställda till varg - Opinionen stöder den politik som regeringen för - Opinionen stöder den politik som Naturskyddsföreningen förespråkar - Liten högljudd minoritet på landsbygden som säger samma sak som Jägarförbundet - Många är rädda på landsbygden för jägarna, man vågar inte säga vad man tycker

Vi menar att det är en majoritet av svenskarna som är positiva till varg. Jägarna pratar om att det finns en majoritet på landsbygden som inte vill ha varg. Vi fokuserar på olika saker (Intervju NR3).

Regeringens beslut bygger oftast på opinionen. En majoritet är för den politik som förs. Majoriteten tycker som vi. Vi behöver ej påverka opinionen, utan folk tycker som vi ändå. Vi behöver inte ägna oss åt opinionsbildning på det sättet (Intervju NR5).

Av landets befolkning är ju 60 procent positiva till vargarna. Men många vågar inte höras. De är rädda för jägarna. Det finns ju många som är åtalade för svåra jaktbrott och ändå får de en plats i jaktlagen. Det finns en stor rädsla hos människor som bor på landsbygden för att säga vad de tycker i vargfrågan (Intervju NR6).

Skillnaden mellan företrädare för jägarsida och företrädare för naturskydd och rovdjursvänner är att jägarsidan inte tror sig vara duktig på att jobba på det sättet som bäst övertygar opinionen, dvs. att man inte använder sig av tillräckligt känslomässiga argument. Företrädare för naturskydd och rovdjursvänner lyfter fram betydelsen av det goda argumentet för möjligheten att övertyga, samt att man har varit lyckosam i det avseendet.

Sammantaget kan konstateras att företrädare för båda sidor i debatten uppfattar opinionen som viktig, att det är viktigt att vinna opinionen och att man anstränger sig för att göra det. Det talar för att det finns ett strategiskt intresse från båda sidor att mobilisera frågan längs någon av de skiljelinjer man tycker är viktig.

Vid sidan om opinionen har även beskrivningar av eventuella förändringar

av debatten över tid använts som en indikator på om vi kan förvänta oss att dessa aktörer vill re-mobilisera längs någon av de skiljelinjer man tycker är viktig. Det skulle i så fall innebära att man uppfattar en ökad polarisering och att just denna skiljelinje blivit viktigare i debatten över tid.

Både jägarsidan och företrädare för naturskydd och rovdjursvänner betonar förändring snarare än stabilitet. Det förekommer mer elaborerade resonemang om förändring, än om stabilitet. Argumenten om förändring handlar både om att innehållet i debatten och att formen för debatten har förändrats. Även om man är enig om förändring som det framträdande draget är jägarsidan respektive företrädare för naturskydd och rovdjursvänner oeniga om vilka innehållsrika förändringar av debatten som faktiskt har ägt rum. Större samsyn finns om vilka förändringar som skett av formerna för debatten, liksom när det förekommer påståenden om stabilitet av debatten (tabell 5).

Företrädare för jägarsidan argumenterar både för att verkligheten, och formerna för debatten, har förändrats. Givet att vargarna har blivit fler uppfattas det som märkligt att företrädare för naturskydd och rovdjursvänner menar att hotbilden kring vargarna har förstärkts över tid, trots att de blivit fler.

De egna medlemmarna uppfattas ge uttryck för ett ökat missnöje över tid. De stora grupperna som aktivt diskuterar med varandra i vargfrågan är i mångt och mycket samma grupper, men det har tillkommit nya, på ytterkanterna. Medan de stora, mainstreamgrupperna har blivit allt mer överens och för en sansad debatt, har debatten polariserats. Och på ytterkanterna är debatten inte mer sansad, utan tuffare.

Lugnare debatt över tid. Det finns en hetsig grupp kring Naturskyddsföreningens ordförande. De hörs mycket och har bidragit till att vissa grupper kommit längre ifrån varandra (Intervju J3)

Samma aktörer verksamma i debatten. Men nya fraktioner på båda sidor i debatten. Mer hardcore (Intervju J2).

Inte mycket nytt i debatten över tid. Konstant konfliktnivå, samma aktörer och samma missuppfattningar ändå från början (Intervju NR2).

Det är lättare att prata med den andra sidan idag, än för 10 år sedan (Intervju NR4).

Fler militanta organisationer på båda sidor. Rovdjur accepteras inte alls av vissa jägargrupper (Intervju NR6).

Ny nivå med EU. Att EU var så tuffa förvånade många (Intervju NR1).

Även bland företrädare för naturskydd och rovdjursvänner framställs både innehållet och formen för debatten primärt som förändrad. Företrädare för naturskydd och rovdjursvänner betonar att det har blivit en ökad acceptans för att planera för vargens fortsatta existens. Precis som bland företrädarna på jägarsidan upplevs en polarisering på ytterkanterna, medan de stora grupperna i mitten blivit allt mer överens. Uppfattningar om utvecklingen av debatten över

Tabell 5. Hur har debatten om vargfrågan förändrats över tid? Sammanställning över stabilitets- och förändringsargument från företrädare för jägarsidan och för naturskydds- och rovdjursföreningar

Jägarsidan	Naturskydds- och rovdjursidan
<p>Ändrade verklighetsbeskrivningar av innehållet i debatten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Antalet vargar har ökat - Vargarna beskrivs som mer hotade, ju fler de blir 	<p>Ändrade verklighetsbeskrivningar av innehållet i debatten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Idag planerar man för inplantering av nya vargar - Man är mer medveten om betydelsen av att motverka inavel vargar - Ökad acceptans för vargen över tid
<p>Ändrade verklighetsbeskrivningar av former och förutsättningar för debatt</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nytt är att vissa grupper använder sig av sociala medier för att försöka skapa opinion - EU har blivit en ny aktör - Samma aktörer som syns i debatten idag, men det har blivit nya fraktioner. Lite fler hardcore grupper, grupper som befinner sig längst ut på respektive kant - Tonläget har dämpats i debatten. Lugnare över tid - Konflikten finns kvar, men har blivit mer sansad - Det finns en liten hetsig grupp kring Naturskyddsföreningens ordförande - Medlemmarna allt mer missnöjda, så nu kan vi inte kompromissa mer 	<p>Ändrade verklighetsbeskrivningar av former och förutsättningar för debatt</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fler militanta organisationer på båda sidor - EU ny aktör - Det är lättare att prata med varandra idag än för 10 år sedan
<p>Oförändrade verklighetsbeskrivningar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Det mesta är sig likt. Varje gång vargen kommer till ett nytt område blir alla oroliga - Samma aktörer som syns i debatten idag 	<p>Oförändrade verklighetsbeskrivningar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Det mesta är sig likt. Konstant konfliktnivå, samma aktörer och samma missuppfattningar

tid visar på stor stabilitet när det gäller vad konflikten handlar om och att det fortsatt finns olika verklighetsuppfattningar i olika grupper. Det som är nytt är att EU tillkommit som en betydelsefull aktör i frågan, liksom att flera militanta organisationer tillkommit på ytterkanterna.

Både jägarsidan och förspråkare för naturskydd och rovdjursvänner uppfattar en ökad polarisering i vargfrågan. En sådan polarisering kan utgöra en grund för att re-mobilisera medborgare längs skiljelinjen stad och land eller centrum och periferi. Det som talar mot en tänkbar re-mobilisering är att det är en polarisering på ytterkanterna, medan stora grupper i mitten har gått mot ett bättre samtalsklimat, om än att det är långt kvar att uppnå någon utbredd enighet.

Sammantaget talar även upplevelsen av en ökad polarisering i frågan för att båda sidor i debatten är beredda att i ökad utsträckning mobilisera längs någon av de skiljelinjer som de tycker är viktiga i denna fråga.

5. Avslutande diskussion

Vargfrågan i svensk politik 2012 karaktäriseras av intensiva opinionsyttringar, tydliga åsiktsskillnader mellan olika delar av landet samt att den svenska regeringen har ändrat sin politik när det gäller licensjakten som ett resultat av EU:s agerande. Givet tidigare forskning ställdes frågan om skiljelinjerna mellan stad och land samt mellan centrum och periferi har potential att utgöra viktiga alternativa skiljelinjer för svenska väljare. Frågan undersöktes genom att studera om aktiva intresseorganisationer i vargfrågan bidrar till en mobilisering längs någon av dessa skiljelinjer.⁴

Analysen visar att det framförallt är skiljelinjen centrum och periferi som har en sådan mobiliserande potential, medan skiljelinjen stad och land har en mer begränsad potential. Sannolikt har skiljelinjen centrum och periferi potential att öka i styrka om den ramas in på ett sätt att den sammanfaller med skiljelinjen stad och land. Den första slutsatsen vilar på att både företrädare för jägarsidan och för naturskydd och rovdjursföreningar uppfattar vargfrågan som en fråga om makt mellan ett centrum (antingen uppfattad som EU/politiken/politiker/storstaden eller jägarlobbyn/politikerna) och en periferi (antingen uppfattad som landsbygden eller en ekologisk helhetssyn). Vargfrågan uppfattas som en symbol för den "clash" mellan centrum och periferi som beskrivs tämligen olika av företrädare för de båda sidorna. Båda sidor vill alltså framställa sig själva som att de är företrädare för maktens periferi oavsett om de säger sig vara företrädare för landsbygden eller för den ekologiska helheten.

Vargfrågan beskrivs även i termer av en motsättning mellan stad och land, där företrädare för jägarsidan menar att landsbygdens människor inte längre kan förverkliga sina livsmönster, medan företrädare för naturskydd och rovdjursföreningar anser att jägarna konstruerar en motsättning mellan stad och land och att det möjligen är jägarnas livsmönster som påverkas. Huruvida vargfrågan uppfattas som en "clash" även mellan stad och landsbygd skiljer sig alltså åt mellan grupperna.

Båda grupper upplever opinionen som central att vinna för att på sikt övertyga politiker om en viss uppfattning och att man därför agerar på olika sätt för att påverka opinionen. Båda grupper uppfattar även att det har skett en ökad polarisering i vargfrågan, även om de egna grupperna kanske inte beskrivs som mer extrema i sina uppfattningar. Dessa två faktorer tillsammans talar för att det finns en re-mobiliseringspotential längs i första hand skiljelinjen mellan centrum och periferi och i andra hand längs skiljelinjen mellan stad och landsbygd.

4 Givet studiens upplägg finns ingen ambition eller möjlighet att uttala sig om skiljelinjen mellan vänster och höger konkurrerar med stad och land respektive centrum och periferi. Däremot finns möjlighet att uttala sig om någon av skiljelinjerna har potential att vara kompletterande.

Resultaten i studien, som ju har den begränsningen att de enbart vilar på några intresseorganisationers position, talar för att det finns utrymme i svensk politik för att något politiskt parti i ökad utsträckning försöker exploatera inte minst skiljelinjen mellan centrum och periferi. Självfallet bör framtida forskning försöka revidera eller bekräfta dessa resultat genom utökade empiriska studier. Intresseorganisationernas centrala företrädare samt existerande partiers agerande i relation till dessa skiljelinjer förefaller som rimliga steg för att undersöka skiljelinjernas mobiliseringspotential.

Lanseringen av enfrågepartiet Naturdemokraterna, med utrotning av varg i Sverige som enda fråga på dagordningen, kan tolkas som ett försök att profitera på de skiljelinjer som här har diskuterats genom att betona bristen på inflytande och förtroende för andra politiska kanaler (www.dn.se 2011-11-18) liksom de vitt skilda livsvillkor som råder på landsbygden och i staden. Om ett sådant parti skall bli framgångsrikt beror naturligtvis på många saker. En aspekt är hur människor på landsbygden upplever att etablerade politiska kanaler hanterar maktfrågan. Till exempel kan man tänka sig att EU:s inblandning i vargfrågan, kan ytterligare förstärka känslan av centrum mot periferi, om man samtidigt är kritiskt inställd till förekomsten av varg. En annan aspekt är hur de redan etablerade partierna förhåller sig till skiljelinjerna. Centerpartiet, ett parti som tidigare tydligt exploaterat skiljelinjen stad och land och i viss mån även skiljelinjen centrum och periferi, uppfattas inte längre lika självklart som en exploatör av just dessa skiljelinjer. Genom att profilera sig på frågor som mer självklart kan placeras in på vänster-högerdimensionen, lämnar de utrymme åt alternativa politiska aktörer att exploatera de skiljelinjer som här har diskuterats.

För att kunna bli ett parti som lyckas ta sig in i riksdagen räcker det med största sannolikhet inte med att lansera sig som ett alternativ i vargfrågan, utan det kräver en förmåga att knyta samman den frågan med fler frågor. EU-frågor, olika tillgång på offentlig service, kostnader för drivmedel och andra energikällor, är exempel på andra sakfrågor som ett parti kan utnyttja för att visa att det i många frågor finns ett maktcentrum och en maktens periferi. Och man skall komma ihåg att det inte nödvändigtvis är bara landsbygden som i alla lägen är att definiera som maktens periferi, utan i vissa frågor är Sverige att betrakta som en periferi i förhållande till andra delar av Europa. Om man lyckas att skapa en berättelse där globaliseringens konsekvenser problematiseras, där man visar hur makten lämnat de vanliga politiska institutionerna och där särskilt landsbygden har missgynnats, finns en potential att skiljelinjerna stad och landsbygd, centrum och periferi samt transnationella nätverk och nationalstat förstärker varandra. Framtiden får utvisa om ett sådant parti skulle kunna ha en plats i det svenska partisystemet.

Referenser

- Bartolini, Stefano och Mair, Peter, 1990. *Identity, competition and electoral availability*. Cambridge: Cambridge university press.
- Berg, Linda och Solevid, Maria, 2011. "Fortsatt polarisering i vargfrågan" i Holmberg, Sören, Weibull, Lennart och Oscarsson, Henrik (red.), *Lycksalighetens ö*, SOM-rapport nr 52. Göteborg: SOM-Institutet.
- Bjereld, Ulf, m.fl. (red.), 2005. *Det hyperindividualiserade samhället? Om vår tids makt, identitet och modernitet*. Umeå: Boréa.
- Bjereld, Ulf och Demker, Marie, 2005. *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års uppror och dess betydelse i dag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bjereld, Ulf och Demker, Marie, 2008. *Kampen om kunskapen. Informationssamhällets politiska skiljelinjer*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Bjereld, Ulf, Ekengren, Ann-Marie och Schierenbeck, Isabell, 2009. "Power, identity and modernity. Individualisation and destabilisation in a globalised world", *International Review of Sociology*, 2009, Vol. 19, No 2.
- Boholm, Åsa, 1983. *Swedish Kinship: An exploration into cultural processes of belonging and continuity*. Gothenburg Studies in Social Anthropology 5 Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Bornschieer, Simon, 2010. *Cleavage Politics and the Populist Right. The New Cultural Conflict in Western Europe*. Philadelphia: Temple University Press.
- Cinque, Serena, 2008. *I vargens spår. Myndigheternas handlingsutrymme i förvaltningen av varg*. Avhandling vid Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Deegan-Krause, K, 2007. "New Dimensions of Political Cleavage", kapitel 28 i Dalton, Russell J. och Klingemann, Hans-Dieter (red.), *Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Darpö, Jan, 2011. "Brussels Advocates Swedish Grey Wolves. On the encounter between species protection according to Union law and the Swedish wolf policy", *European Policy Analysis*, September, 2011.
- Demker, Marie, 2011. "Svenska pirater seglar på nya politiska skiljelinjer" i Holmberg, Sören och Henrik Oscarsson (red.), *Väljarbeteende i Europa*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Demker, Marie och Svåsand, Lars (red.), 2005. *Partiernas århundrande. Om fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus förlag.
- Esaiasson, Peter, m.fl., 2007. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik, tredje upplagan.
- Heberlein, Thomas och Ericsson, Göran, 2005. "Ties to the Countryside: Accounting for Urbanites Attitudes toward Hunting, Wolves and Wildlife", *Human Dimensions of Wildlife*, 10:213-227.
- Holmberg, Sören och Oscarsson, Henrik, 2004. *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Jansson, André, 2009. "Medierat centrum – marginaliserad idyll. Svenskarnas föreställningar om stad och land", i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Svensk höst*. SOM-rapport 46.
- Karlsson, Jens och Thoresson, Sverker, 1999. *Jakthundar i vargrevir. En jämförelse av jakthunds användningen i fem olika vargrevir och statistiken över vargangrepp på hundar 1999/2000*. Viltskadecentrum.
- Kriese, Hanspeter et al, 2006. "Globalization and the transformation of the national political space: six European countries compared", *European Journal of Political Research* 45: 921-956.
- Lipset, Seymour, Martin och Rokkan, Stein (red.), 1967. *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Manza, Jeff och Brooks, Clem, 1999. *Social cleavages and political change: Voter alignments and US party coalitions*. New York: Oxford University Press.

- Nilsson, Åsa och Weibull, Lennart, 2005. "Medier eller innehåll?" i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Lyckan kommer, lyckan går*. SOM-rapport 36.
- Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören, 2008. *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts.
- Riksdag och Departement, 2009. Webbutplaga tisdagen den 14 april 2009.
- Rokkan, Stein, 1970. *Citizens Elections Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandström, Camilla och Ericsson, Göran, 2006. "Rovdjursfrågan ingen traditionell vänster-högerfråga - partier går i otakt med sina anhängare", *Fjällmistrarapport* nr 24.
- Sjöländer-Lindqvist, Anneli, 2006. "'Den är ju inte i fårhagen på studiebesök'. Om lokala perspektiv och uppfattningar om varg och svensk rovdjurspolitik", *CEFOS rapport 2006:1*.
- Skogen, Ketil m.fl., 2003. *Utredningar i förbindelse med nu rovviltmelding. Lokale syn på rovvilt og rovviltforvaltning. En undersökelse i fire kommuner: Aurskog-Höland, Leisa, Lierna of Porsanger*. NINA Fagrapport 70.
- Solevid, Maria och Berg, Linda, 2010. "Gärna varg, men inte på min bakgård", i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Nordiskt ljus*, SOM-rapport nr 50. Göteborg: SOM-Institutet.
- Stubager, Rune, 2009. "The Education Cleavage: The Socio-Structural Foundations of Culture Wars", Paper till IPSA i Santiago, juli 12-16 2009.
- Zielinski, Jakub, 2002. "Translating Social Cleavages into Party Systems: The Significance of New Democracies", *World Politics*, Vol. 54, No. 2, pp. 184-211.
- Uddhammar, Emil, 2010. "Naturen, rovdjuren och politiken", i Hagevi, Magnus (red.), *Avstamp. Svenska folkets värden och syn på brännande samhällsfrågor*. Surveyinstitutet, volym 1.

Appendix 1

INTERVJUFRÅGOR

Frågekomplex ett. Vargfrågans konfliktdimension.

Hur uppfattar du konflikten kring vargfrågan idag? Vad handlar den om, vad karaktäriserar konflikten?

Hur ser du på kritiken mot vargjakten?

Möjliga preciseringar/uppföljningsfrågor: Varför förs den här kritiken fram, tror du?

Vilka är det som står för kritiken? Vad grundar sig kritiken i? Finns det brister i kritiken – i så fall på vilket sätt? Tycker du den rättvis/orättvis – varför?

Hur ser du på opinionens betydelse för vargfrågan?

Frågekomplex två. Vargfrågans intressedimension.

Vem uppfattar du företräder befolkningen i vargrika områden och/eller för fram deras intressen?

Ev. följdfråga för att utröna om följande aktörer uppfattas relevanta: intresseorganisationer, politiska partier, lokala politiker, myndigheter, myndighetsföreträdare, EU.

Uppfattar du att människor som bor på landsbygden och som bor i staden har samma intresse i den här frågan?

Frågekomplex tre. Ev. förändringar över tid.

Upplever du att debatten kring vargen och vargjakt har ändrats under den perioden du själv varit aktiv i frågan?

Möjliga preciseringar/uppföljningsfrågor: Är nya/andra aktörer mera tongivande nu än tidigare? I så fall vilka? Har debatten ändrat innehåll/form? I så fall hur då?

Den mänskliga naturens politiska ekonomi

Kropotkins tillämpning av evolutionsläran på samhället

Rodney Edvinsson

The political economy of human nature – Kropotkin’s application of the theory of evolution on society

This paper presents a rational reconstruction of Kropotkin’s view on human nature, institutional change and economic development. Kropotkin shows that mutual aid among animals as well as in human society is far more important than recognized by contemporary individualist interpretation of Darwinism on society. His major contribution to political economy is that he offers an endogenous model of why institutions exist. However, his biological determinism and ethical naturalism imply that he disregard historical context, which leads him to de facto apply the perspective of historical idealism. The rise of the modern state, for example, he explains by the spread of the “idea of the state” and not by the economic development.

Inledning

Ett vetenskapligt synsätt på människan som biologisk varelse har ibland använts som argument för metodologisk eller ontologisk individualism och mot kollektivism (Hodgson 2004). Synsättet har ofta förknippats med socialdarwinism, där Charles Darwins evolutionslära togs som en indikation på kapitalismens naturliga berättigande. Termen ”socialdarwinism” är dock i sig problematisk, och fick sin nuvarande betydelse först från och med 1940-talet (Hodgson 2004).

Många samhällsvetare har istället avfärdat ett naturvetenskapligt perspektiv på samhället (Sahlins 1976). Denna typ dualism – att helt olika metoder måste användas inom natur- och samhällsvetenskapen – kan i sin moderna form spåras tillbaka till René Descartes (Descartes 1993).

En alternativ tolkning till evolutionsläran och människan som biologisk varelse, som inte nödvändigtvis innebär en legitimering av ett samhälle där

Rodney Edvinsson, docent i ekonomisk historia, är lektor i internationella relationer vid Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: rodney.edvinsson@ekohist.su.se

egoismen och individualismen är den rådande principen, erbjöds redan för mer än ett sekel sedan av Pjotr Kropotkin (Пётр Кропоткин). Kropotkin var en i raden av ryska naturvetare som reagerade mot den malthusianska tolkningen av "kampen om tillvaron". Hans egna erfarenheter som naturvetenskapsman grundades på de ryska förhållandena där karga villkor snarare än överpopulation var det kännetecknande (Kropotkin 1970: 355; Todes 1989; Purchase 2003: 107). I boken *Inbördes hjälp* (Kropotkin 1978) hävdar Kropotkin att solidaritet och samarbete – inte egennyttig maximering – är de avgörande drivkrafterna i utvecklingsprocessen såväl för djuren som för människan.

Kropotkin föddes i Moskva 1842 och dog 1921. Han betraktas, jämte Pierre-Joseph Proudhon och Michail Bakunin, som en av de ledande anarkistiska tänkarna (Woodcock 1993). Han var av furstlig börd, men reagerade, som så många andra progressiva eller radikala ryska adelsmän, redan i unga år mot den orättvisa som drabbade ryska bönder (Kropotkin 1970). Under sin tjänst som officer i Sibirien och Manchuriet genomförde han flera geografiska och geologiska undersökningar som skaffade honom anseende som en framstående naturvetenskapsman. Kropotkin lämnade snart den vetenskapliga karriären, och under en resa till Schweiz 1872 utvecklades han bort från en obestämd liberal ståndpunkt till att anamma socialistiska och anarkistiska idéer. Efteråt levde han mestadels i landsflykt, men återvände under sina sista år till Moskva, där han intog en kritisk inställning till bolsjevikstyret. Hans betydelse för den anarkistiska rörelsen var mera som personlighet och författare än för sitt organisationspolitiska deltagande (Woodcock 1993: 151–174). Den riktning inom anarkismen som han företrädde benämnde han som anarkokommunistisk, den mest kollektivistiska av alla anarkistiska strömningar (Kropotkin 1914: 105). Anarkokommunism är ett samhälle med gemensam egendom och fördelning efter behov där det inte finns någon övre auktoritet såsom en stat. Sin ideologiska ståndpunkt vill Kropotkin underbygga genom sin kritik av vissa inslag i, eller tolkningar av, den darwinistiska utvecklingsläran. Kropotkins teori är intressant då den visar att ett naturvetenskapligt perspektiv på samhället inte är givet, då "naturen" i sig själv är mer komplex än den ibland framställs som.

Kropotkins viktigaste verk har översatts till svenska (Kropotkin 1908; 1914; 1918; 1925–1926; 1970; 1978; 1980; 1983; 2004).¹ Tidigare har han främst studerats som politisk tänkare (Miller 1976; Miller 1984; Cahm 1989; Crowder 1991; Woodcock 1993; Lundberg 2003; Adams & Dyson 2003: 151–155; Kinna 2007). Hans bidrag som naturvetare har också fått viss uppmärksamhet (Todes 1989: 123–142; Glassman 2000; Purchase 2003; Barnard 2004; Ivanova & Markin

1 Då syftet med föreliggande uppsats är en rationell rekonstruktion diskuteras inte kvalitén hos de svenska översättningarna. *Ethics: origin and development* (Kropotkin 1924), som är ofullbordat och utgavs postumt, finns dock inte översatt till svenska.

2008; Leigh Jr. 2010: 7). Som politisk ekonom, institutionell teoretiker och historiefilosof har dock Kropotkin hittills osynliggjorts. Han nämns till exempel oftast inte i olika översikter över det ekonomiska tänkandet historia.²

Syftet med föreliggande uppsats är att presentera en rationell rekonstruktion av Kropotkins ambition att ge anarkokommunismen en vetenskaplig grundval, hans syn på den mänskliga naturen, institutionell förändring och ekonomisk utveckling, samt hur olika delar av hans tänkande logiskt implicerar varandra. En historisk rekonstruktion av Kropotkins tänkande skulle delvis kräva en annan inriktning, och har gjorts i andra sammanhang. Denna uppsats vill kritiskt uppvärdera Kropotkins bidrag till politisk ekonomi och institutionell teori genom en källnära läsning av hans texter. Han kan ses som en pionjär i sitt försök att skapa en syntes mellan evolutionsläran och samhällsvetenskapen på alternativ grund än den individualistiska tolkningen.

Fokus i föreliggande uppsats läggs på Kropotkins vetenskapsteoretiska utgångspunkter, och på de olika problem som uppstår i hans försök att tillämpa ett naturvetenskapligt perspektiv på människan och historien. Ett idealistiskt/konstruktivistiskt synsätt kontrasteras mot ett materialistiskt/realistiskt, likaså ett reduktionistiskt mot ett irreduktionistiskt. Detta sker utifrån flera olika dikotomier där följande frågeställningar är i fokus:

1. Hur ser Kropotkin på förhållandet mellan människa och natur? Har han en naturalistisk eller konstruktivistisk syn på människan? Anser han att den mänskliga naturen är statisk eller historiskt föränderlig? Hur ser han på förhållandet mellan individ och samhälle, och hur relaterar han detta förhållande till sin syn på den mänskliga naturen? Är han metodologisk individualist eller holist?

2. Vad är Kropotkins vetenskapssyn? I vilken grad lyckas Kropotkin skapa en syntes mellan natur- och samhällsvetenskap? Gör han det utan att hemfalla åt reduktionism och determinism?

3. Var lokaliserar Kropotkin historiens drivkrafter? Ser han ekonomiska förhållanden eller idéer som de främsta drivkrafterna? Är han historiematerialist eller historieidealist? Är hans syn historicistisk eller menar han att historien kan reduceras till andra förhållanden? Hur analyserar han staten och kapitalismen utifrån ett historiskt perspektiv?

4. I vilken utsträckning och hur underbyggde Kropotkin anarkokommunismen med vetenskapen? Vilken syn har han på moral? Är han anhängare av moralisk naturalism eller etisk idealism?

Uppsatsens rationella rekonstruktion har följande upplägg. Först presenteras Kropotkins förhållande till olika samhällsteoretiker och moralfilosofer. Kropotkins ståndpunkt att inbördes hjälp varit en starkare utvecklingsfaktor

2 Till exempel bland omkring 800 ekonomiska tänkare från olika epoker som listas alfabetiskt på *The History of Economic Thought Website* finns inte Kropotkin med.

än inbördes kamp både inom djurvärlden och genom historien analyseras och jämförs med den debatt som förts de senaste årtiondena angående gruppselektion. Därefter utreds Kropotkins vetenskapsteoretiska utgångspunkter och historieuppfattning. Det visas att även om han har en materialistisk utgångspunkt på ett epistemologiskt plan och i analysen av det ontologiska förhållandet mellan samhälle och natur, leder hans biologiska reduktionism de facto till att förklara institutionell förändring genom spridande av idéer som bärare av antingen inbördes hjälp eller inbördes kamp – d v s till en historisk idealism. Det följs av hans analys av varför kapitalismen och den moderna staten inte främjat mänsklig utveckling, vilket exemplifierar hur han kombinerar en statisk biologisk reduktionism med en dynamisk historisk idealism.

Kropotkins förhållning till andra samhällsteorier

För att formulera sin syn mellan naturvetenskap, samhällsteori och anarkokommunism positionerar sig Kropotkin gentemot olika samhällsteorier och moralfilosofier. Mot en tolkning att Darwins idéer skulle rättfärdiga det kapitalistiska systemet, hävdar han att en evolutionär teori, om den förstods på rätt sätt, skulle peka i riktning mot en annan typ av institutionell ordning – anarkokommunism. För att visa på det behöver han presentera en alternativ människosyn och historieuppfattning, i polemik mot de som anser att konkurrens och inbördes kamp skulle vara den huvudsakliga utvecklingsfaktorn (Kropotkin 1978: 11–18). Han vill även positionera sig mot andra socialistiska tänkare och deras sätt att kombinera vetenskap och ideologi.

Kropotkins främsta antagonister är de som tolkar Darwins evolutionslära som en kamp mellan individer av samma art och som ett berättigande av ett samhällssystem baserat på inbördes kamp. Två måltavlor är Thomas Huxley, Darwins ”bulldog”, och Herbert Spencer, som myntade begreppet ”survival of the fittest” (Glassman 2000; Kropotkin 1970: 355; Kropotkin 1914: 41–46). Kropotkin menar att den individualistiska tolkningen av evolutionsläran i sin tur är influerat av Thomas Hobbes och Thomas Malthus (Kropotkin 1924: 147–151; Kropotkin 1980: 78–79). Kropotkins förhållande till Darwin är dock tudelat (Kropotkin 1914: 44).

Hobbes beskrev ett ”naturtillstånd” utan stat där alla är i krig med alla (Hobbes 1909: 96; Hamlyn 1995: 139–141). Influerad av Hobbes hävdade Huxley (Huxley 1888: 204–208) att som en motvikt till ”allas kamp mot alla” har människan på grund av sin intelligens lyckats upprätta ett ”socialt kontrakt”. I sin utvecklade civiliserade form antar ”kontraktet” gestalten av en stat, där vissa lagar upprätthålls och där individerna garanteras sin suveränitet mot andra individer. Som Kropotkin påpekar avvek Hobbes syn på den mänskliga naturen i själva verket från samtida och tidigare filosofier. Enligt Kropotkin ansåg exempelvis de grekiska filosoferna, trots motsättningen dem emellan,

att moralen var en konsekvens av människans naturliga tendenser (Kropotkin 1924: 146–152).

Thomas Malthus (Malthus 1985) och flera andra klassiska ekonomer gjorde den allmänna kampen för tillvaron till grundval för samhället. En förbättring av majoritetens villkor var enligt honom en chimär, eftersom en sådan bara skulle leda till befolkningstillväxt och i slutändan hungersnöd (Brezis & Young 2003). Kropotkin menar att Malthus teori utgör ett slags teoretisk legitimitet för kapitalismens konkurrenstänkande. Samtidigt är Kropotkin kritisk mot teorin för att den inte står i överensstämmelse med den mänskliga naturen (Kropotkin 1978: 20), vilket kan kontrasteras med en mer historiskt orienterad kritik av Malthus.

Darwin (Darwin 1996: 6) själv var influerad av Malthus när han formulerade sin evolutionsteori, och Kropotkin kritiserar Darwin för att han anammade en malthusiansk uppfattning på naturen om allas konkurrens med alla till följd av överbefolkning (Kropotkin 1978: 20). Enligt Kropotkin erkände dock Darwin själv senare att vid sidan av omsorgen om den egna individen spelar den utvecklade sociala medkänslan, omsorgen om den egna arten, en vital roll. Men detta är en sida av Darwin som inte lyfts fram enligt Kropotkin. Istället har ekonomer och anhängare av social ojämlikhet på olika sätt misstolkat honom, och vulgariserat hela evolutionsteorin, som om den bara skulle bygga på principen ”äta eller ätas” (Kropotkin 1978: 20–21; Kropotkin 1924: 23–24). Detta har man sedan tillämpat på det moderna samhället, som anses bygga på den hobbesianska principen ”var och en för sig och staten för alla” (Kropotkin 1978: 16).

Bland ekonomer lyfter Kropotkin däremot fram Adam Smiths analys av moralen i *The Theory of Moral Sentiments* (Kropotkin 1924: 196–202), där Smith argumenterar mot Hobbes syn att människan ursprungligen levte i ett asocialt stadium (Smith 2005: 84, 288–293). Kropotkin anser att Smiths härledning av moralen från sympati, som inneboende finns hos människan som social varelse, ger etiken en realistisk grundval.

En viktig del av Kropotkins kunskapsteoretiska kritik riktas mot metafysisk filosofi, ett synsätt att det går att få kunskap om universum genom ”abstrakt spekulation” istället för genom sinnesintryck från den externa världen (Kropotkin 1924: 89). Kropotkin tar klart ställning för empiricismen mot rationalismen inom både vetenskapen och etiken (Kropotkin 1924: 243). Även om Kropotkin lyfter fram Descartes fysikaliska förklaringar till olika fenomen i naturen är han kritisk till att Descartes gav metafysiken en legitimitet genom att klä den i ett exakt matematiskt språk (Kropotkin 1924: 175–177).

Speciellt är Kropotkin negativ till den ”barbariska terminologin” hos tysk filosofi där det är oklart vad som menas (Kropotkin 1924: 163). Kropotkin menar att Kants rationella etik, där det kategoriska imperativet formuleras utifrån rena förnuftsresonemang om vad som bör vara människors plikt, saknar en förklaring till var denna plikt kommer ifrån och varför människor

överhuvudtaget följer en sådan plikt (Kropotkin 1924: 205–209). Kropotkin erkänner Hegels bidrag till att formulera en evolutionär filosofi, men menar att hans metafysik leder honom till att se individen som helt underordnad statens utveckling (Kropotkin 1924: 218–219). Hegels dialektik innebär enligt Kropotkin att ”all evolution representerar en tes, en antites eller en syntes” (Kropotkin 1914: 54), och har olyckligt nog anammats av socialister som Bakunin och Marx (Kropotkin 1914: 40). Det är en metod som innebär att man försöker påtvinga den historiska verkligheten sin idé istället för att förutsättningslöst utgå från empiriska fakta. Dialektiken tjänar enligt Kropotkin endast till att ”dölja vår okunnighet bakom betydelselösa metafysiska symboler” (Kropotkin 1914: 27). I själva verket tog dock Hegel (liksom Marx) avstånd från tes-antites-syntes-triaden som livlösa formler (Wilde 1989: 13). Triaden har formulerats av Fichte men felaktigt tillskrivits de båda förra, även om det förstås finns beröringspunkter.

Kropotkin positionerar sig mot marxismens sätt att förena socialism och vetenskap, inte minst dess betoning på ekonomiska förhållanden och det historiska berättigande av stat och kapitalism utifrån produktivkrafternas utvecklingsnivå. Mot den auktoritära socialism, som ser staten som en nödvändighet, ställer Kropotkin den frihetliga socialismen, som inte förutsätter en överordnad auktoritet (Kropotkin 1924: 254). Som anarkist hävdar Kropotkin att det inte behövs någon stat som en motvikt till den egennyttiga individen i linje med idén om det sociala kontraktet. Trots sin anarkistiska ideologi kan dock Kropotkin betraktas som ett slags holist. Även om han övertar många idéer från sina anarkistiska föregångare vill Kropotkin ge anarkismen en tydligare vetenskaplig grundval (Kropotkin 1924: 265; Miller 1976: 182). Till skillnad från Proudhons mutualism, innebärande ett system där arbetarägda företag konkurrerade med varandra, och Bakunins kollektivism, innebärande att lönesystemet behålls, förespråkar Kropotkin ett kommunistiskt samhälle utan stat, där fördelningen sker efter behov (Kropotkin 1914: 106–121).

Inbördes hjälp

Kropotkins nyckelbegrepp är inbördes hjälp (Взаимопомощь). Människor är av naturen sociala och samarbetsinriktade, och de är också förmögna att identifiera sina intressen med sina medmänniskors. Denna socialitet är det som konstituerar moralen i samhällen. Men socialiteten är inte någonting som har inplanterats utifrån, av en stat, ett hobbesianskt ”socialt kontrakt” eller en kantiansk moral, utan är rent instinktiv. Moralerna och den sociala instinkten är äldre än alla mänskliga institutioner, den är äldre än människan själv. Den har utvecklats genom den biologiska evolutionen (Kropotkin 1978: 14). Kropotkin anser att kampen för tillvaron i naturen visserligen är av stor betydelse men som en kamp mot ogynnsamma förhållanden snarare än mellan

individer av samma art som Huxley, Spencer och vissa andra darwinister för fram (Kropotkin 1914: 43–45). Där kampen förekommer inom en art är den mera till skada än nytta, emedan den splittrar de fördelar samhällslivet skänker. Arter som inte utvecklar en social sida riskerar att konkurreras ut (Kropotkin 1924: 51). Den enhet som ytterst kämpade om tillvaron har aldrig varit den enskilde individen utan arten.

I boken *Inbördes hjälp* går Kropotkin igenom en rad exempel på den roll som solidaritet och inbördes hjälp spelar bland djuren. Termiter, myror och bin "har vunnit på att ge upp det krig Hobbes talar om". De är bland de mest kollektivistiska arterna och också de mest utbredda (Kropotkin 1978: 26–27). Också bland de högre djuren finns en rad exempel: gråsparvar som går samman för att skydda sig mot rovfågeln och som delar på födan, gåshonor som adopterar en annan död honas ungar, och så vidare (Kropotkin 1978: 33, 39). Med Huxleys syn att sociala insikter skulle stå i motsättning till naturlig utveckling måste moralen förklaras med något utanför naturen (Kropotkin 1924: 267–272).

Ju högre upp på utvecklingsstegen, desto mer medveten blir sammanhållningen. Den förlorar sin rent fysiska karaktär, upphör att vara enbart instinktiv (som bland insekterna, vilken grundas på individernas fysiologiska konstruktioner), och börjar bli förnuftsmässig. De sociala instinkterna har också gett upphov till en hög intelligensförmåga, inte minst genom den språkliga kommunikationens utveckling. Språk, hämning och samlad erfarenhet är några av de element som ingår i utvecklingen av intelligensen, vilka det ensamlevande djuret är berövat. Ett samhällsliv blir samtidigt omöjligt utan sociala känslor, särskilt en kollektiv känsla för rättvisa. Om exempelvis en lat sparv försöker ta det bo som en kamrat bygger på eller bara stjäla några grässtrån från det, ingriper inte sällan flocken mot den late kamraten (Kropotkin 1978: 50–54).

Människan är ett exempel på en art som gynnats av att ha utvecklat social förmåga, språk och intelligens. Utan dessa skulle hon ganska snabbt ha konkurrerats ut av andra arter. Hobbes och Huxleys uppfattning om ett naturtillstånd av små kringströvande familjer, där alla kämpade mot alla, är enligt Kropotkin en ren myt. Överhuvudtaget har den moderna kärnfamiljen utvecklats ganska sent. Människan har från början levt i samhällen. Därför fanns det ingen tidpunkt där något "ursprungligt socialt kontrakt" skulle ha ingåtts. De flesta så kallade "primitiva" folk lever under kommunistiska förhållanden och har en högt utvecklad moral som vida överstiger den moderna moralen som bygger på egoism och rofferi, även om man som Rousseau inte bör idealisera den (Kropotkin 1978: 22, 27, 29, 192–195). Till skillnad från Kant, menar Kropotkin att moraliska regler inte är abstrakta principer som implanteras exogen genom det rena förnuftet, fritt från empiriska observationer eller känslor, även om han erkänner att det finns vissa beröringspunkter mellan inbördes hjälp och Kants kategoriska imperativ (Kropotkin 1924: 33, 47–48, 207). Till skillnad från Kant

menar Kropotkin att människans moralkänslor måste förklaras av "materiella fakta" (Kropotkin 1914: 17).

Det är behovet av inbördes hjälp som gett upphov till olika former av institutioner (Kropotkin 1924: 27). Därmed blir också Kropotkins förklaring av institutioners existens endogen, i en strävan att överbrygga dualismen mellan natur- och samhällsvetenskap (Kropotkin 1914: 42).

Men om den mänskliga evolutionen lyder under "socialitetens lag", borde då inte artens historia uppvisa en ständig rörelse mot allt större frihet, kunskap och solidaritet? Kropotkin är förstuds medveten om att så inte är fallet. Vid sidan av "inbördes-hjälp"-faktorn finns en annan faktor som uppträder i alla mänskliga samhällen, en instinkt till självhävdelse (Kropotkin 1978: 191). Båda dessa egenskaper menar Kropotkin kan kombineras med att människan i grunden är hedonistisk. Både egoistiska och altruistiska gärningar handlar nämligen om att ge sig själv tillfredsställelse (Kropotkin 2004: 13). Altruism handlar därför inte om självförnekelse.

Individens självhävdelse har genom historien både haft positiva och negativa konsekvenser. Då den lett till dominans, exploatering och inbördes kamp medmänniskor emellan har den medfört tillbakagång. De auktoritära institutionerna såsom staten och kyrkan är uttryck för denna vilja att dominera och exploatera. Detta behöver dock inte alltid bli resultatet. Genom historien har individuell självhävdelse ofta varit något annat än den lilla ointelligenta trångsynthet som hos många författare benämnts som "individualism" och "självhävdelse" (Kropotkin 1978: 17). Då denna kraft bidragit till att bryta ned alltför förstelnade former som stammen, bykommunen, staden och staten påtvingat individen har den spelat en progressiv roll.

Kropotkin anser icke desto mindre att inbördes-hjälp-faktorn och solidariteten är det dominerande inslaget i den mänskliga naturen. Även i modern tid, bland de mest egoistiska historiska epokerna, kvarlever denna instinktiva faktor att spela en stor roll. Olika former av välgörenhet är ett bra exempel. Tydligast kan man dock hitta denna faktor inom privatlivet. Inte ens bland de förmögna klasserna saknas exempel på inbördes hjälp, även om den oftast begränsas till kretsen av vänner och anförvanter. Uttryck som att "vi har blivit illa behandlade av den firman" visar att det finns en vänlig behandling såsom motsats till den dåliga. Överklassen har dock blivit mycket mer förhärdad mot andras lidande, speciellt de fattiga klassernas, på grund av en indoktrinering ända sedan barndomen, isoleringen från övriga klasser och ett psykologiskt behov av att rättfärdiga sin orättfärdiga situation (Kropotkin 1978: 171–189).

Kropotkins modell kan ses som en tidig teori om gruppselektion, till skillnad från den dominerande bilden av individuell selektion. Kropotkin verkade i en tid då exempelvis förekomsten av gener och DNA inte var känd. Han kunde därför inte själv formulera en exakt mekanism för gruppselektion (liksom Darwin inte kunde göra det för det naturliga urvalet), men hans bidrag var att

påpeka att en sådan faktiskt förekom i naturen. Även om han också instämmer med Darwin att sociala insikter utvecklas genom det naturliga urvalet på gruppnivå anser han att det naturliga urvalet inte är tillräckligt (Kropotkin 1924: 46; Kropotkin 1995: 128).

Hur passar Kropotkins syn på gruppselektion på senare utveckling inom evolutionsbiologin? Inom evolutionsbiologin ses selektion på individ- eller gennivå fortfarande som den främsta evolutionsmekanismen (Glassman 2000; Leigh 2010). Det främsta argumentet mot gruppselektion är att även om altruism skulle förekomma, som skulle gynna gruppen istället för individen, kommer de altruistiska individerna att konkurreras ut av "free riders" (ett slags "fångarnas dilemma"). Om den exakta mekanismen för gruppselektion är svår att lokalisera, har experiment sedan 1970-talet visat att den är mer förekommande än vad traditionella evolutionsmodeller antagit (Wade 1977). Släktbaserad selektion, som introducerades på 1960-talet, innebär att det naturliga urvalet sker på genetisk nivå (Hamilton 1964) istället för på individnivå. Hamiltons regel kan matematiskt formuleras som att individen är beredd att offra sig för andra om $rb > c$, där r är andelen av gener som är gemensamma, b är nyttan för mottagaren och c är kostnaden för den altruistiska individen. Enligt denna regel skulle en individ inte offra sig för ett syskon eller sju kusiner, men däremot för tre syskon eller nio kusiner. Detta skulle förklara några av de exempel Kropotkin nämner, till exempel sociala insekter. Inom sociobiologin ersätter släktskapsbaserad selektion i viss mån individen/organismen med gener (Wilson 1975; Dawkins 1976), och är därför inte fullständigt en gruppselektion. Kropotkins inbördes hjälp inbegriper dock inte bara individer som är besläktade med varandra (Kropotkin 1924: 46).

Modeller över gruppselektion där individer inte är besläktade har också formulerats, inte minst under de senaste åren. Hamiltons regel har utvidgats till att även inbegripa gruppen (Wilson 2005). Enligt Multilevel Selection Theory kan det naturliga urvalet ske på olika nivåer: genen, cellen, organismen respektive gruppen (Okasha 2006; Wilson & Wilson 2008). Denna teori rör sig bortom den metodologiska individualismen/atomismen, och är i linje med Kropotkins ursprungliga syn att evolutionen verkar på flera olika nivåer.

Den vetenskapliga anarkismen

Till skillnad från sina anarkistiska föregångare ägnade Kropotkin årtal åt forskning och undersökningar (Kropotkin 1970). Han försökte att vetenskapligt legitimera anarkismens ideologiska ståndpunkter. Martin Miller (Miller 1976: 189, 250) benämner Kropotkins projekt som "vetenskaplig anarkism" (Kropotkin använder dock aldrig själv begreppet) som ett slags motsvarighet till Engels "vetenskapliga socialism". Kropotkin menar att marxisters anspråk på vetenskaplighet är falskt. Kropotkins kritik av marxistisk vetenskapsteori är att

den innehåller starka metafysiska inslag som inte går att verifiera genom enkel empirisk observation, exempelvis i sin användning av dialektiken (Kropotkin 1914: 40) och tillämpning av arbetsvärdesläran (Kropotkin 1914: 115–118). Min tolkning av den grundläggande skillnaden är att Kropotkin vill applicera vetenskapliga metoder som utarbetats inom naturvetenskapen snarare än som hos Marx och Engels från historiefilosofin.

Den enda sant vetenskapliga metoden är enligt Kropotkin den induktiva-deduktiva. Den innebär att lagar formuleras på basis av deras regelbundna förekomst bland de observerade objekten, utifrån vilka man sedan kan förutsäga nya fakta. Den innebär ”att man förklarar de stora fenomenen i naturen genom verkningar av de oändligt små” (Kropotkin 1914: 3–15). Med hjälp av den har man gjort stora framsteg inom naturvetenskapen, och det finns ”inget skäl att, övergående från blomman till människan eller från en bäverby till en mänsklig stad, övergiva den metod som hittills tjänat oss så väl, för att söka en annan i metafysikens arsenal” (Kropotkin 1914: 55).

Människan är en del av naturen, och naturen är till sin grundläggande karaktär av det mekaniska slaget. De mekaniska fenomenen och fakta är nog för att förklara både naturen och samhället (Kropotkin 1914: 25–27).

Enligt Kropotkin är dock varje mekanisk lag villkorad. Den har formen: om A inträffar så följer B. Detta betyder att det vetenskapligt är omöjligt att bevisa att någon specifik händelse måste inträffa, eftersom ju A inte nödvändigtvis behöver vara fallet (Kropotkin 1914: 118–119). Kopplingen mellan vetenskap och moral hos Kropotkin kan karaktäriseras som ett slags moralisk naturalism. Den politiska ekonomin bör enligt honom betraktas som en naturvetenskap. Den bör bli ett slags samhällets fysiologi, vars mål är att uppsätta studiet av samhällets växande behov och medlen att med minsta energiutgift erhålla de bästa resultaten för mänskligheten som helhet (Kropotkin 1914: 120). Det hela handlar i hans ord om ”att förbinda allas bemödanden på ett sätt som garanterar alla den största summan av välförstånd”, men på ett sådant sätt att den individuella friheten som har erövrats underhålls och utvidgas (Kropotkin 1983: 6).

Kropotkins idéer om vetenskapen kan sägas konstituera en form av mekanisk och reduktionistisk materialism (Kropotkin 1914: 27, 53). Han är också starkt påverkad av positivismens syn om möjligheterna att uppnå entydig och värderingsfri kunskap om människan grundat på metoder från naturvetenskapen (Kropotkin 1924: 67, 236–242; Kropotkin 1914: 28–32). Han hävdar att hans egna ståndpunkter baseras på ”exakta observationer av naturen och på moderna forskningar rörande institutionernas historia” (Kropotkin 1914: 45).

Historiesyn

Bland Kropotkin-kännare har man diskuterat huruvida Kropotkin såg den mänskliga naturen som statisk eller kontextuellt betingad. Å ena sidan säger

han att människans egoistiska tendenser alltid kommer att finnas. Å andra sidan menar han att egoismen är en konsekvens av det rådande samhällssystemet (Morland 1997: 142-143). Min tolkning av Kropotkin är att han har en mer statisk syn när det gäller människans sociala egenskaper – de existerar mera som ett permanent fenomen – och en mer kontextuell syn på hennes egoistiska – de existerar mera som ett tillfälligt fenomen.

Kropotkin delar sin statistiska syn på den mänskliga naturen med de flesta anarkisterna. Men medan hans syn kan betraktas som överhistorisk, då han försöker ha en historieuppfattning men förankrar den i något som står över historien (främst den biologiska evolutionsläran), brukar andra anarkister inta ett mer ahistoriskt förhållningssätt.

De flesta anarkister har åtminstone i ord sagt sig vara anhängare av materialismen. Både Proudhon och Bakunin kallar sig för materialister, och tar avstånd från idealismen. I Bakunins ord är idealet ”endast en blomma som har sin rot i tillvarons materiella villkor” (Bakunin 1977: 19). De menar att den mänskliga naturen är både egoistisk och social till sin karaktär samt att den är en historisk produkt. Trots detta menar exempelvis David Miller att Proudhons och Bakunins historiesyn kan karaktäriseras som idealistisk, även om båda antagligen skulle protestera mot en sådan benämning av deras tankar (Miller 1984: 69-70). Båda menar att människan har utvecklats från mer primitiva förhållanden, och blir genom de sociala relationernas påverkan moraliska varelser. De såg utveckling framför allt i idealens och moralens fortbildning. Enligt Proudhon består denna moral av människans idealföreställningar om de egna sociala relationerna – ”idéer om rättvisa” (Proudhon 1970: 38, 235). Dessa ideal utvecklas ständigt, och kommer därför i en återkommande konflikt med de faktiska förhållandena som är mer rigida.

Kropotkin har i grunden också en materialistisk utgångspunkt, både i epistemologiskt och ontologiskt hänseende. Han har en naturalistisk syn på människan, som en del av naturen. Kropotkin ser hos Darwins evolutionsteori en bekräftelse av den materialistiska uppfattningen, men är samtidigt kritisk till den individualistiska tolkningen av Darwins teori. Han delar den darwinistiska synen att relationen mellan art/samhälle och natur på lång sikt är den främsta bestämningsfaktorn för hur arten/samhället kommer att se ut. Kampen om överlevnaden är den huvudsakliga utvecklingsfaktorn. Även den mänskliga moralen försöker han att förankra på ett materialistiskt sätt – han förordar en realistisk etisk teori som han ställer mot idealismen som förklarar moralen med religion eller abstrakta principer. Han argumenterar mot de etiska skolor som ser moralen som en triumf för människan över naturen (Kropotkin 1924: 22, 50-51). Moralerna är en produkt av människans behov av social sammanhållning i kampen om den materiella överlevnaden, och är ingenting givet utanför tid och rum. Enligt Kropotkin har samhället och moraliska instinkter existerat

före människans uppkomst. Människan är bara en fortsatt utveckling av dessa element (Kropotkin 1978: 14–15).

Kropotkins tillämpning av ett materialistiskt synsätt på samhället grundas dock inte, som hos Marx (Marx 1970: 9–10), på att produktivkrafterna driver utvecklingen. Kropotkin underskattar inte ekonomins och teknikens utveckling som ett framstegselement. Ett samhälle i välstånd var enligt honom inte möjligt under tidigare epoker på grund av produktionsmedlens och vetenskapens låga utvecklingsnivå (Kropotkin 1914: 106). I boken *Åkrar, fabriker och verkstäder i morgondagens samhälle* påstår Kropotkin att praktiken kommer före teorin. I 99 fall av 100 är det enligt honom inte teorier som leder till uppfinningar utan uppfinningar som leder till teorier (Kropotkin 1980: 184–185). Men på andra ställen betonar han att teknologiska förbättringar i grunden är ett resultat av framsteg i moralen och det kooperativa samarbetet, och på kunskapens förbättring och spridning. Han anser också att fokus för den politiska ekonomin bör skifta från produktionen till konsumtionen (Kropotkin 1914: 138).

Den bästa samhällsformen är enligt Kropotkin den som ”garanterar för ett visst samhälle och för mänskligheten, den största summan av lycka, och, följaktligen, av livskraft” (Kropotkin 1914: 56). Detta liknar Benthams utilitaristiska ”moraliska aritmetik”, att man matematiskt skulle kunna räkna ut den optimala moralen och politiken. Kropotkin ger dock Kant delvis rätt mot utilitaristerna att moral inte fullständigt kan baseras på beräkningar av lycka och smärta. Han håller med John Stuart Mill att en kvantitativ beräkning inte är tillräcklig, då man även måste ta hänsyn till kvalitet (Kropotkin 1924: 210, 227–232).

Kropotkin likställer ”gott” med det som är till nytta för arten, och ”ont” med det som är skadligt för den. Då konkurrens är alltid skadlig för arten bör man på alla sätt hitta vägar för att undvika den. Detta är ”naturens strävan” (Kropotkin 1978: 64). Människan etiska idéer har lånats från naturen (Kropotkin 1924: 24).

Mot denna bakgrund finns en tydlig spänning i Kropotkins historieuppfattning mellan ett slags ontologisk materialism i synen på människan som biologisk varelse och ett övertagande av Proudhons och Bakunins historiska idealism i form av moralens progressiva natur och drivkraft bakom historien. Kropotkin menar exempelvis att ingen har förberett marken för en korrekt förståelse av moralens roll i historien så väl som Proudhon (Kropotkin 1924: 31, 259–260). Liksom sina anarkistiska föregångare betonar Kropotkin ”inflyttandet av idéer och principer på människornas öde och de alldeles motsatta resultat som blir följderna när en djupgående förändring ägt rum i en grundtanke” (Kropotkin 1978: 147). Enligt David Miller är dock anarkismens tendens åt historisk idealism inget som bör förvåna, då den i grunden kan betraktas som en ”moralisk protest” mot det rådande ekonomiska systemet och de politiska institutionerna (Miller 1984: 76).

Kropotkins biologiska reduktionism och determinism pekar mot en ständig

progression på lång sikt, mot alltmer sofistikerade och omfattande former av inbördes hjälp. Av denna anledning är han optimistisk när det gäller framtiden. Härigenom tenderar Kropotkins historieteori luta mot ett slags gradualistisk evolutionism, enligt vilken anarkismen måste komma oundvikligen (Kropotkin 1982: 316–317), vilket enligt David Miller föranlett vissa anarkister att anklaga Kropotkin för fatalism (Miller 1984: 75).

Min analys är att denna absoluta kategorisering är delvis en följd av Kropotkins utilitarism och biologiska determinism. Vad som är ont och gott kan ju bestämmas vetenskapligt abstraherat från den historiska kontexten. En sådan ultramaterialistisk syn på moral står inte nödvändigtvis i motsättning till en historisk idealism. När moralen rycks bort från sin historiska kontext, blir den likt en platonisk idévärld placerad utanför tid och rum. Genom att den mänskliga naturen är konstant måste varje avvikelse från det som borde vara endast vara en följd av felaktiga idéer eller bristande upplysning. En statisk materialistisk syn på den mänskliga naturen innebär ett bortseende från konkreta historiska omständigheter. Ursprunget till historiskt framåtskridande läggs då inte heller i materiella förhållanden utan i kunskapens framåtskridande och moralisk fulländning. En förändring av institutioner kommer till stånd genom spridandet av idéer, upplysningsverksamheten, och genom den subjektiva viljan. En sådan syn går också hand i hand med positivismens uppfattning om värderingsfri kunskap.

I sin historiesyn får Kropotkin, trots sin strävan att använda den induktiva-deduktiva metoden på både människa och natur, enligt min mening svårt att överbrygga dualismen mellan natur- och samhällsvetenskap. Snarare tenderar han närmast åt att skapa två delvis oförenliga paradigmer för varje område där sådana spänningar föreligger. Å ena sidan säger han att idéer kan reduceras till den biologiska nivån, som determinerar människors handlingar. Å andra sidan ger han idéer *de facto* en irreducerbar överhistorisk grundval.

Enligt Kropotkin finns det två ”krafter” som styr utvecklingen, samhällets/ artens behov respektive individens behov, vad som är funktionellt för samhället respektive för individen. Om balans råder mellan samhälle och individ är det som är funktionellt för samhället också funktionellt för individerna. Om obalans råder kan det som är funktionellt på individnivå bli till något dysfunktionellt för samhället eller arten som helhet. Kropotkin förlägger den grundläggande drivkraften till det som är bäst för den samhällseliga organismen, en drivkraft som förmedlas genom den moraliska känslan (Kropotkin 1924: 26–34).

Kropotkins överhistoriskhet kommer fram när han menar att kommunismen och anarkismen passar alla samhällen oavsett historisk epok och sammanhang. Stat, klassamhälle och kyrka är alltid av ondo. Mot en stadieteori som ser varje utvecklingsnivå som historiskt bestämd kan ställas Kropotkins mer tidlösa dualitet, där historien rör sig mellan olika poler där antingen inbördes kamp eller inbördes hjälp dominerar. Det som är positivt för arten och/eller

samhället likställs med det goda, innebärande inbördes hjälp, rättvisa, etiskhet och respekt för andra frihet. Det som är negativt för arten och/eller samhället likställs med det onda, innebärande inbördes kamp, orättvisa, omoraliskhet och auktoritet (Kropotkin 1924: 23, 80, 89, 228-230; Kropotkin 1978: 64). I grunden står striden mellan det sociala och asociala, mellan det goda och det onda. Det onda härstammar från individens självhävdelse på bekostnad av andra individer, medan det goda är ett uttryck för inbördes hjälp och solidaritet, båda determinerade av den biologiska nivån. Ett konsensusperspektiv kombineras då också med ett konfliktperspektiv.

Kropotkin beskriver sociala konflikter som ett triangeldrama, vari "historiens verkliga tragedi" består. När individerna under historien gjorde uppror på förtryckande institutioner fanns två olika sidor bland de revolterande. Vissa strävande att upprätta en högre form av inbördes-hjälpprinciper, medan andra ville bryta ned de gamla institutionerna enbart för att öka sin egen makt och rikedom (Kropotkin 1978: 17).

Kropotkin betonar konflikten och den oupphörliga rörelsen. En progression sker när konflikterna löses, och en regression när detta inte lyckas och konflikterna trappas upp. Själva oscilleringen mellan inbördes kamp och inbördes hjälp representerar i sig ingen utveckling. Det är alltid det frihetliga samhället som är mer progressivt. På lång sikt sker det dock en utveckling, då inbördes hjälp genom historien har utvidgats från klan till stam till nation och slutligen till den internationella nivån (Kropotkin 1924: 22-28).

Kapitalismen och den moderna staten

En viktig del i varje modern historieuppfattning är hur det moderna kapitalistiska samhällets uppkomst förklaras. Vissa menar att kapitalismen är ett oundvikligt stadium i den mänskliga evolutionen när den uppnått en viss komplexitet. Marx hävdar exempelvis att "[h]andkvarken ger ett samhälle med feodalherrar, ångkvarken ett med industrikapitalister" (Marx 1981: 141). För andra författare är kapitalismens uppdykande mer av tillfällig karaktär, kopplat till de specifika omständigheterna i Europa. Max Weber vill exempelvis förklara kapitalismen med förekomsten av en rationell europeisk mentalitet, som han undersöker genom att konstruera idealtyper över etiken hos olika protestantiska strömningar (Weber 1978). Ännu idag är ekonomhistoriker inte överens om när kapitalismens genombrott gav upphov till en accelererad ekonomisk tillväxt samt när och varför Europa gick om Asien (van Zanden 2001: 82-84; Maddison 2007: 294-296; Clark 2007: 2).

I sina yngre år ansåg Kropotkin, i likhet med Marx, att det politiska systemet "alltid är ett uttryck för det ekonomiska system som existerar i samhällets mitt" (Kropotkin 1915: 3). Enligt Martin Miller verkar Kropotkin senare ha modifierat sin hypotes, genom att istället betrakta de två systemen som symbiotiska,

utan att ange vilket av dessa som är det mest primära (Miller 1976: 186, 248), vilket är mer i linje med anarkismens analys av staten som källa för förtryck och exploatering oberoende av andra förhållanden. En förändring i ett av dessa system leder enligt Kropotkin oundvikligen till en förändring i det andra (Kropotkin 1908: 54). Man kan inte avskaffa det ena systemet utan att samtidigt ta bort det andra. Igår var det feodalism och monarki som var symbiotiska, idag är det kapitalism och det moderna statsskicket. Hela detta betraktelsesätt är i viss mån holistiskt, där olika delar av samhället anses hänga intimt samman.

Enligt Kropotkin var en av de strömningar som förberedde den franska revolutionen borgarklassens nya idéer om staternas politiska förnyelse. Upprättande av en centraliserad statsapparat innebar enligt Kropotkin proklamerandet av fullständig näringsfrihet, där fria händer skulle ges till industrialisterna att utnyttja naturresurser och arbetarna (Kropotkin 1925: 8–20). Innan första världskriget menade Kropotkin att det moderna kriget handlar om rivalitet om handelsmarknader och rätt att exploatera industriellt mindre utvecklade länder (Kropotkin 1918: 70). Till mångas förvåning tog dock Kropotkin ställning för de allierade i första världskriget, vilket ledde till isolering från hans anarkistiska meningsfränder som tog avstånd från kriget (Woodcock 1993: 179–182; Miller 1976: 225–232). Kropotkins huvudargument var inte baserat på en analys av de krigförande ländernas ekonomiska position i det internationella systemet, utan på att den tyska kulturen och militarismen hotade den latinska civilisationen med dess ideal om frihet och jämlikhet. En sådan analys tillämpar de facto ett historieidealistiskt perspektiv på politikens område.

En skillnad mot Marx är att Kropotkin anser att varken den moderna staten eller kapitalismen har spelat någon progressiv roll i historien. De har inte nödvändiggjorts av samhällets materiella behov, av produktivkrafternas eller arbetsdelningens utveckling. De är istället artificiella, parasitära inslag som från början påtvingats från ovan (Kropotkin 1978: 193). Vi får ett slags exogen, kontextuell förklaring av stat och kapitalism, som ett komplement till den endogena, statiska, funktionalistiska förklaringen av socialiteten.

Enligt Kropotkin har de lidanden arbetarklassen måst gå igenom under den industriella revolutionen "varit helt onödiga och endast tjänat fåtalets tillfälliga intressen och på intet sätt nationens" (Kropotkin 1980: 148).

Uppkomsten av den centraliserade staten förlägger Kropotkin först till 1500-talet, då en allians av adelsmän, präster, köpmän, soldater och kungar hade lyckats besegra de medeltida kommunerna. Bland de sistnämnda var det just inbördes-hjälp som hade varit det dominerande inslaget (Kropotkin 1978: 123, 171). Kropotkin idealiserar skråsystemet (Kropotkin 1978: 117, 131), och menar att det var under medeltiden som den teknologiska och kulturella grundvalen lades för den senare industriella revolutionen, som bara fortsatte den utveckling som påbörjats (Kropotkin 1978: 143).

De medeltida kommunerna förlorade mot den centraliserade statsmakten

på grund av "ödesdigra fel". Med "så mycket förlitande på överheten hade massorna slutat lita på sig själva" (Kropotkin 1978: 148). Kropotkin vill förklara kapitalismens uppkomst med spridning av "statens idé", att kyrkan och det juridiska systemet lyckades dupera massorna (Kropotkin 1978: 147).

Men vilka omständigheter var det som gjorde att kapitalismen och den centraliserade staten segrade? Min analys är att Kropotkins överhistoriska biologiska determinism har svårt att svara på detta och att den kontext han talar om i sig är en kontextlös tautologi. Moralen har ytterst en materiell grundval, i biologin, men sett ur en historisk synvinkel får den ingen annan grundval än sig själv. I sista hand beror allt på rena tillfälligheter och på vad som händer i enskilda människors huvuden. Både det sociala och det asociala förmedlas också genom idéer, den förra genom upplysning och den senare genom dupering. Det är ytterst den logiska konsekvensen i Kropotkins resonemang.

Inte ens kommunismen som institution är enligt Kropotkin en garanti för friheten. Den är i stånd att anta alla slags former. Klostret är exempel på en auktoritär kommunism. Istället är det "de idéer om den individuella friheten, vilka man medför i associationen, som bestämmer dess mer eller mindre fria karaktär". Staten är tvunget hierarkisk och auktoritär, annars upphör den att vara stat. Det ligger i "statens idé". Och det är "idén om staten", "människors statliga uppfostran" som "står som ett permanent hot mot all frihet" (Kropotkin 1983: 29–33).

Kropotkin är också kritisk till den extrema arbetsdelningen i det moderna samhället, speciellt mellan fysiskt och mentalt arbete. Den bidrar till omänskliga förhållanden, att människans kreativitet och behov av sammanhang förkvävs. Enligt Kropotkin har den tilltagande specialiseringen i världen lett till industrikriser samt ekonomisk och kulturell misär. Han är kritisk till Adam Smiths tanke om de positiva effekterna av allt större uppdelning av arbetsuppgifter (Kropotkin 1908: 237–240).

Kropotkin polemiserar mot dem som anser att stora enheter inom industrin skulle innebära en höjning av effektiviteten, till exempel mot Marx som i kapitalkoncentrationen såg en "naturlagens ödesbestämmdhet". Att påstå att småindustrierna är dömda att försvinna är en förhastad slutsats. Storindustrins fördel framför småindustrins ligger inte i den tekniskt överlägsna organisationen utan i att den har lättare att sälja de färdiga produkterna och köpa råvarorna och att den kan undvika mellanhänder. Men så fort marknaden underställs det stora flertalet försvinner storindustrins fördel (Kropotkin 1980: 145–160; Kropotkin 1908: 241–253).

Detta är också ett argument för ett anarkistiskt samhälle, att produktionen organiseras lokalt, där grundstenen utgörs av den lokala kommunen. Varje distrikt kommer då att vara mer eller mindre självförsörjande. De lokala enheterna kan bilda frivilliga federationer på högre nivå för att lösa vissa gemensamma problem utan att för den skulle behöva någon "plan uppifrån". Här

måste Kropotkin visa hur industrin kan splittras upp i mindre komponenter, utan att den för den skull skulle bli mindre effektiv, vilket är något problematiskt. Kropotkins lösning på detta dilemma är att betona att industriella framsteg huvudsakligen beror på goda kommunikationer och inbördes hjälp (Kropotkin 1978: 193).

Polemiken mot att storindustrins, kapitalismens och den moderna statens framväxt kunde innebära framsteg är ett tydligt exempel på Kropotkins överhistoriska angreppssätt, där historien inte analyseras på sina egna villkor. En kritik har förts fram mot hans analys av medeltiden, till exempel att han skapade ett slags artificiell motsättning mellan regional autonomi och centralstaten (Miller 1976: 187).

Sammanfattande diskussion

I vilken utsträckning lyckas Kropotkin skapa en syntes mellan evolutionsläran, samhällsteori och historievetenskaperna? Hur ser han på förhållandet mellan idéer och materiella förhållanden?

Kropotkin är en konsekvent materialist i sin syn på den mänskliga naturen. Hans naturalism uttrycker ett slags holistisk biologisk determinism. Kropotkins viktigaste bidrag till den politiska ekonomin är att visa på att förekomsten av institutioner kan förklaras endogent. Liksom många tidigare samhällsteoretiker såsom Adam Smith menar Kropotkin att det inte går att tänka sig ett mänskligt samhälle utan institutioner. Jämfört med tidigare samhällstänkare visar Kropotkin hur institutioners existens kan spåras till tiden före människan. I grunden har en strikt metodologisk individualism svårt att förklara institutioners existens (Hodgson 2007). Istället tvingas metodologiska individualister ofta tillämpa en exogen förklaringsmodell. Enligt Kropotkin behövs dock inte ett fiktivt socialt kontrakt mellan egoistiska nytto-maximerande individer eller ett kategoriskt imperativ som formulerats av det rena förnuftet för att förklara institutioners existens. En omtolkning av evolutionsläran, där gruppselektion erkänns som en viktig evolutionär mekanism vid sidan av selektion på individ- eller gennivå, är nödvändigt om vi överhuvudtaget ska kunna förstå hur det mänskliga samhället har uppkommit.

Kropotkins kunskapssyn är materialistisk/realistisk. Han argumenterar mycket konsekvent för att naturvetenskapliga metoder också bör tillämpas i studier av människan. Han tar avstånd från metafysiska principer som påtvingas verkligheten. Kropotkin vill också förankra sina politiska ståndpunkter, inte minst sin plädering för ett anarko-kommunistiskt samhälle, på en vetenskaplig grund. Kropotkin är anhängare av den induktiva-deduktiva metoden, som bygger på ett slags teorifri insamling av säkra, entydiga fakta, som man sedan deducerar olika lagar från. Verkligheten antas i grunden vara logisk, vilket gör att den kan förklaras på ett logiskt sätt. Anhängare av staten

och individualism avfärdas som ovetenskapliga. Han har en stark tilltro till att en förutsättningslös naturvetenskaplig metod applicerad på samhället ger stöd för anarkokommunism. Problemet med att som Kropotkin anse sin egen empiriska observation exakt och förutsättningslös är att han på så sätt blir omedveten om de implicita antaganden han trots allt gör. Liksom många liberala och marxistiska tänkare som han kritiserar låter han sig själv delvis styras av sin ideologi i sina vetenskapliga undersökningar, exempelvis när det gäller vilka fakta som lyfts fram.

Kropotkins historieuppfattning kan inte betraktas som historiematerialistisk, utan som en form av historisk idealism, då han ser idéer som den huvudsakliga drivkraften bakom samhällsutvecklingen. Då dessa idéer ytterst reduceras till den biologiska nivån blir hans historieuppfattning överhistorisk, där historien inte studeras på sina egna villkor. Den är dock inte ahistorisk då han vill belägga sina påståenden med hjälp av historien.

Kropotkins biologiska determinism gör att han ser relationen mellan natur och samhälle på ett statiskt sätt där deskriptiva utsagor likställs med normativa. Inbördes hjälp är alltid bättre för en art än inbördes kamp. Min analys är att det är detta som gör att Kropotkin inte klarar av att ge en materialistisk förklaring till många historiska fenomen, såsom kapitalismens och statens uppkomst och fortsatta existens. Enligt Kropotkin har inte kapitalismen och staten spelat en funktionell roll för samhället. De har tvärtom hindrat utveckling. Medan det sociala för Kropotkin är något endogent, som förklaras av hans modell, är det asociala något exogent, som måste förklaras av något annat. Det är det exogena som rubbar balansen i samhället, som skapar dysfunktioner. Den statslösa kommunismen är enligt Kropotkin det optimala systemet för alla samhällen, något som exempelvis Marx inte höll med om. Men huruvida det sociala eller asociala gör sig gällande beror på rena tillfälligheter. Istället hemfaller Kropotkin på det konkreta historiska planet åt en historisk idealism. Ytterst förklarar Kropotkin konkreta historiska händelser med de idéer aktörerna för tillfället har. Men varför vissa idéer blir dominerande under vissa historiska perioder men inte under andra ligger utanför hans modell. Idéerna ges därmed grund i sig själva, vilket tangerar en typ av metafysik som Kropotkin själv kritiserar.

Kapitalismens uppkomst förklarar Kropotkin exempelvis med spridningen av "statens idé". Medan exempelvis Marx såg historisk progression framför allt som teknologins utveckling verkar Kropotkin se den främst som moralisk utveckling, vilket tangerar ett normativt synsätt. Drivkrafterna bakom mer kortsiktig historisk förändring lokaliserar Kropotkin till relationen mellan individ och samhälle, som ses i sin isolering från människans relation till naturen. Subjektet lämnas därmed i ett vakuum.

Uppsplittningen i två teorier, biologisk determinism och historisk idealism, ett slags objektiva synsätt på naturen och ett normativt på den mänskliga

kulturen, är i linje med den filosofiska dualismens åtskillnad mellan natur och kultur som två helt separerade analysområden. Trots att Kropotkin strävar efter att överkomma denna dualism (Kropotkin 1924: 177; Kropotkin 1914: 42), fastnar han i den själv på historiens område.

Kropotkin företräder en etisk naturalism, där moral reduceras till människans biologi och kan bestämmas med hjälp av naturvetenskapliga metoder, även om det enligt honom finns en större komplexitet än den som utilister antar. Samhällets intresse och respekten för andra individers frihet likställs med "det goda" och moraliska. Individens självhävdelse på andras bekostnad likställs med "det onda" och omoraliska. En sådan identifiering är en konsekvens av Kropotkins determinism och reduktionism. Kampen mellan det onda och det goda pågår ständigt. Historiens mönster består då i en rörelse mellan två poler, det auktoritära och det frihetliga samhället. Långsiktigt sker det dock en progression, genom att inbördes hjälp är den faktor som har övertaget.

Kropotkin verkade i en tid då positivistiska idéer kan sägas ha dominerat vetenskapen. Inom naturvetenskapen hyste man fortfarande uppfattningen att det åtminstone teoretiskt sett var möjligt att beskriva världen på ett entydigt och förutsägbart sätt utifrån objektiva fakta som talade för sig själva (Beed 1991: 461). Kropotkin är, liksom många positivisterna, inte särskilt förtjust i den filosofi som använder en svår genomtränglig och abstrakt terminologi, som han menar bara är metafysisk och verklighetsfrånvärd. Spänningen mellan determinism och reduktionism å ena sidan och subjektivism och historisk idealism å den andra sidan hos Kropotkin kan delvis förklaras av ett balanserande mellan naturvetenskapens reduktionistiska materialism och anarkismens idealism. Kropotkin var naturvetenskapsman innan han blev anarkist, vilket präglar hans resonemang att rättfärdiga sina ideologiska ståndpunkter. Hans historiska idealism är dock mer i linje med anarkismens allmänna tendens åt utopism och subjektivism.

Att djurlivet är mer komplext än egennyttig maximering på individnivå har stått klart för dem som studerat det ingående, till exempel Darwin själv. Mot den bakgrunden blir den historiska anomalin inte Kropotkin, utan den individualistiska varianten av darwinismen (och senare sociobiologin) som sinnebilderna av försöken att skapa en syntes mellan biologi och samhällsvetenskap. Inom evolutionsbiologin finns fortfarande en skepsis mot icke-släktbaserad gruppselektion som evolutionär mekanism, trots empiriska exempel som visar på att sådan förekommer. Även om Kropotkins syn, att på lång sikt är inbördes hjälp den huvudsakliga utvecklingsfaktorn, kan verka ensidig, är synen att sociala fenomen endast kan förklaras med individuell nyttomaximering lika ensidig. Varför har den individualistiska uttolkningen av evolutionsläran dominerat, medan Kropotkin i stort sett är okänd, inte minst som politisk ekonom? Det kan antagligen inte förklaras enbart av en inomvetenskaplig popperiansk utveckling (Mirowski 1984: 361–363), utan bör även relateras till det specifika

ekonomiska system som växte fram samtidigt som evolutionsläran, kapitalismen, och den politiska legitimering som den individualistiska tolkningen av darwinismen till synes gav detta system. Inom historievetenskaperna har det samtidigt funnits en skepsis till att anamma ett naturvetenskapligt betraktelsesätt, vilket bidragit till en stark idealistisk slagsida, där politisk historia setts som mer central än ekonomisk och social historia. Kropotkin visar dock att en syntes mellan vetenskaper som studerar naturen respektive människan inte behöver innebära ett anammande av ett anti-socialt betraktelsesätt.

Dualismen mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap/humaniora är otillfredsställande, men att överbrygga den är också problematiskt. Kropotkin är ett tydligt exempel på det tveksamma med att försöka reducera samhälls- och historieteori till biologi, även om man gör upp med idén om egoismen som den enda drivkraften bakom evolutionär förändring. Han får själv svårt att förklara varför historiens utveckling blir annorlunda än det som enligt honom determineras av den mänskliga naturen. Historien behöver studeras på sina egna villkor. Som Janken Myrdal skriver i sin bok *Spelets regler i vetenskapens hantverk* behöver de två kulturerna inom naturvetenskap och samhällsvetenskap/humaniora närma sig varandra, men också förbli olika (Myrdal 2009: 13).

Litteraturförteckning

- Adams, Ian & R. W. Dyson, 2003. *Fifty major political thinkers*. London: Routledge.
- Barnard, Alan, 2004. "Mutual Aid and the Foraging Mode of Thought: Re-reading Kropotkin on the Khoisan", *Social Evolution & History* 3, 3-21.
- Bakunin, Michail, 1977. *Gud och staten*. Stockholm: Federativs.
- Beed, Clive, 1991. "Philosophy of Science and Contemporary Economics: An Overview", *Journal of Post Keynesian Economics* 13, s. 459-494.
- Brezis, Elise S. & Warren Young, 2003. "The new views on demographic transition: a reassessment of Malthus's and Marx's approach to population", *The European Journal of the History of Economic Thought* 10, s. 25-45.
- Cahm, Caroline, 1989. *Kropotkin and the rise of revolutionary anarchism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Claeys, Gregory, 1986. "'Individualism,' 'Socialism,' and 'Social Science': Further Notes on a Process of Conceptual Formation, 1800-1850", *Journal of the History of Ideas* 47, s. 81-93.
- Clark, Gregory, 2007. *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Crowder, George, 1991. *Classical anarchism: the political thought of Godwin, Proudhon, Bakunin and Kropotkin*. Oxford: Clarendon Press.
- Darwin, Charles, 1871. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, vol. 1. London: John Murray.
- Darwin, Charles, 1996. *On the Origin of Species*. Oxford och New York: Oxford University Press.
- Dawkins, Richard, 1976. *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.
- Descartes, René, 1993. *Meditations on first philosophy*. London: Routledge.
- Glassman, Michael, 2000. "Mutual Aid Theory and Human Development: Sociability as Primary", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30, s. 391-412.

- Hamilton, William Donald, 1964. "The genetical evolution of social behavior I", *Journal of Theoretical Biology* 7, s. 1-16.
- Hamlyn, David, 1995. *Filosofins historia*. Stockholm: Thales.
- Hobbes, Thomas, 1909. *Leviathan*. London: Oxford University Press.
- Hodgson, Geoffrey, 2004. "Social Darwinism in Anglophone Academic Journals", *Journal of Historical Sociology* 17, s. 428-463.
- Hodgson, Geoffrey, 2007. "Meanings of methodological individualism", *The European Journal of the History of Economic Thought* 14, s. 211-226.
- Huxley, Thomas, 1888. "The Struggle for Existence in Human Society", tillgänglig på <<http://alepho.clarku.edu/huxley/CE9/Str.html>>, citerad 20/4 2011.
- Ivanova, Tatiana K. & Vyacheslav A. Markin, 2008. "Piotr Alekseevich Kropotkin and his monograph Researches on the glacial period (1876)", *Geological Society Special Publications* 301, 117-128
- Kinna, Ruth 2007. "Fields of Vision: Kropotkin and Revolutionary Change", *SubStance* 36, s. 67-86.
- Kropotkin, Pjotr, 1908. *Eröfringen av brödet*. Stockholm: Björck & Börjesson.
- Kropotkin, Pjotr, 1914. *Anarkism och modern vetenskap*. Stockholm: Axel Holmströms förlag.
- Kropotkin, Pjotr, 1915. *En upprorsmans ord*, andra delen. Stockholm: Ungsocialistiska partiets förlag.
- Kropotkin, Pjotr, 1918. *Den moderna staten*. Stockholm: Ungsocialistiska partiets förlag.
- Kropotkin, Pjotr, 1924. *Ethics: origin and development*. London, Calcutta, & Sydney: George G. Harrap and Co.
- Kropotkin, Pjotr, 1925-1926. *Franska revolutionen 1789-1793*, del I och II. Stockholm: Brand.
- Kropotkin, Pjotr, 1970. *En anarkists minnen*. Helsingborg: Bokfrämjandet.
- Kropotkin, Pjotr, 1978. *Inbördes hjälp*. Stockholm: Federativs.
- Kropotkin, Pjotr, 1980. Åkrar, fabriker och verkstäder i morgondagens samhälle. Helsingborg: Wahlström och Widstrand.
- Kropotkin, Pjotr, 1983. *Anarkism och kommunism*. Norberg: Non Plus Ultra.
- Kropotkin, Pjotr, 1995. *Evolution and Environment*. Montreal: Black Rose Books.
- Kropotkin, Pjotr, 2004. *Anarkismens moral*. Tragus förlag.
- Laffont, Jean-Jacques, 1975. "Macroeconomic Constraints, Economic Efficiency and Ethics: An Introduction to Kantian Economics", *Economica* 42, s. 430-437.
- Leigh, Jr., Egbert G., 2010. "The group selection controversy", *Journal of Evolutionary Biology* 23, s. 6-19.
- Lundberg, Erik, 2003. *Kropotkin – och kampen mot kriget*. Skellefteå: Ord & visor.
- Malthus, Thomas, 1985. *An essay on the principle of population and a summary view of the principle of population*. Harmondsworth.
- Maddison, Angus, 2007. *Contours of the World Economy 1-2030: Essays in Macroeconomic History*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, Karl, 1970. *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Stockholm: Arbetarkulturs förlag.
- Marx, Karl, 1981. *Filosofins elände: svar på Proudhons "Eländets filosofi"*. Göteborg: Proletärkultur.
- Miller, David, 1984. *Anarchism*. London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Miller, Martin, 1976. *Kropotkin*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mirowski, Philip, 1984. "Physics and the 'marginalist revolution'", *Cambridge Journal of Economics* 8, s. 361-379.
- Morland, David, 1997. *Demanding the impossible?: Human nature and politics in nineteenth-century social anarchism*. London: Cassel.
- Myrdal, Jan, 2009. *Spelets regler i vetenskapens hantverk: om humanvetenskap och naturvetenskap*. Stockholm: Natur & kultur.

- Okasha, Samir, 2006. *Evolution and Levels of Selection*. Oxford: Clarendon Press.
- Proudhon, Pierre Joseph, 1970. *What is Property? An Inquiry into the Principle of Right and of Government*. New York: Dover.
- Purchase, Graham, 2003. *Peter Kropotkin, Ecologist, Philosopher and Revolutionary*. Sydney. Opublicerad doktorsavhandling, tillgänglig på http://archive.thenuclearsummer.com/print/purchase_kropotkin.pdf, citerad 20/7 2011.
- Sahlins, Marshall, 1976. *The use and abuse of biology: an anthropological critique of sociobiology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Smith, Adam, 2005. *The Theory of Moral Sentiments*. Meta Libri.
- The History of Economic Thought Website*, tillgänglig på <<http://www.newschool.edu/nssr/het/>>, citerad 4/4 2011.
- Todes, Daniel, 1989. *Darwin without Malthus: the struggle for existence in Russian evolutionary thought*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Wade, Michael J., 1977. "An experimental study of group selection", *Evolution* 31, s. 134-153.
- Weber, Max, 1978. *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.
- Wilde, Lawrence, 1989. *Marx and contradiction*. Nottingham: Avebury.
- Wilson, David S. & Edward O. Wilson, 2008. "Evolution for the good of the group", *American Scientist* 96, s. 380-389.
- Wilson, Edward O., 1975. *Sociobiology: the new synthesis*. Cambridge Massachusetts: Belknap.
- Wilson, Edward O., 2005. "Kin Selection as the Key to Altruism: its Rise and Fall", *Social Research* 72, s. 1-8.
- Woodcock, George, 1993. *Anarkismen: omstörtande nihilism eller fredlig idealism?*, andra upplagan. Stockholm: Prisma Magnum.
- Jan Luiten van Zanden, 2001. "Early modern economic growth: a survey of the European economy, 1500-1800", s. 67-84 i Maarten Prak (red.), *Early Modern Capitalism: Economic and Social Change in Europe 1400-1800*. London: Routledge.

Statsvetenskapliga förbundet

Förbundsredaktör: Magnus Erlandsson

Förbundsredaktören har ordet

Det har säkert inte undgått någon – med intresse för en eventuell koppling mellan resurser och kvalitet – att ett särskilt avsnitt i de senaste statsbudgeterna vikts åt högre ersättning till humaniora och samhällsvetenskap. De sammanlagt 800 miljoner kronor som dessa utbildningsområden förstärkts med, från 2011 till 2013 – med effekten att ersättningsbeloppet per helårsstudent stigit med cirka 30 procent jämfört med 2011 – ses av regeringen som ett svar på senare års utveckling, där ”den lärarledda tiden har minskat parallellt med att studentgrupperna har ökat”¹.

Bland annat får Malmö högskola i denna så kallade kvalitetssatsning drygt 23 miljoner kronor, Linnéuniversitetet knappt 30 miljoner kronor och Stockholms universitet nära 90 miljoner kronor. Tuffa lokala budgetförhandlingar kan säkert påverka i vilken utsträckning som regeringens kvalitetssatsning verkligen betyder fler timmar med lärare för varje elev. Men regeringens öronmärkta peng bör vara ett mycket gott argument för landets alla statsvetenskapliga institutioner att ha med sig in i styrelserummen. (I budgeten är regeringen nära på övertydlig – satsningen ska stärka kvaliteten, inte läggas på andra poster eller kompensera för andra eventuella ekonomiska bortfall.)

OSÄKER FRAMTID

Samtidigt pressas lärosätena av insikten om att ungdomskullarna och därmed statsanslaget krymper under kommande år. Eftersom de ekonomiska konsekvenserna av det

minskade utbildningsuppdraget är svåra att överblicka, har några högskolor och universitet redan (och återigen) infört stopp för tillsvidareanställningar, gällande all personal, även lärare.²

Som en försiktighetsåtgärd må stoppet vara motiverat, inför risken att annars stå övertaliga.³ Men hur möter och förebygger man egentligen bäst hotet om minskad efterfrågan på utbildning och reducerade anslag från statsmakterna?

Den här texten kommer att kasta fram några offensiva förslag på hur vi får fler av dem som söker sig till högre utbildning att välja just statsvetenskap – och hur några av de ungdomar som (eventuellt) uteblir kan ersättas med betalande privata och offentliga tjänstemän mitt i karriären!

FLER TIMMAR GER NÖJDARE STUDENTER

Högskolan Kristianstad lockade för ett par år sedan lärarstudenter med orden ”minst nio timmar lärarledd tid per vecka”, vilket väl placerar dem i ett slags inofficiellt vinnarbås i samhällsvetarligan. Men för en gymnasieelev och potentiell student måste det ändå låta som rena semestern. Enligt en undersökning av Lunds universitets studentkårer hade studenter som i Lund läste etnologi eller ekonomisk historia färre än tre timmar i veckan med lärare, att jämföra med de minst tretton lärarledda timmar i veckan som

2 Malmö högskola (2012), *Oklar framtid leder till anställningsstopp*, webbartikel, 15 november 2012 (<http://www.mah.se/Nyheter/Nyheter-2012/Oklar-ekonomi-bidrar-till-anstallningsstopp>)

3 Kritiker menar dock att det är fel att som regeringen planera högskolornas dimensionering genom att räkna antalet 20-åringar. Se till exempel Universitetsläraren, 2/2012: ”Den demografiska utvecklingen hotar inte lärosätenas framtid.”

1 Prop 2012/13:1, Utgiftsområde 16, sid 77.

erbjöds studenter vid Lunds tekniska högskola.⁴ Den typiska statsvetarstudenten befinner sig förmodligen någonstans i botten av denna lite dystra lista, med mellan fyra och i bästa fall sex timmars undervisning per vecka.

Men regeringen, som sagt, har i budgetpropositionen varit tydlig. Andemeningen i kvalitetssatsningen är bland annat att ”de som läser statsvetenskap ska få möta sina lärare oftare!”. Den 30-procentiga anslagsökningen, om den översattes till timmar (allt annat lika), skulle med lite kreativ matematik flytta upp spannet till mellan sex och åtta timmar i veckan. Låt säga att det gjordes till en målsättning för landets statsvetenskapliga institutioner – så har vi ett första recept för att locka fler till statsvetenskapen.

- 6-8 timmars lärarledd undervisning per vecka!

KVALITET – ETT FÖRSÄLJNINGSGRÄNSÄRUMENT

Man kan tycka vad man vill om Högskoleverkets utvärdering, men hur orättvis stämpeln ”bristande kvalitet” än kan upplevas måste förstås institutionerna göra allt som står i deras makt för att tvätta bort den – enklast genom att förtjäna ett högre betyg vid den uppföljande granskningen (lejonparten av blivande studenter tar knappast del av den kritik som riktats mot utvärderingens metod och resultat). Och de lärosäten som belönats med högsta betyg bör nu både anstränga sig för att säkra kvaliteten och bistå sina mindre lyckade disciplinkollegor med råd och tips. Alla tjänar på om statsvetenskap som ämne på ett positivt sätt utmärker sig i jämförelser.

- Mycket hög kvalitet på landets samtliga statsvetenskapliga utbildningar!

MARKNADSFÖRING UNDERSKATTAD

En snabb, högst ovetenskaplig undersökning ger vid handen att många av landets statsvetenskapliga institutioner kan öka sin

attraktionskraft bara genom att på sina webbplatsers förstasidor presentera sig bättre, snyggare, intressantare – ur perspektivet hos en student som söker både ett spännande ämne och ett givande framtida arbetsliv. Jag vill helst inte trampa någon på tårna, men ta en titt på hemsidorna för ämnet i Lund, Örebro, Halmstad och Högskolan Dalarna så förstår ni vad jag menar.

Göteborg har en stilren hemsida, men viker mest skärmlats åt att framhålla sig själv som väldigt framgångsrik, och lite plats – åtminstone på förstasidan – åt varför man överhuvudtaget ska läsa statsvetenskap (och inte bara de många artiklar och böcker som institutionens forskare publicerar). Uppsala inleder med att lyfta fram sina 400 års erfarenhet av forskning och undervisning i statsvetenskap, vilket väl knappast vore en PR-strategs första förslag på en säljande text.

Varför tycks så många rikta sig mot bibliometriskt intresserade granskare eller potentiella forskare? Och så få direkt till studenten som surfar efter en utbildning? Varför inte istället inleda med allt man kan fördjupa sig i – eller bli efter några terminer statsvetenskap: riksdagsledamot, statsminister, lobbyist, omvärldsanalytiker, utredare, journalist, kommunikatör, kvalificerad tjänsteman i stat, kommun, landsting som snart skriker efter nya, kompetenta medarbetare?

Och vad med alla andra kanaler, så som alumni, annonser, twitter, bilagor och broschyrer? Nog borde statsvetenskapen, som ju i sitt ämne rymmer experter på politisk kommunikation, påverkan, beslutsteori och värderingsförskjutningar, kunna bli bättre på att locka och fånga lite vilna studenter.

- Låt de statsvetenskapliga institutionernas hemsidor bli vassare vapen i konkurrensen om studenter! Och utveckla gamla och nya kanaler för att sprida insikten om att statsvetenskapen är ett ämne för alla som vill jobba med alla typer av samhällsfrågor!

SAMVERKAN EN VÄG TILL ANSTÄLLNING

En studierektor som envisas med att säga att

4 Lundagård (2007), *Minst lärtid för humanister*, webbartikel, 19 november 2007 (<http://lundagard.se/2007/11/19/minst-lartid-for-humanister/>)

”utbildningens syfte är att vara forskarförberedande” skrämmer bort 25 av 27 (och borde skrämra ännu fler, med tanke på hur den internakademiska arbetsmarknaden för forskare ser ut). Till en ökad attraktionskraft hör därför också att samverka med och undersöka behovet hos möjliga arbetsgivare utanför akademien – och tydligt visa att, och hur, man gör det, gärna med institutionaliserad medverkan från studenterna.

Vi är många som fnyst åt Bologna-processens krav på anställningsbarhet, men ingen student vill lämna sin utbildning och vara lika osäker som en forskare på vad man egentligen har lärt sig under resan. Varje kursplan borde innehålla något mål och moment där just den framtida yrkeskompetensen slipades.

- Bygg i samverkan nätverk med praktiker och arbetsgivare för att berika och utveckla undervisning och forskning – och för att öka studenternas möjlighet till anställning!

Det finns förstas många ytterligare recept att lägga till listan för dem som liksom jag tror att den demografiska nedgången ska mötas med en offensiv. Men 1) fler timmar, 2) högre kvalitet, 3) tuffare marknadsföring och 4) intensifierad samverkan bör vara en del av strategin.

Det finns även ett helt annat sätt att kompensera för ett eventuellt sviktande studentunderlag – genom uppdragsutbildning (men som förstas också kan byggas upp med hjälp av recepten här).

ATT TÄNKA NYTT ÄR STORT

En marknad som länge varit öppen för universitet och högskolor – men som ännu är långt ifrån inmutad eller mättad – är den som ges av möjligheten att sälja uppdragsutbildning till privata och offentliga organisationer. Det heter visserligen i förordning (2002:760) om uppdragsutbildning vid universitet och högskolor att högskola får bedriva uppdragsutbildning ”bara om den knyter an till sådan högskoleutbildning på grundnivå eller avancerad nivå som högskolan har examensrätt för”, liksom att inte den inte får ha

”negativ inverkan på den högskoleutbildning som ... högskolan skall bedriva” – och därtill kommer förstas de hopplösa OH-påslag som alla högskolor och universitet har att brottas med och som knuffar priset uppåt. Men förordningarna som reglerar uppdragsutbildning får nog sägas vara av ”tillåtande” karaktär. Regelverket reser i praktiken inga hinder mot att bedriva uppdragsutbildning på de fält, på det sätt, och i den omfattning man önskar.

När det gäller de avgifter man har rätt att ta ut för sin uppdragsutbildning heter det i avgiftsförordning (1992:191) att ”myndighetens avgifter beräknas så att de helt täcker verksamhetens kostnader (full kostnadstäckning)”. (Förordningen föreskriver även att om det ackumulerade överskottet uppgår till mer än 10 procent av den avgiftsbelagda verksamhetens omsättning under räkenskapsåret, ”ska myndigheten lämna ett förslag till regeringen om hur hela överskottet ska disponeras”⁵.)

RESAN MOT NYA UPPDRAG

Men hur få uppdrag? Ja, vissa fakulteter och institutioner har en tacksam sits i det att regeringens satsningar på olika sektorer kan mynna ut i rena beställningar från landets myndigheter, utan att institutionen gjort några särskilda ansträngningar för att få ett uppdrag. För de allra flesta är det dock rimligen inte en god ”strategi” att sitta och vänta på att en förfrågan – från myndigheter, kommun, region, företag eller annan institution vid ens egen högskola – ska dyka upp. Knappast heller att ensamma på kammaren försöka gissa sig fram till möjliga behov hos möjliga

5 Oftast, när man frågar finansministern, vill de ha tillbaka överskott och själva bestämma hur pengarna ska användas. Riksrevisionen kritiserade för några år sedan, i skarpa ordalag, Karlstads universitets sätt att generera, handskas med och dölja överskott i samband med uppdragsutbildningar. (Se Riksrevisionen, 2006, *Karlstads universitets årsredovisning 2005*, revisionsrapport 2006-04-12).

kunder, eller att titta på vad man redan har i kursväg och ur detta plocka samman en som vad man hoppas blir attraktiv utbildning för en viss kategori yrkesverksamma.

SAMVERKAN – IGEN

Nej, också här slår jag ett slag för samverkan. En sådan process kan börja med ett enda möte, två personer emellan, en uppdragsgivare, en uppdragstagare, om å ena sidan den betalande organisationens brister, kunskapsluckor, problem och framtida utmaningar, å andra sidan möjliga utbildningsinsatser för att försöka lösa problemen och möta utmaningarna. I bästa fall pågår hos uppdragstagaren redan relevant forskning och undervisning som utbildningen kan byggas på och anknyta till.

Ungefär så här, men på en nationell skala, jobbar många utbildnings- och konferenskonsulter gentemot offentlig och privat sektor. Genom enkäter och telefonintervjuer skapar man sig en bild av vad handläggare, utredare, mellanchefer, chefer eller andra yrkeskategorier uppfattar som individuella eller organisatoriska brister, och så sätter man samman ett program på två dagar, som lockar 100 personer från olika delar av landet, och som betalar 7-8000 kr plus moms för att få vara med. En statsvetenskaplig institution har kanske högre ambitioner än ett tvådagarsprogram, men principen för en matchning mellan utbud och efterfrågan bör vara den samma.

Samverkan är alltså melodin för att hålla koll på – eller skapa – efterfrågan! Sen kan förstås uppdragsutbildningen i sig också ha en viktig funktion i att generera nya samarbeten och kontaktytor för forskning och utbildning.⁶

Låter det konstigt? Sälja utbildning? Det är nog bara att vänja sig, säger jag. Och om

6 Göteborgs universitet (2011), *Förstärkt organisation för ökad uppdragsutbildning vid Göteborgs universitet*, bilaga 4

du plockar fram entreprenören i dig – så blir åtminstone Jan Björklund glad.

TACK OCH HEJ FRÅN FÖRBUNDSREDAKTÖREN

Det här var min sista krönika. Det har blivit ganska många sådana under mina tre år som förbundsredaktör (fin titel, förresten), eftersom alla ni som skulle ha bidragit här till förbundssidornas ”diskussion om svensk statsvetenskap och dess utövare, gärna med relevans för dem utanför professionen” (så löd min programförklaring och uppmaning för nu tre år sedan), ja, ni har visserligen gjort just precis det – men i många andra fora! Därtill har ni haft fullt upp med att twittra, publicera er på DN Debatt, tala inför parlamentariker, försöka få in artiklar i internationella tidskrifter, skriva ansökningar, gå på möten, föreläsa, rätta tentor, planera undervisning, nervöst kika igenom resultatet av kursutvärderingar, fika, flirta lita med kollegan, åka på konferenser i Bryssel, nätverka, städa skrivbordet, vara med i radio och tv, scrolla i kommentatorsfälten och svära över att projektorn i aulan inte funkar. Ni har här och nu min förlåtelse – för att ni också inte levererade texter till förbundssidorna.

Magnus Erlandsson

RAPPORTER FRÅN ARBETSGRUPPERNA VID STATSVESENSKAPLIGA FÖRBUNDETS ÅRSMÖTE I VÄXJÖ 2012

Demokratisering – från kommunismens fall till den arabiska våren

Arbetsgruppen *Demokratisering – från kommunismens fall till den arabiska våren* avsåg främja forskning om demokratiseringsprocesser. För omkring 20 år sedan såg världen Sovjetunionen falla sönder. Händelsen var kulmen på två decennier av demokratisering; ett fenomen som oftast summerats som den tredje vågen. Demokratiseringen innebar att åtminstone ett 70-tal länder från 1970-talets

mitt och framåt etablerade fria och rättvisa val samtidigt som flera andra länder såg begynnande liberaliseringsprocesser.

Samtidigt som världen sett ett historiskt högt antal demokratier så har senare års forskning visat på betydande utmaningar. Dessa utmaningar har bestått av att några demokratier återgått till auktoritärt styre, men framförallt av att andra stater uppvisat ett tillstånd av hybridisering, i demokratiska och auktoritära institutioner samt regimheterogenitet, i en komplex institutionell variation av demokratiska och diktatoriska institutioner.

Arbetsgruppen avsåg stimulera för forskning om det vägskäl som demokratin kan betecknas stå inför; vilka förutsättningar finns idag för att kommande decennier ska innebära processer av demokratins utbredning och fördjupning och inte en återkomst av auktoritära regimer med begränsade fri- och rättigheter.

Arbetsgruppen kom att präglas av intensiva och fruktbara diskussioner kring demokratifrämjande insatser, demokratibistånd och humanitära interventioner och dess inverkan på auktoritära regimer och samhällen, problematiken kring statsbyggnad och demokratiutveckling, institutionella förutsättningar hos demokratiska och auktoritära regimer samt variationen i förhållningssätt till demokrati hos nyetablerade demokratier. Samtidigt som den teoretiska utgångspunkten finns inom demokratiseringsforskningen hämtades empiriska studieobjekt i såväl Central- och Östeuropa, Afrika som Latinamerika.

Joakim Ekman och Martin Nilsson

Konkurrens och marknadsanpassning i offentlig förvaltning

I arbetsgruppen ingick totalt 17 personer (nio kvinnor och åtta män) från åtta lärosäten (Göteborg, Linköping, Lund, Mittuniversitetet, Uppsala, Stockholm, Umeå och Linnéuniversitetet). Tretton uppsatser presenterades

av såväl seniora forskare som doktorander. Arbetsgruppen var en fristående och öppen fortsättning på arbetsgruppen Förvaltning som business som hölls för första gången på årsmötet i Göteborg år 2010 och som sedan följdes upp i Umeå året därefter. Det är glädjande att se att arbetsgruppens tematik fortsätter att tilldra sig stort intresse och att arbetsgruppen lockar både nya deltagare och medverkande från tidigare år. Detta har bidragit till en god dynamik och en vital diskussionsatmosfär som präglat gruppens sammankomst i Växjö.

Uppsatserna behandlade både pågående forskning och idéer om kommande forsknings- och doktorandprojekt. Uppsatserna föll väl in i arbetsgruppens tematik och det fanns tydliga gemensamma nämnare som botten i ett forskningsintresse för att undersöka marknadsanpassning och konkurrens och vilka konsekvenser detta får för välfärdens kärnområden. Centrala begrepp var bland annat ansvarighet, kontraktering, medborgarskap och konkurrens och uppsatserna behandlade olika policyområden som äldreomsorg, skola, säkerhet och sjukförsäkring med mera. Ett framträdande tema som löpte över arbetsgruppsdiskussionerna var hur marknadsmässiga omvandlingar påverkat och påverkar välfärdsstatens funktion och distribution.

I anslutning till arbetsgruppen hölls även ett möte för forskarnätverket Förvaltning som business (finansierat av Riksbankens Jubileumsfond). Nätverket arbetar med att publicera en antologi och nätverksmötet dominerades av begreppsliga och analytiska frågor som syftade till att vidareutveckla en ram för hur och på vilket sätt vi kan kategorisera, fånga och förstå den spännande transformering och utveckling som de olika antologikapitlen studerar.

Helena Stensöta, Urban Strandberg och
Linda Rönnberg

Internationella relationer

Årets IR-grupp delades mellan ett antal uppsatser som ägnades åt regionala relationer i Asien och några som rörde mer generella frågeställningar inom området. Asien-sessionerna problematiserade främst relationen mellan den gamla regionala stormakten, Japan och den nya, Kina. Bl.a. återkom frågan om "kollektivt minne" och spelet kring de oförrätter som begicks under Andra världskriget, Japans oförmåga att skapa ett "Willy Brandt moment" och Kinas linje inför utsikten att oberoende av Japans agerande plocka inrikespolitiska poäng. Förståelsen för Kinas agerande i regionen var också en återkommande fråga – är det en revisionistisk aktör som försöker påskynda maktförskjutningen i regionen (och världen) eller en växande stormakt som agerar i samklang med den regionala utvecklingen. USA:s uttryckligen förstärkta roll var också en uttalad faktor som fick belysa de regionala problemkomplex vi diskuterade.

Den andra delen av arbetsgruppen ägnades åt en mer heterogen samling frågeställningar. En rörde förutsättningar för institutionell förändring av mellannationella organisationer, särskilt Förenta nationerna. En uppsats studerade utbredningen av det slentrianmässigt återopade fenomenet medialisering i staters utrikespolitik. Två uppsatser rörde specifika politiska händelser och de reaktioner de framkallade: en studie om symbolspråket efter händelserna i Norge den 22 juli, 2011 och en om användning av underrättelsematerial inför invasionen av Irak 2003.

Sammantaget visade spridningen av ämnen som dessa svenska, danska och japanska forskare (14 stycken från 12 institutioner) presenterade att IR-disciplinen vid förbundet sällan är förutsägbar, oftast drar till sig intressanta alster, och alltid innehåller spännande och konstruktiva diskussioner.

Fredrik Bynander och Kjell Engelbrekt

Jämförande politik

Arbetsgruppen i jämförande politik bestod av åtta deltagare och sammanlagt presenterades sex uppsatser. Deltagarna var såväl doktorander som disputerade forskare. Uppsatserna som behandlades spände över ett vitt fält såväl vad gäller empiriskt fokus som de metodologiska ansatserna. Ett par av uppsatserna knöt an till kapitel i pågående avhandlingsprojekt medan övriga utgjorde utkast till kommande artiklar eller bokkapitel.

Lennart J. Lundqvist (Göteborg) presenterade ett utkast till ett bokkapitel med titeln *Environmental Policy Convergence through Ecological Modernization: A Road to Sustainable Development?* I uppsatsen analyseras, baserat på tidigare studier, om policykonvergens har skett på miljöpolitikens område. Anna Danielsson (Södertörn/Uppsala) presenterade uppsatsen *From networks to practices of power: Informal economies as worlds of brutal violence, of common-sensual understandings, or both?* som är en del av ett pågående avhandlingsprojekt. Uppsatserna argumenterar för betydelsen av använda en relationell ansats i studiet av ekonomisk informellitet för att därmed kunna beakta maktens betydelse.

Jonas Linde (Bergen) presenterade uppsatsen *Not so fair after all? The harmful effect of perceived procedural (un)fairness on satisfaction with democracy in the Nordic countries?* (sammförfattad med Gissur Ó Erlingsson, Linköping och Richard Öhrvall, Linnéuniversitet). Uppsatserna, som är ett artikelutkast, argumenterar för att forskningen har bortsett ifrån problem med korruption och proceduriell rättvisa i Norden och visar att människors uppfattningar om dessa frågor har betydelse för deras uppfattningar om hur demokratin fungerar. Abrak Saati presenterade en uppsats med titeln *Public participation in constitution building processes; what does it mean?* Uppsatserna, som är en del av ett pågående avhandlingsprojekt, handlar om betydelsen av medborgerligt deltagande

i konstitutionella processer och utarbetar en operationalisering av deltagandebegreppet.

Jessika Wide (Umeå) presenterade uppsatsen *Women's Political Representation around the Globe 1950-2005*, som är ett artikelutkast. I uppsatsen analyseras den rumsliga variationen i kvinnors parlamentariska representation i världens länder under hela undersökningsperioden. Staffan Andersson presenterade uppsatsen *The political economy of conflicts of interest in an era of public-private governance* (samförfattad med Frank Anechiarico, Hamilton College, USA). Uppsatsen utgör ett kapitel i en kommande antologi och diskuterar hur politisk-ekonomiska förändringar har påverkat intressekonflikters beskaffenhet och omfattning.

Utöver nämnda uppsatsförfattare deltog Caroline Boussard (Studentlitteratur) och Mats Sjölin (Linnéuniversitetet) i arbetsgruppen. Sammantalet präglades seminariet av en god stämning med konstruktiva synpunkter och livliga och givande diskussioner.

Staffan Andersson, Mats Sjölin och
Jessika Wide

Politisk teori i en föränderlig värld

Arbetsgruppen leddes av Henrik Enroth och Eva Erman och bestod av ett tiotal deltagare. En ambition inför årsmötet var att få en provkarta på den politiska teorins möjligheter i en värld där gamla sanningar om politik och samhälle inte längre är givna, en ambition som väl infriades av de tankeväckande papers som presenterades. Vissa papers utgick från etablerade grundbegrepp i den moderna politiska teorin som rättvisa, jämlikhet och legitimitet, i flera fall i analyser av högaktuella frågor som bioetik, klimatförändringar och privatiseringar i offentlig sektor. Vi diskuterade också olika synsätt på den politiska filosofins förhållande till sociala praktiker, betydelsen av konsensus i svensk politisk historia, kriser och nationell identitet, rädslan som politisk kategori, queerteori

och medborgarskapsteori samt demokrati-teoretiska implikationer av läsningar av klassiska och samtida texter i politisk idéhistoria. Vi vill tacka samtliga deltagare för deras insatser som författare och kommentatorer, och kollektivt berömma oss alla för god stämning och intellektuell skärpa. Följande papers presenterades:

- Henrik Enroth – *Fear as a Political Factor: Genealogical and Critical Perspectives*. Kommentator: Helen Lindberg
- Eva Erman & Niklas Möller – *Practice-Dependence vs. Practice-Independence: A False Dichotomy*. Kommentator: Edward Page
- Gunnar Hansson – *Social Change, Compromise, and Interests: Sweden and Industrial Democracy in the 1920s*. Kommentator: Joakim Johansson
- Maria Hedlund – *Bioethical Legitimacy*. Kommentator: Jori Lahdenperä
- Joakim Johansson – *Medborgarskap och queerteori*. Kommentator: Cecilia Åse
- Jori Lahdenperä – *The Importance of Equality*. Kommentator: Stig-Björn Ljunggren
- Helen Lindberg – *Power and Paradox: A Reluctant Democratic View*. Kommentator: Björn Östbring
- Stig-Björn Ljunggren – *Funktionsprivatisering: Idépaper om ett samtidsbegrepp*. Kommentator: Gunnar Hansson
- Edward Page – *Justice in the Distribution of Climate Adaptation Burdens: Some Old Ideas and New Data*. Kommentator: Maria Hedlund
- Cecilia Åse – *Kris och nationell gemenskap. Exemplet Norrmalmstorgsdramat*. Kommentator: Henrik Enroth

Henrik Enroth och Eva Erman

Politiskt beteende och partier

Arbetsgruppen leddes av Hanna Bäck, Magnus Hagevi och Karl Loxbo. Uppkomsten av arbetsgruppen bottnar i en uppfattning att

forskning om partier, väljare och politiker ofta sker utifrån olika utgångspunkter. Det finns antagligen mycket att vinna på att koppla ihop denna forskning. Arbetsgruppen avsåg också att föra samman forskare med intresse i alla eller något av dessa områden. Under arbetsgruppens seminarier har uppsatser ventilerats som tar upp partier respektive politiskt beteende, men även analyser där dessa forskningsinriktningar kopplas samman.

Under Statsvetenskapliga förbundet tog deltagarna i arbetsgruppen initiativ till att bilda ett nätverk för forskning om politiskt beteende och partier. Mer information om nätverket kan fås av nätverksansvarige Magnus Hagevi (magnus.hagevi@lnu.se).

Arbetsgruppen samlade 17 deltagare hemmahörande på 8 olika universitet. Under tre dagar presenterade 11 uppsatser. Särskilt bör framhållas att Johan Hellström, Umeå universitet, presenterade uppsatsen "Who Gets Into Government? Coalition Formation in European Parliamentary Democracies" (skriven tillsammans med Holger Döring) som tilldelades Statsvetenskapliga förbundets uppsatspris för yngre forskare.

Uppsatserna presenterades enligt tre teman: partistudier på system nivå, partistrategier och partiintern förhållanden samt val och politiskt beteende på individnivå. Under temat om partistudier presenterades uppsatser som behandlade vilka partier som ingår i koalitionsregeringar, den socialdemokratiska partifamiljens expansion i östra Europa efter murens fall och frågan om vargens vara kunde spåras till en ny politisk skiljelinje i Sverige. Under temat partistrategier och partiintern förhållanden studerades könsskillnader i medias rapportering om politiska skandaler, latinamerikanska partiernas implementering av könskvotering av kandidater till parlamentsval, studentkårsaktivitetens betydelse för kommande politiska karriär, urval vid partiernas interna nomineringsprocesser, europeisering av nordiska partisystem och sociala mediernas betydelse i den interna partikonkurrensen. Under temat om val och politiskt beteende på individnivå presenterades

uppsatser som strategisk röstning och väljarnas uppfattning om partierna håller sina vallöften.

Magnus Hagevi, Hanna Bäck och Karl Loxbo

Europapolitik

I arbetsgrupp 2 på temat "Europapolitik" samlades åtta personer, varav fem deltagare presenterade papper under fyra sessioner i dagarna tre med följande rubriker: The EU's effectiveness as an international actor – Assessing the internal and external challenges to the EU's capacity to influence Russia (Anke Schmidt-Feltzmann; Stockholms universitet); Domestic Constraint Tactics in the EU Council (Markus Johansson, Göteborgs universitet); Political Parties and the European Union (Magnus Blomgren, Umeå universitet); We and the others – Re-interpreting EU member state integration in times of crisis (Ylva Stubbergaard, Lunds universitet): Den motsägelsefulla unionen (Lars Niklasson; Linköpings universitet).

Diskussionsklimatet i gruppen var påfallande öppet och stimulerande och diskussionerna följaktligen mycket fruktbara, inte minst tack vare väl tilltagen tid för varje papper. Ordförande i gruppen var Stefan Höjelijd (Linnéuniversitetet) och Magnus Jerneck (Lunds universitet).

I anslutning till arbetsgruppen hölls också ett styrelsemöte för det statsvetenskapliga Europanätverket under Tomas Perssons (Uppsala universitet) ordförandeskap. I samband med det kunde bland annat meddelas att nätverkets årliga vårkonferens nästa år kommer att äga rum i Linköping den 14-15 mars med Bruno Palier (Science Po, Paris) och Dermot McCann (London Metropolitan University) som inbjudna föredragshållare.

Vidare kommer nätverkets "Årsbok 2013" med arbetstiteln "Ett konkurrenskraftigt EU till rätt pris" att presenteras i Stockholm den 6 februari och i Göteborg under vecka 8. Därefter sker presentationer i Malmö, Bryssel, och

Visby under Almedalsveckan (datum ej fastställda ännu).

Stefan Højelid och Magnus Jerneck

Politik, mångfald och integration i 2000-talets demokratier

Enligt vad som vid detta lag närmast blivit tradition på de svenska (och nordiska) statsvetarkonferenserna samlade även årsmötet i Växjö en arbetsgrupp särskilt inriktad mot det forskningsfält som brukar gå under beteckningen IMER ("internationell migration och etniska relationer"). Detta är inspirerande tycker förstås vi som flera gånger har varit med och ansvarat för grupper av detta slag – inte minst eftersom vi menar att statsvetare utan tvekan kan bidra med viktiga analyser av förutsättningar för integration och mångfald i de demokratiska välfärdsstaterna.

På detta årsmöte medverkade sju forskare

i vår arbetsgrupps seminarier, och sammanlagt presenterades fem uppsatser. Det begränsade antalet bidrag till trots noterades en stor spridning i tematik – detta helt i linje med tidigare erfarenheter, och med den uttalade ambitionen för gruppen. Uppsatserna behandlade frågor om hur skillnader i kommunal flyktingmottagning kan förklaras, vilka bilder av migration och etnisk mångfald som förmedlas i traditionella och nya mediekkanaler, och förutsättningarna för kollektivt politiskt engagemang bland etniska föreningar. Vidare diskuterades utifrån bidragen till arbetsgruppen hur frågor om mångfald och yttrandefrihet kan analyseras med hjälp av begreppet romantisk liberalism, och huruvida den offentliga politiken i Sverige har förändrats i riktning mot mer eller mindre multikulturalism.

Karin Borevi och Per Strömblad

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Rickard Andersson

Pålsson, Anne-Marie, 2011. *Knapptryckarkompaniet: rapport från Sveriges riksdag*. Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB.

Anmälan av Torbjörn Bergman

Nationalekonomen Ann-Marie Pålsson blev känd för en bred allmänhet när hon tog initiativet till debatten om ett skatteavdrag för köp av hushållstjänster, det som också kom att bli känt som "pigdebatten". Avdraget (RUT) har sedan införts och är idag inte lika kontroversiellt som det var när Pålsson en gång introducerade förslaget. Pålsson blev i många läger hyllad som en fritänkande förslagsläggare och detta, hävdar hon själv (s. 7), bidrog starkt till att hon blev tillfrågad om att ställa upp på en riksdagslista för moderaterna. I valet 2002 blev hon invald i riksdagen.

Pålsson har nu skrivit en bok utifrån sina riksdagserfarenheter. Boken heter *Knapptryckarkompaniet: rapport från Sveriges riksdag* och ger läsaren många intressanta bilder. En fascinerande och på många sätt dominerande bild är den naivitet som Pålsson verkar ha haft inför uppdraget. Hon förvånas över att senioritet i riksdagen spelar så stor roll, över att hon inte själv får välja i vilket utskott hon ska tjänstgöra och över att det egna partiets ledning och dess tjänstemän har ett så stort inflytande över den politik som förs och de beslut som fattas. Pålsson förvånas också över hur lite en enskild riksdagsledamot utanför de innersta partiledarkretsarna verkar kunna påverka det som sker. En statsvetare kan på denna punkt kanske lockas att raljera med den bild av riksdagsarbetet som Pålsson måste ha haft före uppdraget. Frestelsen är stor att säga att bland samhällsvetare ska det till en nationalekonom för att kombinera en så uppenbar intelligens och tunga

meriter från forskning med en så verklighetsfrånvärd föreställning om hur politik och riksdagsarbete egentligen fungerar.

På ett liknande sätt förhåller det sig med det empiriska underlaget för hennes slutsatser. Boken är full av referenser till hur saker och ting har förändrats och försämrats över tid. Inte minst sedan den nuvarande regeringsformen infördes i mitten av 1970-talet sägs utvecklingen ha gått åt fel håll. Ibland är det mer oklart när den stora försämringen ska ha inträffat men försämringarna anses ha varit genomgripande. Riksdagen är "inte längre" det maktcentrum som väljarna tror (s. 11). I riksdagsgruppen "har tystnaden brett ut sig och lydningen upphöjts till norm" (s. 49). Ett annat exempel i samma anda är påståendet att med "vårt konstitutionella ramverk – maktkoncentration, parlamentarism och strikt proportionella val – blev de valda ledamöternas beroende av partiledarna nästan total" (s. 160). Visst kan dessa påståenden ha fog för sig, men kan lika gärna – och till och med troligare – återigen vara ett uttryck för en alltför idealiserad bild av hur det var "förr". Förr, före de senaste decennierna, och i vart fall före mitten av 1970-talet, verkar partierna enligt Pålsson ha varit mycket demokratiska, partiledarna mindre inflytelserika och på den tiden ska de enskilda ledamöterna haft stor makt att påverka i både stort och smått. Inte minst verkar partigrupperna i riksdagen ha varit deliberativa mötesplatser där kunniga ledamöter samtalade sig fram till de bästa möjliga förslagen.

Problemet är förstås att detta är empiriskt icke underbyggda påståenden om hur det var förr. Mer nyanserade statsvetenskapliga studier av partigrupper och partidisciplin, som Isberg (1999) och Davidsson (2006) pekar på en ökad individualisering inom riksdagen. Möjligen är denna kopplad till

personvalsinslaget, men inte minst verkar den hänga samman med den yngre generationens syn på sitt uppdrag. Om man till denna förändring i synsätt lägger resultaten från systematiska jämförelser av partier och parlament i de nordiska länderna över längre tid (Bergman & Ström 2011) verkar det snarare vara så att det är det "individualistiska" synsätt som Pålsson anlägger på ledamotsuppdraget som har blivit vanligare medan den faktiska situationen d.v.s. utrymmet för den enskilda ledamoten inte nödvändigtvis blivit mindre.

Trots brister som de ovan nämnda, och en del andra, som i de komparativa utblickarna – Österrike sägs exempelvis ha ett "Renodlat presidentstyre" (s. 169) – där hon i stort förlitar sig på en enda källa, nämligen uppgifter från riksdagens utredningstjänst (ett annat RUT), är Pålssons bok alltså läsvärd. Den är läsvärd för att den anlägger ett tämligen konsekvent individualistiskt perspektiv på riksdagsarbetet och hur det är att verka som ledamot när man som i hennes fall inte har vana från och har socialiserats in i partiarbete över längre tid. Jag finner boken särskilt läsvärd i de delar som beskriver partiledningens roll i relation till riksdagsgruppen, riksdagsgruppens inre arbete och kanske framförallt när det gäller relationen till tjänstemännen inom riksdagen.

I sammanhanget gör jag särskilt två observationer. För det första, beskrivningen av partiledarens dominans över partigruppen och hur denna utövas är en motvikt till den något naiva syn på makten och maktens utövare som inte bara präglar akademiker utanför vårt ämne. Inom moderaterna är det partiledaren som bestämmer inriktningen på partiets politik. Men även om partipiskan kan vina hårt så är det oftast genom ett system av belöningar och bestraffningar i termer av tillgång till möten i den innersta kretsen, fördelningen av utskottsplatser och andra viktiga uppdrag och i rekryteringen av partigruppens ledande ledamöter som partiledaren utövar sin makt och kontroll. Det är möjligt att maktkoncentrationen och hierarkierna är något starkare

inom moderaterna än inom flera andra partier (se Teorell 1998), men den partiledare som inte kan styra sin partigrupp kanske inte heller blir så långlivad på posten? Pålsson ger i vart fall en livfull beskrivning av maktens flera ansikten. Detta är en anledning till att läsa boken.

För det andra, och det är kanske det mest intressanta för en statsvetare som i vart fall delvis är inläst på litteraturen om västerländska parlament i stort och riksdagen i synnerhet: Pålsson belyser den roll och betydelse som partiernas kanslier och de anställda tjänstemännen har för riksdagsarbetet. Här vet vi att det skett en förändring. De anställda har blivit fler jämfört med på 1970- och 1980-talen. Men det är inte den enskilda ledamoten som kontrollerar eller anställer sina medarbetare. Det är enligt Pålsson riksdagsgruppernas kanslier som anställer, styr och bestämmer utifrån partiledningens uppdrag – inte utifrån vad en enskild ledamot ser som sitt uppdrag. Hon beskriver ingående flera tillfällen då partiets tjänstemän i riksdagen informerade om att hon drev "fel" politik och ville justera och lägga tillräta hennes "missuppfattningar". Hon beskriver vidare hur tjänstemännen också präglar debatten i kammaren. Dessa debatter "är inte några debatter i egentlig mening utan mest en oinspirerad redovisning av partiets uppfattning som läses upp i kammarens talarstol från ett färdigskrivet manus" (s. 103). Dessutom, så att det ska bli rätt, skriver tjänstemännen i mångt och mycket dessa tal. Inte heller detta överraskar den som studerat riksdagen lite mer ingående men det kan ändå tjäna som ett varningens ord för de doktorander och andra som i brist på annat material läser in deliberation och ledamöternas sanna preferenser i riksdagens protokoll.

Pålsson är förvånad över bristerna i svensk demokrati. Det är inte jag. Rollerna är ombytta när det kommer till de mer långtgående konstitutionella reformförslag som hon landar i. Hon förespråkar majoritetsval i enmansvalkretsar, ett förstärkt lagråd som ska kunna stoppa lagförslag och att Sverige återinför

ett tvåkammerssystem. Vidare bör det införas medborgarinitiativ, som i EU och på kommunal nivå, och hon diskuterar även ett svenskt presidentstyre. För en något förvånad och skeptisk läsare är det inte klart vad som skulle bli så mycket bättre efter dessa reformer eller att den representativa demokratin fungerar så mycket bättre i något annat land!

Återigen är det i den mer detaljerade analysen av riksdagsarbetet och av relationen till de av partierna anställda som förslagen är mer intressanta. Om tjänstemännen i stället skulle anställas i ledamöternas valkretsar skulle deras lojalitet till ledamöternas valkrets förstärkas. Kravet på att partierna öppet ska redovisa sin ekonomi och varifrån medlen kommer är inte nytt men det är rimligt. Sedan vill hon att det ska vara partiernas medlemsorganisationer som på stämmor och möten avgör vilka som ska stå på partiernas listor, inte valberedningar (eller motsvarande). Kanske finns det i denna typ av förslag en grogrund för en reformdebatt som så småningom ger avtryck i formell reglering och i faktiskt handlande, precis som "pigdebatten" en gång gjorde?

När ni trycker på knappen i er internetbokhandel, eller tittar på hyllorna hos de bokhandlare som finns kvar, välj då gärna denna bok. Förmodligen kommer ni som jag inte att hålla med om allt och gör ni det så kan ni också behöva läsa även annan litteratur, t.ex. den som i övrigt nämns i litteraturförteckningen. Men Pålsson är stridbar, hon tar ett perspektiv och jag uppfattar hennes demokratikritik som ärligt menad och seriös. Hon bryr sig om demokratin! Läs gärna Pålssons bok, den lämnar dig nog inte oberörd.

Litteraturförteckning

Bergman, Torbjörn & Ström, Kaare (red.), 2011. *The Madisonian Turn – Political Parties and Parliamentary Democracy in Nordic Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Davidsson, Lars, 2006. *I linje med partiet?: Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*. Stockholm: SNS förlag.

Isberg, Magnus, 1999. *Riksdagsledamöten i sin partigrupp: 52 riksdagsveteraners erfarenheter av partigruppernas arbetssätt och inflytande*. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond.

Teorell, Jan, 1998. *Demokrati eller fåtalsvälde?: om beslutsfattande i partioorganisationer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Torbjörn Bergman är professor i statsvetenskap vid Södertörns högskola och Umeå universitet
E-post: torbjorn.bergman@sh.se, torbjorn.bergman@pol.umu.se

Hadenius, Axel, 2011. *USA – det annorlunda landet: Politiskt liv från George Washingtons tid till idag*. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Anmälan av Jacob Sohlberg

Trots stora problem med ekonomin och med kostsamma krig är USA förmodligen världens viktigaste stat. Politiska beslut i USA påverkar de flesta, inklusive svenskar. Det är därmed centralt att vi förstår amerikansk politik bättre. Axel Hadenius utmärkta bok, *USA – det annorlunda landet: Politiskt liv från George Washingtons tid till idag*, fyller här en viktig funktion eftersom den på ett rakt sätt beskriver hur dagens politik i USA har formats av dess historia. Liksom titeln antyder så ger boken en bred bild av amerikansk politik.

Den amerikanska statens agerande kan verka ogenomträngligt och stundtals till och med underligt. Ibland är presidenten oerhört mäktig, som George W. Bushs agerande efter den 11 september 2001 visar. Ibland är presidenten närapå lamslagen av en kongress som vägrar att gå på samma linje, vilket kan exemplifieras av budgetstriderna år 1995 och 2011. Ofta står delstater mot det federala, som i fallet om Arizonas immigrationslag, SB 1070. Många politiska strider beslutas inte slutgiltigt av den person eller det parti som fått flest röster, utan av domstolsväsendet, som i fallen *Citizen United v. Federal Election*

Commission (om ekonomiska kampanjbidrag) och *Roe v. Wade* (om rätten till abort). Hadenius gör dessa typer av fenomen mer lättförståeliga.

Boken är uppdelad i tematiska kapitel. Som följd av det historiska perspektivet går de i kronologisk ordning igenom utvecklingen från en ny stat till dagens moderna USA. Tyngdpunkten ligger på det senare. Efter inledningskapitlet följer ett kapitel om hur den federala nivån fått allt större befogenheter. Framförallt började makten förflyttas i samband med *The New Deal* på 1930-talet. Kapitlet därefter är relativt omfattande då det handlar om hur kongress, presidentväsende och partier har förändrats över tid. Som Hadenius mycket riktigt skriver har här skett stora och fascinerande förändringar. Därpå följer ett kapitel om den juridiska makten. Episoden om hur domstolsväsendet på eget bevåg tillskansade sig lagprövningsrätt är livligt beskriven. I kapitlet efter skriver Hadenius om hur direktdemokratiska former har fått ökat utrymme i amerikansk politik. Bland annat avhandlas primärval och dess effekter. Alla kapitel innehåller en diskussion om hur USA står sig i jämförelse med andra länder.

USA är på många sätt ett land bland andra, vilket Hadenius är tydlig med att påpeka. Dock ligger bokens fokus på de aspekter där USA:s politiska liv trots allt skiljer sig från de flesta andra länder. Hadenius diskuterar författningen, en av världens äldsta som fortfarande är i bruk. Han redogör för den speciella formen av maktindelning mellan olika beslutsorgan samt belyser balansen mellan det delstatliga och federala. En ytterligare utmärkande faktor är partisystemet, med motsättningen mellan demokrater och republikaner, som har varit stabilt i omkring 150 år. USA:s många och ofta använda direktdemokratiska beslutsformer är en annan utmärkande faktor. Hadenius menar vidare att USA också särskiljer sig genom att befolkningen är synnerligen aktiv i folkliga organisationer, samt att pengar och lobbying spelar en så stor roll i

det politiska systemet. Sammanfattningsvis är det just den unika mixen av stor maktindelning och utsträckta direktdemokratiska inslag som gör att USA särskiljer sig. Dessa två element är inte bara betydande, utan de står också ofta i konflikt med varandra, skriver Hadenius.

Axel Hadenius tar sitt avstamp i sociologen Seymour Lipsets tes om *American Exceptionalism*. Lipset driver hårt sin tanke om att USA på flera områden avviker från andra länder. Exempelvis är amerikaner särskilt individualistiska och tror benhårt att om man bara anstränger sig tillräckligt så kan man nå sina mål (Lipset 1996). Lipset har, som Hadenius skriver, dock blivit kritiserad för sina svepande argument. Bara som exempel kan här nämnas att svenskar har en minst lika stark tro på att arbete skapar framgång (89 %) som amerikaner (84 %) enligt opinionsundersökningar (Gallup 2011). Till skillnad från Lipset så är Hadenius balanserad i sin bedömning av vad som gör USA unikt. Här bör också nämnas att USA – *det annorlunda landet* inte har samma fokus som *American Exceptionalism*. Hadenius skriver nästan uteslutande om politik och institutioner medan Lipset diskuterar många andra faktorer.

Möjligtvis är det tack vare Hadenius bakgrund som icke-amerikan som gör att han med skärpa kan diskutera på vilket sätt USA utmärker sig. Hadenius lägger sig därmed i den fåra av svenskar som likt Gunnar Myrdal (1944) analyserar amerikanska förhållanden med ett kritiskt öga.

Förtjänsten med Hadenius utifrån-perspektiv märks särskilt när man jämför hans iakttagelser med de som återfinns i amerikanska läroböcker om amerikansk politik. Fler-talet av de studenter som läser statsvetenskap i det enorma amerikanska utbildningssystemet tar också en kurs i amerikansk politik. Därmed finns det en omfattande marknad för läroböcker i amerikansk politik. Föga förvånande är dessa läroböcker genomgående skrivna av och för amerikaner. På ett oftast utförligt och tydligt sätt går de igenom USA:s konstitution, federalism, presidentmakt,

kongress, domstolssystem och andra centrala delar av amerikansk politik (t.ex. Fiorina *et al.* 2011). Dock saknas ibland blicken för vad som gör USA så speciellt. Många amerikanska studenter blir därför förvånade när de vid föreläsningstillfällena hör om till exempel mäktiga premiärministrar, nyskrivna konstitutioner och starka klassmotsättningar.¹

Hadenius tar upp många viktiga förhållanden i sin bok. Exempelvis nämner han att ekonomin är en av de faktorer som har störst effekt på utgången av amerikanska presidentval. Det är inte, som det ibland verkar enligt nyhetsrapporteringen, hur väl ett tal levererades, vilken slips presidenten bar, eller om presidentfruns engagemang för mer grönsaker är elitistiskt. Även om vi ofta vill tro det, så spelar faktiskt presidentvalskampanjer inte särskilt stor roll; oftast kan statsvetare med hjälp av enbart ett fåtal variabler förutsäga vilken av presidentkandidaterna som kommer att vinna flera månader i förväg (Sides *et al.* 2011). Med tanke på att "it's the economy, stupid" så var det med andra ord ingen överraskning att Franklin D. Roosevelt tog hem en jordskredsseger efter att depressionen slagit till trots att motståndarna i det republikanska partiet hade vunnit stort i det tidigare valet. Ekonomin är lika viktig idag som då.

En av bokens styrkor är dess bredd, men det som är en styrka kan också ibland vara en svaghet då det är svårgörigt att riktigt gå på djupet i alla de frågor som diskuteras i boken. Jag hade till exempel önskat att diskussionen om etnicitet och ras hade haft en mer framstående plats i boken. Hadenius tar visserligen upp denna fråga vid flera tillfällen, men med tanke på att etnicitet fortsätter att vara

centralt i amerikansk politik är det viktigt att denna diskussion också får ta stor plats. Bara en sådan sak att Obama enligt beräkningar förlorade upp mot fem procentenheter gentemot McCain bara för att Obama är svart förtjänas att tas på stort allvar (Pasek *et al.* 2009; Lewis-Beck, Tien, & Nadeau 2010). Rasfrågan är alltså inget som enbart hör till USA:s historia, utan något som fortsätter att vara en brännhet politisk angelägenhet.

Avsnitten i kapitlen där USA jämförs med andra länder är mycket intressanta. Exempelvis jämförs USA:s direktdemokratiska former, referenda och primärval, med sådana inslag i andra länder. Med tanke på det begränsade textutrymmet är det förstås ogörligt att i textform diskutera alla världens demokratier. Hadenius väljer istället att ta upp några av de få länder som har liknande direktdemokratiska inslag som USA. Ett alternativ till denna typ av analys hade varit att sammanfatta informationen i figurer och tabeller eftersom de underlättar läsarens överblick av skillnader och likheter. Fördelen med figurer och tabeller är naturligtvis också att de kan spara textutrymme eftersom de koncist sammanställer mycket information.

Trots att bokens bredd som sagt riskerar att bli en svaghet så hanterar Hadenius denna risk på ett bra sätt. Boken är överlag djupgående när det behövs och mer översiktlig där det tillåts. Värt att nämnas är den detaljerade förklaringen till varför det republikanska partiet, Lincolns parti, under lång tid dominerade i norr medan det numera dominerar i söder. Dessutom ger avsnittet om hur det skett en partipolitisk polarisering i USA under de senaste årtiondena en bra bakgrund för den som vill förstå varför det är svårare för partierna att nå kompromisser idag.

Sammanfattningsvis vill jag åter understryka att boken är mycket läsvärd. Det är en fröjd att på svenska läsa en bok som initierat analyserar amerikansk politik. Det är nästan synd att den inte är skriven på engelska eftersom den då hade kunnat nå en större

1 Givetvis kommer de studenter som väljer att läsa jämförande politik i kontakt med dessa fenomen. Det är emellertid långt ifrån självklart att en student som valt att läsa en kurs i statsvetenskap också studerar jämförande politik. Många av de som vill bredda sin utbildning väljer att bara läsa introduktionskursen i amerikansk politik. Den studentgruppen brukar alltså ha stor spridning i intressen, och bara en minoritet är studenter som har statsvetenskap som *major*.

läsekrets. Som svenskspråkig läsare är detta givetvis inget problem, utan snarare en lyx.

Referenser

- Fiorina, Morris P, Peterson, Paul E, Johnson, Bertram & Mayer, William G, 2011. *The New American Democracy*. (7:e utg.) New York: Pearson Longman.
- Gallup, 2011. Gallup WorldView Database, tillgänglig på <https://worldview.gallup.com/>, citerad 10/7 2012.
- Lipset, Seymour Martin, 1996. *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*. New York: W. W. Norton & Company.
- Lewis-Beck, Michael S, Tien, Charles & Nadeau, Richard, 2010. "Obama's Missed Landslide: A Racial Cost?", *PS: Political Science & Politics* 43(1), s 69–76.
- Pasek, Josh, Tahk, Alexander, Lelkes, Yphtach, Krosnick, Jon A, Payne, B. Keith, Akhtar, Omair & Tompson, Trevor, 2009. "Determinants of Turnout and Candidate Choice in the 2008 U.S. Presidential Election: Illuminating the Impact of Racial Prejudice and Other Considerations", *Public Opinion Quarterly* 73(5), s 943–994.
- Myrdal, Gunnar, 1944. *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper & Bros.
- Sides, John, Shaw, Daron, Grossmann, Matt, & Lipsitz, Keena, 2011. *Campaigns & Elections: Rules, Reality, Strategy, Choice*. New York: W.W. Norton & Company.

Jacob Solhlberg är vikarierande universitetslektor i statsvetenskap vid Lunds universitet.
E-post: jacob.solhlberg@svet.lu.se

Moberg, Erik, 2011. *Statsvetenskap*. Lövestad: Mobergs publikationer.

Anmälan av Axel Hadenius

Erik Moberg har skrivit en bok med stora ambitioner. Syftet är att ge ut en grundläggande lärobok, som klargör och sammanfattar statsvetenskaplig teoribildning. På så sätt vill han råda bot på den splittring som har präglat bokutgivningen i ämnet. Det finns böcker om valsystem, opinionsbildning, intresseorganisationer och om olika länder och kontinenter

(och mycket annat). Men det saknas en skrift som fokuserar på ämnets kärna – nämligen staten – och de teorier som finns om denna institution. Nu kommer alltså den skriften, och att döma av ryggens omfång har författaren lagt ner mycket arbete. Boken är på 450 sidor.

Till sitt innehåll har boken tre, delvis sammankopplade teman. I flera kapitel behandlas (I) *staternas utveckling*. Här görs först en bred historisk exposé, som sträcker sig från begynnelsen – cirka 3000 år f. Kr – och fram till idag. Vi får en kronologisk genomgång av de stater av betydelse som har funnits fram till ca 1500-talet e. Kr. Skildringen inbegriper stora delar av världskartan, från Japan/Kina/Indien, över medelhavsområdet (Egypten, Rom, Bysans, Osmanska riket m.m.) till de indianska staterna i Amerika (främst Aztekerna). Framställningen är kunnig och läsvärd men inte särskilt originell. Den baserar sig på några standardverk (i synnerhet S.E. Finers monumentala arbete från 1997, *The history of government from the earliest times*, Oxford: Oxford University Press). Och det blir ofta mest en allmän historisk beskrivning av förhållandena. Hur stater som Bysans och Osmanska riket styrdes – och hur de skiljde sig därvidlag – ges det ingen inträngande information om.

En fråga av särskild betydelse, enligt författaren, är sammanhanget mellan den våldsteknologiska utvecklingen och staternas utveckling. Olika vapen och stridsformer har skapat förutsättningar för olika slag av stater. Också på detta område görs en grundlig historisk genomgång. Men det är även här fråga om mycket allmängods. Slående är dessutom att författaren skriver om detta utan att ge så mycket som en referens till de stora namnen i ämnet (t.ex. Charles Tilly och Brian Downing).

Intressantare blir läsningen när Moberg går över till att analysera olika statstyper efter ett systematiskt schema. Han skiljer mellan olika slag av diktaturer, oligarkier och demokratier. Dessa kategorier är i och för sig

rätt grova och flytande (begreppslig skärpa har knappast varit ett huvudintresse), men Moberg visar här många gånger sin bästa sida. Han reser en rad grundläggande frågor, till exempel om olika sätt att utveckla staters resurser och om centraliseringens och decentraliseringens styrproblem. Och han kan riktigt briljera med att hitta belysande historiska exempel. Moberg kan sina stater – som en riktig kalenderbitare.

Men framställningen är ändå ojämn i kvaliteten. De intressanta frågor som ställs blir ibland mycket summariskt besvarade. Inte sällan består svaren mest av Mobergs egna funderingar. Samtidigt är bristen på koppling till forskningen ofta uppenbar. Författaren behandlar stora ämnen – som representationssystemens framväxt, enpartistater och demokratisering – utan mycket till anknytning till den omfattande forskning som bedrivits i dessa ämnen. Många stora namn och skrifter – både historiskt och i vår samtid – lyser med sin frånvaro.

Detsamma kan sägas om behandlingen av en anknytande frågeställning, nämligen sammanhanget mellan politik och ekonomi. Frågan är hur demokrati/diktatur har kunnat kombineras med marknadsekonomi/planhushållning. Resonemangen blir tämligen intetsägande.

Ett annat brett tema (II) är ambitionen att presentera ett antal *grundläggande teorier* av relevans för statsvetenskapen. Det handlar både om samhällsvetenskapliga grundprinciper och om teorier som mer specifikt rör demokratisk politik. Moberg utgångspunkter tas genomgående i den ekonomiska teorin om politik. Författare som tillhör Public Choice-skolan, och anknytande forskningsriktningar (personer som Freidrich Hayek, Anthony Downs, Mancur Olson, William Riker och James Buchanan) pekas ut som de stora idégivarna. Utan tvekan har dessa forskare, enligt min och mångas mening, gett betydande bidrag till den statsvetenskapliga teoriutvecklingen. Men att de skulle ha något slags patent på djupare insikter i ämnet – vilket Moberg

tycks anse – är det få som skulle hålla med om. Det Moberg presenterar som statsvetenskapens grundläggande teorier framstår som ett snävt urval.

Ett annat problem med Mobergs behandling av dessa teorier är att han ofta hamnar i ett mekaniskt refererande av teoremens formella struktur, utan mycket anknytning till den faktiska politiska världen. Inte mycket kommer heller ut av detta.

Bokens tredje tema (III) är däremot mera konkret – och dessutom nutidsorienterat. Här handlar det om olika *demokratiska styrelseformer*: direkt-demokratier, valsysteem, former för regeringsbildning med mera. En hel del av det som hör till den komparativa politikens konventionella kunskapsmassa blir här presenterat. Mycket är på så vis oproblematiskt. Ändå finns det en del besynnerligheter. Här ges några exempel:

- Ifråga om direkt-demokratier är det endast Schweiz som får en närmare beskrivning. Inget sägs däremot om USA, där den direkt-demokratiska formen har fått en mycket stor utbredning. Känner författaren inte till det?
- Vid behandlingen av den parlamentariska formen för regeringsbildning diskuteras hur systemet kan påverka partidisciplinen (i förstärkande riktning). Märkligt nog hävdar författaren att detta är ett fenomen som blivit förbisett i forskningen – och att det är han själv som kommer med denna insikt. Därmed visar han dock enbart sin bristande beläsenhet.
- Vad gäller partierna i USA påstår Moberg att dessa utmärks av en mycket låg intern sammanhållning. Så var det för cirka fyrtio år sedan. Sedan har det skett en radikal förändring – som bidragit till en mycket stark politisk polarisering. Det har författaren inte lagt märke till. Kanske beror det på att han i så stor grad stöder sig på litteratur från gångna tider?
- I Latinamerika tillämpas i regel proportionella val och presidentsystem – vilket är speciellt. När Moberg diskuterar

konsekvenserna av detta "antar" han att det inverkar på beslutförmågan (genom läsningar mellan de olika beslutsorganen). Det han emellertid inte tycks ha uppmärksammat är att denna kombination haft tydlig inverkan på maktbalansen, till presidenämbetets fördel, och på partiernas stabilitet, i eroderande riktning. Dessa exempel återspeglar en allmän tendens hos författaren. Han ägnar sig till stor del åt intellektuellt "hemsnickeri". Han funderar gärna själv och antar att saker förhåller sig på ett visst sätt. Ibland slår han huvudet på spiken och säger något riktigt intressant. Men många gånger blir resonemangen rätt tomma, och i en del fall blir de minst sagt tvivelaktiga.

Det Moberg illustrerar är den talangfulle – och mycket intresserade – autodidaktens dilemma. Trots engagemanget och den tydliga begåvningen hamnar han allt för ofta lite off side – och några gånger helt fel – eftersom han inte är i kontakt med den aktuella, bästa forskningen på de områden som han gett sig in på.

Slutsatsen därmed: kan boken rekommenderas som grundläggande lärobok i statsvetenskap? Mitt svar är nej.

Axel Hadenius är professor emeritus i statsvetenskap vid Uppsala universitet.
E-post: axel.hadenius@statsvet.uu.se.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se

Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd. Årgång 114 · 2012.

Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen med stöd av Vetenskapsrådet.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

LITTERATURREDAKTÖR *Rickard Andersson*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Magnus Erlandsson*

REDAKTIONSRÅD *Karin Borevi*, Uppsala universitet, *Niklas Eklund*, Umeå universitet, *Mikael Gilljam*, Göteborgs universitet, *Mats Lindberg*, Örebro universitet, *Carina Lundmark*, Luleå tekniska universitet, *Ulf Mörkenstam*, Stockholms universitet, *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet, *Rickard Andersson*, Lunds universitet, litteraturredaktör, *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare, *Magnus Erlandsson*, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Bengt Lundell*

ISSN 0039-0747

Uppsatser

DAG ANCKAR Folksuveränitet och parlamentets suveränitet i tidigare brittiska kolonier – Kartläggning och reflexioner	7
ÅSA BERGSTRÖM Att iscensätta det onämnbare. Bertil Malmbergs Excellensen och kontroversiella manifest	453
ANN-MARIE EKENGREN Vargfrågan och politiska skiljelinjer. Intressemobilisering i Sverige.....	523
RODNEY EDVINSSON Den mänskliga naturens politiska ekonomi. Kropotkins tillämpning av evolutionsläran på samhället	553
GISSUR Ó ERLINGSSON, MIKAEL PERSSON & RICHARD ÖHRVALL Den motvilligt engagerade altruisten. Om partimedlemskap och partiaktivism.....	185
CHRISTIAN FERNÁNDEZ Liberaliseringen av svensk skolpolitik. En positionsbestämning	241
TORBJÖRN FORSLID Fredrik Reinfeldt och litteraturens (problematiska) värld.	369
JON HELGASON Och aldrig mötas de tu. Kulturdebatt och kulturpolitik i den svenska kanondebatten 2006	431
PETER HENNING Att komma ut som människa. Om politikernas läsningar av Gunnar Ekelöf under valhösten 2010.....	401
REBECCA LAWRENCE & ULF MÖRKENSTAM Självbestämmande genom myndighetsutövning? Sametingets dubbla roller.....	207
ERIK LUNDBERG En försumbar arena? Organisationerna och remissväsendet 1964 – 2009	29
LIVIU LUTAS Ceaușescu och litteraturen. Mellan antisovjetism och personkult.....	385
MATILDE MILLARES Om offentligt och privat. I valet mellan välfärdsstat och välfärdssamhälle.....	499
ANN STEINER Bok, litteratur och läsning som synonymer. Åsikter och yttranden om litteratur i riksdagen 2000–2010	413
PAUL TENNGART Tema: Politik och litteratur.....	329
PAUL TENNGART Litterära politikerliv. En litteraturvetenskaplig analys av biografisviten Sveriges statsministrar under 100 år	331

Översikter och meddelanden

SHIRIN AHLBÄCK ÖBERG & HELENA WOCKELBERG The politics of public administration policy. Explaining and evaluating public performance management in Sweden.....	273
--	-----

ANNIKA BJÖRKDAHL Contested administrations. Conflict resolution and the improvement of democracy.....	282
DOUGLAS BROMMESSON – ANN-MARIE EKENGREN Mediatization of European foreign policy - a crosstime, cross-national comparison	59
HANNA BÄCK The ideological cohesion of parliamentary parties and its implications for decision-making in modern democracies	68
ANDREAS DUIT Stakeholder participation, learning and ecosystem management – A global study of 146 Biospheres Reserves in 55 countries .	77
GÖRAN DUUS-OTTERSTRÖM Fair play retributivism and the problem of punishment	86
BENGT LUNDELL, TITTI MATTSSON, VILHELM PERSSON & HENRIK WENANDER Regeringsformen och förvaltningen – styrning och rättslig reglering	290
MAGNUS JERNECK – BJÖRN BADERSTEN – RICKARD ANDERSSON Ny redaktionsledning.....	5
DANIEL NAURIN – FRIDA BORÄNG Who are the lobbyists? A population study of interest groups in Sweden	95
ELIN NAURIN Democratic representation through the eyes of parliamentarians	103
Nya anslag från Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond	57
Nya anslag från Vetenskapsrådet, särskild utlysning	271
MAGNUS REITBERGER Fairness in global trade – What is at stake?	111
MATS SJÖLIN Party government in flux. Changing conditions for party groups in the Swedish Riksdag	119
HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA Why are gender differences in the Swedish parliament diminishing? Inter-parliamentary and extra-parliamentary causes	128
LENA WÄNGNERUD – MONICA DJERF-PIERRE The politics of anxiety: vulnerability and gender inequality in politics	137
LENA WÄNGNERUD Testing the politics of presence. A comparative study on the importance of gender, class, and ethnicity in the Swedish parliament	145

Statsvetenskapliga förbundet

MAGNUS ERLANDSSON Förbundsredaktören har ordet	151, 301, 471, 575
MAGNUS ERLANDSSON Om statsvetenskaplig undervisning	153
JONAS HINNFORS Förbundsordföranden om S-krisen: Samlade statsvetarinsatsen gav allsidighet och analytiskt djup	151
LENA LINDGREN En utvärderare om Högskoleverkets system för kvalitetsutvärdering 2011-2014.....	471
Rapporter från arbetsgrupperna vid Statsvetenskapliga förbundets årsmöte i Växjö 2012.....	578
Statsvetenskapliga förbundets årsmöte 2012	305

Litteraturgranskningar

Engvall, Johan: The State as Investment Market: An Analytical Framework for Interpreting Politics and Bureaucracy in Kyrgyzstan. Anmälan av Henry E. Hale.	486
Hadenius, Axel, 2011. USA – det annorlunda landet: Politiskt liv från George Washingtons tid till idag. Anmälan av Jacob Sohlberg.	587
Håkansson, Peter: United Nations Reformed: Responsibility, Protection and the Standing of States. Anmälan av Johan Eriksson.	166
Johansson, Andreas: Dissenting Democrats. Nation and Democracy in the Republic of Moldova. Anmälan av Bo Petersson.	317
Jormfeldt, Johanna: Skoldemokratins fördolda jämställdhetsproblem. Eleverfarenheter i en könssegregerad gymnasieskola. Anmälan av Jörgen Johansson.	171
Lilliefeldt, Emelie: European Party Politics and Gender: Configuring Gender-Balanced Parliamentary Presence. Anmälan av Richard E. Matland.	161
Maycraft Kall, Wendy: The Governance Gap. Central-Local Steering & Mental Health Reform in Britain and Sweden. Anmälan av B. Guy Peters.	311
Mindus, Patricia: A Real Mind. The Life and Work of Axel Hägerström. Anmälan av Jan-Erik Lane.	307
Moberg, Erik, 2011. Statsvetenskap. Anmälan av Axel Hadenius.	589
Pålsson, Anne-Marie. Knapptryckarkompaniet: rapport från Sveriges riksdag. Anmälan av Torbjörn Bergman.	585
Scuzzarello, Sarah: Caring Multiculturalism: Local Immigrant Policies and Narratives of Integration in Malmö, Birmingham and Bologna. Anmälan av Paul Nesbit-Larking.	175
Strang, Johan: History, Transfer, Politics. Five Studies on the Legacy of Uppsala Philosophy. Anmälan av Jan-Erik Lane.	309
Söderström, Johanna: Politics of Affection: Ex-Combatants, Political Engagement and Reintegration Programs in Liberia. Anmälan av Terrence Lyons. Replik.	483
Öhberg, Patrik: Politiker med karriärambitioner – en omöjlig självklarhet. En studie om karriärambitionernas betydelse i den representativa demokratin. Anmälan av Tommy Möller.	489